

FRANKENBURG
M U N K Á I.

HETEDIK RÉSZ.

ÖSZINTE VALLOMÁSOK.

ELSŐ KÖTET.

PEST.
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXI.

Adolf Frankenburg

Frankenburg Adolf

ŐSZINTE VALLOMÁSOK.

IRTA

FRANKENBURG ADOLF.

ELSŐ KÖTET.

A SZERZŐ ARCZKÉPÉVEL

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXI.

AZ ELSŐ HUSZ ÉV.

Előszó,

mellyet ellapozni anynyi volna, mint a házba az ajtó
helyett az ablakon belépni.

Életemnek legnagyobb részét leéltem. Volt annak sok költői, de még több prósai oldala. Arra édesen, erre keserűen emlékezem, a nélkül, hogy boldognak vagy boldogtalan-nak érezném magamat. Anynyi bizonyos, hogy eleget éltem és tapasztaltam, mi, ha a magam hasznára nem is, legalább mások okulására szolgálhat, s a mi épen ezért őket tán érdekelni is fogja.

Sokáig tünődtem, valjon életírásomat magam adjam-e ki, vagy ezt, ha szerepe-met az emberi gyarlóságok színpadján ki-játszottam, másokra bizzam? Végre érett megfontolás után, s bizonyos parentátióktul való félelem miatt az elsőt választám, azon

reményben, hogy ez által a tisztelt olvasónak, ha köszönetét nem is, legalább pillanatnyi figyelmét kiérdemelni fogom. — —

Életírásomnak az a kitünő előnye, hogy a mit tartalmaz, az mind igaz. Ezt a mai életírásoknál, mellyeket azoknak hősei vagy magok irnak, vagy mások által iratnak, igen ritkán lehet találni. Az emberi hiúság sokkal nagyobb, semhogy a biographus azon kevés jót, a mit tett, kedvező világba ne állítaná, s az elkövetett hibákat és dőreségeket, önmaga iránti valódi keresztényi szeretetből, el ne takarná, vagy legalább enyhébb színbe ne öltöztetné. Még Rousseau sem volt önvallomásaiban olly részrehajlatlan, mint azt a világgal elhíttetni szeretne volna. Beszéljen el valaki még anynyi hibát, ostobaságot vagy következetlenséget magáról: egyet más mégis magában fog tartani; a mit nem is lehet neki rossz néven venni: mert a ki bőrét a vásárra viszi, nem fogja annak épen legrosszabb oldalát kifordítani. —

Hiú nem vagyok s nem voltam soha; s pedig nem azért, mert nincs mire? mások még ennél kevesebbre is hiúk szoktak lenni, hanem mert attul tartottam, mit a hiú ember ritkán kerülhet ki, a nevetségesség átkátul. Már ebben tökéletesen egyetértek a francziával, ki nem ismer kellemetlenebb bajt a világon, mint a nevetségesség átkát: ámbár nincs hiúbb nemzet az övénel, és senki se hajlandóbb, minden szellemi érettsége mellett is, több nevetséges tettet elkövetni, mint a franczia nép. — Avagy a nevetségességnek is meg vannak a maga határai, s megszűnt valami nevetséges lenni, mihelyest bizonyos nagyszerűsége jutott?!

Tehát, mint mondtam, hiú nem vagyok; s azért ámbár kedves feleim eleget megszóltak és rágalmaztak, arra mégis kevés okot adtam nekik, hogy kinevessenek. Igaz, hogy elég bolondságot követtem el életemben s fogok tán még csendes halálomig elkövetni; miután azonban a bolondságot

mindig a maga nevéen szólítottam, és soha másnak — például geniálitásnak — nem kereszteltem: szomszédimnak ha rossz nyelveket nem is, de fülsértő hahotájukat szerencsésen kikerültem. Lehet, hogy a jámborok már csak azért is kiméletesebbek voltak irántam, mert dőre tetteim által sokkal többet ártottam, mint használtam magamnak. Az emberekben uralkodó káröröm inkább kész, erénynek magasztalni a legnagyobb esztelenséget, ha akasztófára vezet: mint keserű észrevételek nélkül hagyni, ha valaki dőre tettei által egy falat kenyéرنél többet szerzett. —

De azt találom, hogy komoly kezdek lenni, a mi egészen szándékom ellen van. Többször megtörténik ez rajtam. Képemet sokszor ránczba szedem ott, hol más ember nevetni szokott; ellenben igen gyakran nevettek olyasmin, mihez bizonyos halandók legünnepélyesebb komolysággal nyúlnak. — Hogy az illyféle embereket nem igen szeretik,

jól tudom; de e tekintetben nehezen fogok megjavulni, már csak azért sem, mert nem akarok; az ember pedig sohasem teheti azt, a mit nem akar: mondja Lessing.

Még az a rossz szokásom is van, mellyet majdnem eredeti bűnnek lehet keresztelni, hogy az országútról néha eltérek, s mellékúton szeretek barangolni. Gyakran ez észrevétlenül is megtörténik rajtam. E tekintetben olly utashoz hasonlítok, a ki nincs az időhöz kötve, s azért majd egy terebélyes fa alá telepedik s gyönyörködve szemléli a kies vidéket, majd a szőlőhegyeken s gyümölcskerteken keresztül hatolva ott egy gerezedet csíp le a törül, itt egy féltuczat harmatos szilvával tölti meg zsebét, nem gondolván arra, hogy a csősz a tilos úton járót megzalogolja: szóval, a ki egészen kényekedve szerint vándorol, s valahára, csak úgy mint a többi, ő is célhoz jut. S így fog ez életirásomban is megtörténni. Ha a szőlőről fogok szólni, melly reám nézve néha

igenis savanyu volt, észrevétlenül a lószem-szilvákra fogok áttérni, melyek miatt a szőlőt ugyan nem fogom elfelejteni, de ez alkalommal egyszersmind e gyümölcsfajról is elmondandom csekély véleményemet, röviden vagy bővebben, a mint éppen eszembe jut. —

Hibámat bevallottam, mert azt senki se látja be jobban, mint én. Igen szeretném, ha a nyájas olvasó őszinte vallo-másimat mindig az előbb mondottakhoz alkalmazná s meggyőződnék arról, hogy írásukra egyedül azon remény ösztönzött: miszerint viszontagságos s változatos életem egyes jelenetei imitt amott tán érdeket gerjeszteni vagy mulatságot szerezni fognak. Szépíteni nem akarok semmit: nincs mit magasztalni lehetne, de nincs is mit szégyenelni kellene életemben. Nyitott könyvet adok a világ kezébe, s annak jó vagy rossz ítéletére tökéletesen elkészültem. Az igazságot elmondani nem olly nehéz, mint az

ember gondolja. Lesz elég alkalom, hol önmagamat is kigúnyolni, kinevetni és megleczkézni fogom. Mindez annál könnyebb lesz, mert öntudatom azt mondja, hogy nem vagyok már ugyanaz, a ki azelőtt ész nélkül, szeszélye- és szenvedélyétül elragadtatva rohant mindennek, mit útjában talált. A következmények reám nézve üdvös hatással voltak; s azért nem tartom szükségesnek, hogy sokáig vonakodjam mint egy falusi kisaszszony, s drágalátos személyemmel különös cerimóniát csináljak. Az olvasó közönséget pedig csak arra figyelmeztetem, hogy valamint nincs olly hiábavaló könyv, mellyben egypár jó sort nem lehetne találni: úgy nincs olly jelentéktelen ember, kinek példáján nem lehetne okulni. — —

Meglehet, hogy nem fogom elkerülhetni, életírásomban még élő személyekről is megemlékezni, kikhez szorosabb viszonyban állottam, s tán még most is állok, s kiknek

sorsom e vagy ama fordulatára kisebb nagyobb mértékben befolyásuk volt. Jól tudván azonban, hogy a maga iránti szigorúság az embert mások ellenében hasonlóra föl nem jogosítja, iparkodni fogok, a jót, mit tőlük nyertem, hálásan elismerni, ellenben a mi kedvetlent okoztak (pedig okoztak ám eleget), elhallgatni vagy csak igen felületesen érinteni. Különben is, ámbár a közmondás szerint minden ember keze maga felé hajlik, az a rossz szokásom soha sem volt, hogy, a mi bal- vagy kedvetlen csapás ért, annak okát másokban s nem magamban kerestem volna. Megnyugtatómra szolgált, s így tán önzésből tettem! — De boszuálló se voltam, s nyomorult elégtételnek tartottam, a képzelt vagy valóságos sérelmet más, mint férfihoz illő becsületes úton leróni. Igaz, hogy mások nem követték mindig ezen elvet irányomban: de ha emberfeleimet a jóban nem utánozhatom, a rosszban őket bizonyosan nem fogom követni.

Az aczéltoll meg az aczélkard igen különböző egyenlítő eszközök: az elsőnek az igazságért, a másíknak a becsületért kell küzdeni. — —

Ezek után a kegyes olvasó tudhatja — ha t. i. szerencsés voltam magamat világosan kifejezhetni — mit várhat őszinte valomásaimtul? Mitsem egyebet, mint egyszerű, hü előadását annak, a mit láttam és tapasztaltam. Ha néha töredéket talál az egész helyett, azt ne nekem, hanem azon időnek és viszonyoknak tulajdonítsa, melyekben élünk. De azért e töredékekben sem fog a hűség és világosság hiányozni: ott, a hol nem adhatom magamat úgy a mint vagyok, hallgatni fogok. E tekintetben nem tartok Talleyrand-dal, a ki azt mondta, hogy a nyelv azért adatott az embernek, hogy gondolatait elrejtse. Egyébiránt olly ember vagyok, a ki felebarátjával s felebarátnéjával könnyen megfér, s ha néha különös szélybül oda is talál, a hol nem neki fáj,

hanem másnak: mindenkor kész engedelmet kérni, bár nem igen bánja, ha ennek elevenére talált. — —

Még egyszer, de most már igazán utólszor mondom, hogy személyemet nem hiúságbul állítom ki a világ piaczára. Igen kevés az, mire büszke; de még kevesebb, mire hiú lehetnék. Csupán átélni akarom még egyszer ifjúságom boldog boldogtalan napjait, mellyek glóriafényben úsznak emlékezetem egén s halk szárnyütéssel lebegnek el eleven képzeletem előtt. Valjon ez által másoknak anynyi mulatságot szerzek-e, mint gyönyörűséget magamnak? errül épen nem, sőt inkább az ellenkezőről vagyok meggyőződve; a mi azonban nem tartóztat vissza, hogy azt, a mit elkezdtem, ha az Istennek és az embereknek tetszik, becsületesen el is végezzem.

Nem hiában mondtam: ha az Istennek és az embereknek tetszik; mert a mai időben nem lehet ám mindent tenni, a mi csak

az Istennek tetszik, hanem meg kell kérdezni az embereket is, kiknek arra nézve, mi tetszik és mi nem? néha különösebb gustusuk van, mint az Istennek, s közelébb is levén, könnyen megboszulhatnák magokat, ha valami történt, a mi csupán az Istennek tetszett és nekik nem. —

Ezen elő- és utónézetből kiindulva lépek ki a 'medium'-ra, s ajánlom magamat a nyájas olvasó kegyeibe. Szerettem volna még a nyájas criticus jóakarátját is igénybe venni, ha attul nem tartok, hogy ezzel a becsületes criticust megbántom. A komoly areopagita ítéletére nem szabad illy kéréssel hatni: hanem békével tűrni a — megzalogoltatást, ha az irodalmi erdő őrei által olly úton találhatunk, mellyek elején széles fekete táblán ki van tűzve a — vadászat-talalom! —

I.

Születtem Németkeresztúrott Sopron megyében november 21-dikén 1811-dik évben. Jó borév volt, melly az emberekkel a devalvatiót, bábámmal meg azt felejteté el, hogy fiu vagyok, mert leánynak akart kereszteltetni. Irgalmatlanul visítottam, midőn a templomba vittek: új pólyákba takartak — s ez alkalommal az első félreértésen szerencsésen átestem. Alig jöttem a világra, már félreismertek!

Mondják, hogy születésem nagy örömet okozott családomnak. Milly könnyű, valakinek örömet csinálni!

Miután tehát elvitázhatlanul bebizonyítottam, hogy születtem — s pedig sokkal kevesebb ceremonia nélkül, mint némelly ember, ki, a világhírű Zoroastert kivéve, szörnyű sokáig vonogatja magát, míg első sírásával az élet színpadjára beköszönt — rendén találok azokrul is megemlékezni, a

kik születésem által olly kitünő érdemeket szereztek maguknak a világ iránt. —

Apám eleinte mint harminczadi tiszt a királynak, azután a hazának szolgált. Insurgens volt a győri táborban: futott, mert a többi is futott, s főhadnagyságig vitte — érdemkereszt nélkül. Később mostoha apjának, herczeg Eszterházy tisztartójának unszolására gazdatiszti állomást fogadott el a herczeg keresztúri urodalmában, melyet nem sokára, a híres gróf Széchenyi Ferencz felszólításának engedve, jobb hivatallal cserélt fel Peresztegen, utóbb Horpácson, s mind e nagy hazafit, mind annak derék fiát, gróf Széchenyi Lajost, különféle fokozatu tisztí minőségben sok évig híven és becsületesen szolgált, míglen kedvencz lovárul történt szerencsétlen esés következtében, alig negyvenkét éves korában Somogyvárott meghalt.

Életrevaló, derék, jószívü ember volt. A férfiak becsülték, a hölgyek kedvelték őt. Elmulattatott egész társaságot, pedig sem

politicárul, sem színházrúl nem csevegett, s felebarátja contójára rossz witz-tzeket nem csinált. Magosabb állásra nem vergődhetett, mert alsó szoknyák alá nem akart bújni, s azután két nagy hibája volt: t. i. igen nagy magyar, s igen őszinte ember volt. Szerette mondani: „német a nevem, magyar a szívem,” s czímerére e mottót vésette: „omnibus idem!” Az is volt ő gazdag és szegény, úr és koldus irányában. A nagyok ajtaján lábával lépett s nem hason mászott be; szemük közé s nem csizmahegyükre nézett, s hátából soha kérdőjelt nem csinált. A magáét hangosan követelte, de a másét, akár pénze, akár felesége volt, még gondolatban sem kívánta. A feketét senki kedvéért fehérnek nem mondta, s a gazembert mindig valódi nevén szólította. S ezért édes apám sokkal kevesebbet boldogulhatott a vízözön előtt, mint mások, ellenkező tulajdonokkal, már akkor is, s még inkább a — vízözön után boldogultak?

Anyám istenfélő, jámbor, vajpuha érzésű, a mellett okos és művelt aszszony volt. Őt, szintúgy mint apámat, az egész környék tisztelte és szerette. A faluban nem volt gyerek, kinek komaaszszonya ne lett volna; nem volt szegény ember kit éhesen, s szerencsétlen kit vigasz nélkül eresztett el magától. Hány még élő személyt nevezhetnék, ki jólétét neki köszönheti, kinek boldogságát ő alapította meg? Tudom, hogy emlékezete a somogyvári éltesebb emberek közt még most is áldott, midőn ő maga az ottani temetőben apám és Luiza nővérem mellett már huszonhat év óta csendesen nyugszik. — A mi kevés jó van bennem, neki, szeretett anyámnak köszönhetem: ő tanított engem járni és imádkozni, s ő plántálta szívembe az Istenbe való bizodalmat, mellyet eddig az élet semmiféle viszontagsága nem tudott megrendíteni. — Valamint anyai őrszeme a gyermek minden lépésére vigyázott, úgy mérsékelte ő szelid lelkével férjének hevesebb

kitöréseit is a rossz és igazságtalan tettek ellen, s háritotta s egyengeté el a bajokat, miket apám, egyeneslelkűsége által, magának és családjának okozott. — Ő volt a háznak anyaga, ki lebűvölé az eget a földre s életének főfeladatául tűzte ki: övéit és felebarátait boldogítani!

Midőn zokogva borultam betegágyára s halvány ajkirul, mellyek sohasem nyíltak meg panaszra, utólszor hallám: „féld az Istent, s szeresd felebarátodat, mint önnön magadat”: már akkor teljes erejében éreztem azon veszteséget, mellyet utóbb a világnak semmiféle gyönyörűsége nem tudott kipótolni.

A somogyvári lelkész azt mondta róla: hogy szent volt!

Legyen áldott szülőim emléke! —

Első gyermekéveim kevés említésre méltót nyújtanak. Irni és olvasni a horpácsi mestertől tanultam: magos, szikár, mord tekintetű férfi volt, kitől az egész falu ifjúsága rettegett. Pedig ritkán dorgált vagy

büntetett meg valakit, sőt irántam, mint a földesúri helytartó első szülöttjéhez némi engedékenységgel is viseltetett: s mégis féltém s féltünk mindnyáján tőle, s nem mertünk neki alkalmat nyújtani az elégtételenségre. Beh sokan vannak, kik azt hiszik, hogy ezt veszsző és ferula nélkül nem lehet eszközölni!

Hét éves voltam, midőn Sopronba vittek iskolába. Nyugodtan váltam meg szülőimtől, mert tudtam, hogy csak két órai távolság fekszik köztünk, s őket majdnem minden héten láthatom. Azonfelül pedig a kíváncsiság is, mellyet az új élet bennem ébresztett, elfelejteté gyermekeszemmel az elválási percznek keserüségét. — Nagyanyámhoz adtak, ki komoly és büszke, de mind a mellett igen jószívü aszszony volt, s édes unokáját különösen szerette. Egész nap etetett, mindenféle játékszereket vett, s mindenkép kereste kedvemet, hogy haza

ne kíváncsozzam s magamat meg ne únjam. Célját el is érte: szerettem nála lenni s örömet jártam iskolába.

Még akkor nem törekedtek arra, hogy a tudományokhoz vezető utat lehetőleg unalmasá tegyék s tüskékkel kerítsék körül, hogy a gyermek elméje a zavart és viszás tanítási mód végtelen tömkelegén keresztül elfáradjon, s fiatal tüze s eleven fogékony-sága időnek előtte kihüljön. —

A sok jó napok közt a legjobb és legkedvesebb mégis mindig a hétfő volt, midőn apám vagy anyám a városba jött, gyümölcsöt és kalácsot hozott, új játékot vett, s este a színházba vitt. Már ekkor nem ismertem ki magamat örömben! Az első darab, a mit anyámmal láttam (apám sohase ment német komédiába), a „schweiczi család” című opera volt. Szemem elég látni, s fülem elég hallani valót alig talált. Merő bámulat és álmélkodás voltam. Minő tündérinek s túlviláginak tetszett minden: pedig

az akkori színház mindenhez még lóistállóhoz is hasonlított inkább, mint valami tündéri lakhoz; de mit nem tart szépnek és fényesnek mindent a gyermeki elme, s mennyi keserőséget kell tapasztalnia, míg ezen első benyomás az emberi szívben tökéletesen elmosódik!?

Az évnek nevezetesebb ünnepnapjait mindig otthon töltöttem, a mikor apám egyik vagy másik tanítómat is meghívta. Sohase voltam büszkébb, mint ha az ebédnél ennek oldala mellett ülhettem, vagy ha a professor úr kezemet pár perczig az övében tartotta, s államát megczirógatta. Ha szép nap volt, kísétáltunk a kertbe, s itt a szabad levegőben, a lombos fasorok s a virágok illatárja közt olly sok jót és szépet tanultam, mit fogékony elmém az iskola dohos falai közt soha vagy csak igen nehezen tudott volna magáévá tenni. Még késő éveimben sem fogom elfelejteni azt, a minék ismeretéhez az öröm és vígság, a

gondtalanság s elfogulatlanság e boldog napjaiban játszva jutottam.

Valamenynyi ünnepnap közt legjobban szerettem és szeretem még most is a karácson-t. Ezer meg ezer gyertyácska lángol föl belsőmben e szóra: karácson! Viszszatér a gazdag, tarka gyermekvilág, a csillogó fenyőfákkal, hatalmas fakardokkal, ólomármádiákkal, vad és szelid állatokkal, aranyos képü uracsok és delnökkel, s a minden képzeletet túlhaladó gyönyörűséges diótörő emberkével, ki vígan és fáradhatlanul törte föl egymásután a diókat és mogyorókat, míg álkapczája megbomlott. — Azóta mennyi nehéz diót kellett nekem is feltörni, s ha meg nem bomlott is, mégis hányszor kopott fel tőle az állam?! Oh te becsületes diótörő barátom! milly elevenen állsz még előttem báránysüvegedben, aranyos zsinórral beszegett világoskék dolmánkádban, rózsaszínü nadrágodban, s mintha csak rád öntötték volna körömnyi picziny lakktopánkáidban,

meg a fehér pamutbul csinált hatalmas bajszszal. Te és a Jézuska, selyemszálu parókában s villogó sárgacsíkos zászlóval kezében, mindig legkedvesebbek voltatok azon ajándékok közül, mellyekkel édes anyám engemet karácson estéjén meglepett. Ha rátok néztem, még azt a gonosz veszszőcskét is elfelejtettem, melly azon este, hasonlóan megaranyozva, pajkosan kandikált ki a magos tükör mögül. —

Fájdalom, hogy e szeretetem a diótörő emberke iránt ennek`egyik collegájátul rútul viszonzotatott. Későbbi években volt, midőn már senkitül se kaptam karácsoni ajándékot.

Logicus voltam Győrött, a szép hölgyek városában, s halálig beleszerettem egy átellenemben lakó porcellánáros leányába, kit közönséges nyelven Erzsi-nek szólítottak, de a kit én — akkoriban épen a genialis britt költő műveit olvasván — Janthe-nek kereszteltem. — Janthe-Erzsi nem volt ugyan angol szépség, de begyességre és

szeméremre nézve kitett a szőke Albion valamenynyi hölgyein. Annál jobban boldultam utánna. Minden üres órát nála töltöttem a boltban: együtt árultuk a findzsákat és medenczéket s poroltuk le színes tollseprűvel a polczon álló porcellán-alakokat, mellyek közül különösen kitűntek egy csipkeruhás rococco-hölgy s egy diótörő emberke; s ha illyenkor Janthe-Erzsinek ruhaszegélyét, vagy plane újjhegyét érinthetém, nem volt nálamnál boldogabb logicus a világon. — Egy este mellette ültem a pamlacon: a vevők ritkultak, s közelgett a boltbezárás ideje. Janthe vígkedvű, s, úgy tetszett, simulóbb is volt, mint máskor. A kedvező alkalmat használni akartam, s egyszerre csak ott térdeltem előtte, s puha kezét megragadván, egy sereg olvasatlan csókot nyomtam rája, s azt mondtam: „szereitek, angyali leány!“ — E pillanatban a diótörő emberkének alsó szájakapczája hangosan lecsattant, ő maga pedig a rococcohölgy

lábához bukott. Hihetőleg meglöktem a polcot s ez által ő diótörőségét önkénytelenül a magaméhoz hasonló situációba hoztam. Anynyi bizonyos, hogy e fátális intermezzo hirtelen félbeszakasztotta az egész szerelmi jelenetet: elneveltük magunkat, s a pásztor-órának vége volt. A legokosabb, a mit tehettem, az volt, hogy fölugrottam és haza futottam. —

Voltam azután még többször Janthe-Erzsínél, de, mintha a diótörő emberkéhez ördöngös erő által lettem volna csatolva, mihelyest szerelemről kezdtem szólni, szemek azonnal a bugyogós alakra estek, s a legédesebb vallomások torkomba fúltak. Nem is volt addig békeség, míg a diótörő emberkét el nem adták: csak az a kár volt, hogy Janthe-Erzszi akkorra egy becsületes könyvkötőhöz férjhez ment.

II.

Ha kevesebbet tudok, mint a menynyit tanulhattam volna, annak magam vagyok az oka, nem szülőim. Ők mindent megtettek, hogy jó nevelésben részesüljek: tanul-tam nyelveket, rajzolni, zenélni; de a valódi kedv, az inger, a buzgalom hiányzott; nagy-anyám sokat betegeskedvén, nem láthatott eleget utánam, szülőim falun laktak, mestereim nem ösztönöztek, s így igen természetes, hogy minden költség mellett, mit apám önmegegytetésével sem sajnált tőlem, a divatnevelés most érintett egyik ágában se vihettem tovább a középszerűség legalsóbb fokánál.

A zenére még legtöbb hajlamom volt. Szünnapok alatt gyakran átrándultam szülőimmal Raidingba, hol Liszt Ferencznek apja hercegi számadótiszt volt. Az akkorigban alig nyolcz éves velem egyidős genialis

gyermeknek játéka mindnyájunkat elragadt, s azon természetes kívánságot ébresztette bennem, vajha én is illy menynyeileg tudnék játszani! Ámbár, megvallom, féltem a roppant hangszertől, mert azt hittem, hogy abban tömérdek apró daemonka lakik, ki az ébenbillentyűk alul kibújik s újjamba harap. — A gyermeki elme már akkor sejté a művészet rendkívüli büerejét, de nem tudta, hogy a gonosz szellemeket a szekrény mélyében leigézve tartani, s a legolvadóbb hangokra fölébreszteni lehet.

Szabad akaratomra hagyták a hangszer választását; s a választás csakugyan dicséretére vált jó izlésemnek. A zongora helyett, mellytől azért féltem, mert olly nagy teste volt, az aszkóros gitárhoz nyultam, melly akkor a boudoirokban még jobban divatban volt, mint a borbélyműhelyekben, s több kisaszszonyi mint szobaleányi szívet hódított meg; az éjjeli zenéknél pedig plane ellenállhatlan hatással bírt.

Nem tartoztam azon elkényesztett gyermekek közé, kik olly érdemekkel bírnak, mellyeknek jó természete ellen az egész világ összeesküdni látszik, midőn legsilányabb ötletüket is megbámulják, minden lépésnél megölelik és magasztalják őket, haszontalan fecsegésüknek mély értelmet tulajdonítanak, s ostoba tettüket genialitásnak keresztelik: de azért mégis kevés híjja volt, hogy édes jó anyám bennem szintolly csudagyermeket nem látott, mint Liszt Ferencz keresztfiában; s volt mindig bajom a szomszéd falukbul látogatóba jött aszszony-nénikékkal s urambátyámékkal, kiknek — anyám vagy az ozsonna kedveért — órákig is el kellett hallgatni irgalmatlan czinczogásomat. Ha szerét tehettem, megszöktem a közel kertbe, s milly jól esett ilyenkor, ha valamelly elrejtett helyen a magos fűbe leheveredvén föltekinttem a mosolygó kék égbe, s hallgattam a fáknak titkos suttogásait, az esti szellőnek szerelmes sohajit:

a helyett, hogy a sodrott birkabélek maltrai-tírozásával magamnak és másoknak unalmat szereztem volna. Már mint gyermek átláttam, hogy a sok ízetlen dicsérgetés, mellyel engemet nyomorult játékomért elárasztottak, nem őszinte szívből eredt; s bár nem volt még világos fogalmam arról, hogy a szerénységet nem lehet elég korán a fiatal elmékbe plántálni, miután az emberi szív természetes romlottságánál fogva a méreg közönségesen az ellenméreg fölött szokott uralkodni: mégis már akkor sem szerettem, valamint most sem, előtérbe tolnakodni, mert misem kiállhatatlanabb előttem, mint némelly embernek ész és hivatás nélküli föltozkodása a világ színpadjára! Sok jó oldala van annak, ha az ember szépen a háttérben marad: egypár szemfényvesztő diadalért nem érdemes e biztos posztót elhagyni. —

Ez időben volt a mostani muzeumi könyvtár-őr, Mátray Gábor úr, gróf Széchenyi

Lajos ifjabb fiának, Károlynak nevelője. Csinos módos férfit, társaságban víg és eleven kedvű volt. Igen szeretett nálunk lenni, hol, mint mondá, leginkább otthonosnak érezte magát. Emlékezem, hogy én és nővérem alig győztük várni az estét, midőn Mátray bácsi a kastélybul ájtott, s közibénk ülve, hol szép történeteket mesélt az édes hazáról, hol a zongorához ülve, vagy kezébe ragadván a gitárt, kedves nemzeti dalainkat tiszta csengő hangjával elragadó lelkesedéssel énekelte. Valódi ünneppé változott reánk nézve minden este! Apám ilyenkor föl és alá sétált a szobában, keményen megpederinté hosszú bajuszát, s az arczára lepergő könnyüket szétnyomván, nem egyszer sohajtott fel bús érzettel: igenis, lesz még szebb élete a magyarnak, ha másutt nem is, — „a menyországban!“ —

A mi engemet illet, én fölötte boldognak érezem magamat illy alkalommal, s újabb kedvet kaptam az általam már jóformán

elhanyagolt hangszerhez. Tettem is némi előmenetelt nem sokára azonban a tanulás bizonyos tragicomicus eset miatt megakadt.

Gitármesteremet a legcsinosabb férfinak tartották a városban. Volt is elég szerelnes kalandja; egyiknek magam is részese és áldozatja lettem. Átellenünkben egy özvegy kapitánynő lakott szép leányával. Igen köl-tői keresztneve volt; már elfelejtettem. Mesterem pontosan megtartotta óráit, csakhogy többet volt az ablaknál mint oldalam mellett. A véletlen úgy akarta, hogy ilyenkor a kis-aszszony is mindig az ablaknál állott. Csak jelek által beszéltek, s úgy látszott, hogy tökéletesen megértették egymást. — Egyszer mesterem illatos levelkét nyomott kezembe, melyet előbb jelentős mosolylyal mutogatott kedvesének az ablakbul, s kért, hogy vigyem át a másik ház első emeletébe, s adjam oda annak, ki az ajtót ki nyitni fogja. Úgy cselekedtem, a mint mondta. Átmentem a másik ház első emeletébe, csöngettem, s

a levelkét szerencsésen átadtam a — kapitánynőnek. — Ez a levelet fölbontja, kérdezi, ki írta? s alig mondtam, hogy gitármesterem küldi, a kapitánynő elcsatantotta tenyerét arczomon, lelökött a lépcsőkön s azon válaszszaal kergetett haza, mondjam meg mesteremnek, hogy ő is így fog járni, ha még egyszer illy szemtelenségre vetemedik. — Sírva jöttem vissza; mesterem azt mondta: ‚verdamnte G’schicht!‘ s megnyugtadni iparkodott. El is felejtettem volna ezen első szerencsétlen szerelmi misziómat; de nagyanyám valahogy nesztét halotta a dolognak, elbeszélteté magának az esetet, s gitármesteremen túlادott. Más mester az egész városban nem volt, s így gitárleczkéim önkénytelen véget értek. Amúgy is megakadtak volna: mert volt mesterem néhány hónap mulva a történetk után a szép kapitánykisaszszonynyal megszökött. Mintegy félévig országot világot néztek s azután ismét visszajöttek. A

kisaszszony a kolostorba ment, a gitármester pedig zeneleczkéit folytatta. — —

A mi a rajzolást és a nyelveket illeti, ezekben sem tettem nagyobb előmenetelt, mint a zenészetben. Rajzolni hat évig tanultam, s eredménye az lett, hogy meglehetősen csinosan irok; s franczia s olasz leczkéim által anynyira vittem, hogy németül majdnem úgy irok és beszélek mint magyarul. —

A soproni gimnásiumban a deák grammaticán kívül mindent magyarul tanultunk. A német tanítványok erre nem voltak ugyan kötelezve, mégis azoknak legnagyobb része a magyarok közé iratta be magát. Azt mondták, hogy magyarok, s mire a kisebb iskolákat elvégezték, azok is voltak. Jól megfértünk egymás mellett; nem emlékezem, hogy közöttünk valaha nemzetiségi viszálykodások lettek volna: pedig voltunk az iskolában magyarok, németek és horvátok. Ez utóbbiak ‚Wasserkrabaten‘ név alatt

számosan lakják Sopron vidékét, s munkás, csendes, jámborlelkű emberek. — Tanítóm mind a négy kisebb deák iskolán keresztül Petykó Ödön benedekrendi áldozó pap volt. Neki s a szónoklati tanító Borovszky Lénártnak lehetett leginkább a soproni gimnásiumban akkoriban kiválólág uralkodott magyar szellemet köszönni. Az utóbbi a deák egyházi énekeket mind magyarra fordította, s a ki magyar énekesmisét akart hallani, a benzék templomába ment. E két férfit pedig nem a Tisza mellett, hanem a Kárpátok tövében született. Nem tudom, élnek-e vagy nem? Isten tartsa meg őket, ha élnek: legyen áldott emlékük, ha meghaltak!

III.

Gróf Széchenyi Lajos, kihez apámat szerencsés csillagzata vezette, az évnek legnagyobb szakát Sopron melletti kies jószágán Horpácson töltötte számos családjával. Ekkor aztán vigan váltották föl egymást a legkülönbélebb multságok. Nekem, valamenynyi közt legnagyobb gyönyörűséget a esínos házi színpadon hetenként kétszer háromszor adatni szokott mutatványok okoztak. Maga a gróf a legjobb színész volt, kit valaha láttam; olly remekül adta, kivált comicus szerepeit, hogy Kean vagy Macready, ha őt játszani látták volna, szintolly joggal fejezhatték ki volna sajnálatukat a fölött, hogy a gróf nem lett színész, mint az a híres művész, nevét már elfelejtettem, ki, midőn a nagy poroszkirályt fuvolázni hallá, fölkiáltott: ,beh kár, hogy felséged nem lett muzsikus!’ s kinek aztán Fridrik azt felelte:

ne gondoljon vele, így is elélek én valahogy!’ —

A színi személyzet a grófi család- s az urodalmi tisztség néhány tehetségesebb tagjából állott. Apámnak is jutott néha egy- pár szerep, s anyám ilyenkor mindig rettetesen félt, hogy férje vagy megakad, vagy szörnyű bakot talál löni. A következmény megmutatta, hogy félelme nem volt alaptalan. Koczebuenak egyik vígjátéka került a színpadra. Apám egy őrnagy szerepét adta, s jegyese (természetesen a színpadon) a csudaszépségü Luiza gróf-kisaszszony volt. Midőn belépett vele a terem ajtaján s a comtesse-re tekintett, kinek szépsége a lámpavilágnál még tündéribb volt, anynyira megzavarodott, hogy mondanivalóját tökéletesen elfelejtette. Katona ember létére azonban csak hamar föl találta magát s az angyalbáju delnő kezét megcsókulván e szavakkal fordult a nézőkhöz: ,ha találkozik valaki, kit enynyi szépség

nem tud elnémitani, kész vagyok neki átadni szerepemet!’ — Az erre következett hangos tapsok alatt, mellyek annál melegebbek voltak, mert kiki tulajdon szemével meggyőződhetett, hogy az, a mi mondatott, nem hizelgés, hanem tiszta igazság, apám ismét öszszeszedte magát, s szerepét minden további akadály nélkül szerencsésen végig játszotta.

Nagyobb baj volt reám nézve, hogy ezen előadásoknál gyakran a hangászkart pótolni s felvonások közt gitározni vagy énekelni kellett. Már ilyenkor, ha még úgy szerettem is a színházat, mindig örömet megszöktem volna. Sok kegyes, bátorító nyilatkozatot hallottam körülöttem, mégis a szék égett alattam s sohajtva tekintettem az anyám melletti üres helyre, hol máskor teljes nyugalommal néztem az előadást. Voltak azonban esték, hol helyzetemet nem találtam olly kellemetlennek mint máskor; s ez akkor volt, midőn a

széplelkű gróf Batthány Miklósnő, a kastély urának nővére s keresztanyám, székem mellett állott, s selyemlágy kezét vállamra tévén játékomat dicsérte. A dicséret, bár szép ajkokról jött, kevesebb hatást tett reám nézve, mint a szép kéz, melly folyvást vállamon nyugodott, s egész testemet vilánszerű mozgásba hozta. — —

Történt azután, hogy a mit itt nagyban láttam, azt otthon kicsinben utánoztam. A kertész, ispán, birkás, erdőmester és kulcsár gyermekeiből alkalmas tagokat verbuváltam; a tágas cselédszobát lepedők által ketté választottam, egyik felét hallgatóteremmé, hátulsó részét színpaddá, a mellette levő éléskamrát öltözőszobává metamorphozíroztam; oldalfalakul pár kiakasztott ajtó, s be- és kijáró helyül (természetesen a színészek részére) jobbrul a konyha, balrul a tyúkól pitvara szolgált. — Az előadások többnyire rögtönzöttek voltak, soha se végződtek a nélkül, hogy anyámnak egypár

tejes fazeka vagy ,lekváros‘ üvege meg ne bánta volna; nem is említve a tömérdek sok diót, mogyorót, s ,aszalt‘ szilvát, mit a magyarok és törökök (még akkor a törököt tartottuk legnagyobb ellenségünknek) közti ütközet alkalmával ellövéldöztünk, vagy gyomrunkba és zsebünkbe tömtünk. — Ollykor az egész grófi család is megtisztelte jelenlétével ez ártatlan bohóságokat, s én ilyenkor még egyszer akkorát nőttem, ha játék végén a rendezőt, már mint engemet, kitapsolták, vagy a szörnyű ügyesen összeállított ,tableaux‘-kat ismételtették. — Igaz, hogy a komédiának néha sírás lett a vége: például, midőn a kertész Klárikája, mint Mária Terezia, az előtte újjas mellényben s német bugyogóban álló hű magyaroknak a birkás fiát, a kis Józsefet bemutatván, a vaskos trónörököst a földre ejtette; vagy ha az ütközet hevében a vadász Pista az ispán Gyuriczáját, kire már régóta kis ,pikk‘-je volt, erősebben megtipázta: sőt

néha megis akadtam az előadásokkal több napig, részint apró személyzetem makacs-sága miatt, részint azért, mert az előadási kellékek választása miatt gyakran kellemetlen collisióba jöttem apámmal: azonban áldott jó anyám közbenjárása e tekintetben is sokat kiegyenlített, s a „tisztelt közönség” rövidséget nem szenvedett . . . .

De kit érdekelnek gyermekéveim bohóságai; kit érdekelnek, kivülem, annak apró részletei? Nem tetszik-e soknak a gyermekkor távulban kékellő tájnak, melly csak azért látszik olly szépnek, mert olly távul fekszik!? Oh, ők nem tudják, hogy a gyermek keblében lakott érzések néha, bár pillanatokra is, fölébrednek a férfikebelben, s hogy valamint az évnek, úgy az életnek is megvan a maga utónyara. Avagy hol találánának azon vágyak és kívánságok, mellyek a gyermek éveit túlszárnyalják, más nyugpontot, mint a férfikorban? Hova indultak volna különben, midőn a gyermek

keblébül kiszálltak? — Es ha elértük azt, a mit kívántunk, nem marad-e még több kívánni való? nem vagyunk-e sokkal nyugtalanabbak, semhogy a rég óhajtott boldogságot teljes mértékben élvezni tudnók; s nem emlékezünk-e ilyenkor örömet vissza e boldogság utáni első vágyra, melly tisztán foganzott, nőtt és szárnyra kelt a gyermek gyöngé keblében?

Azért bocsánat, hogy olly nehezen tudok megválni azon napoktól, mellyeknek mindegyike sok örömet és kevés bajt hozott; s hol a gyermekornak örökké vidámul mosolygó egét, apró futó felhőcskéken kívül, komolyabb zivatar el nem sötétítette. — Nem áldoztam-e fel eleget e kis emlékezet édességeért, s van-e, ki még ezt is irigylitőlem?

IV.

Nagyanyám 1823-dik évben meghalt. Szorgos, szerető rokont vesztettem el benne. Keservesen sírtam, midőn kivitték a temetőbe, mintha éreztem volna, hogy jobb napjaim egy része vele együtt sírba szállt. Sehogysz tudtam azon gondolattal megbarátkozni, hogy ezentúl idegen emberek közt lakjam. Rövid idő múlva azonban ezt is megszoktam, s pedig annál könnyebben, mert a szerencsés véletlen becsületes jó emberekhez juttatott, a kik tulajdon érdekükre kevesebbet ügyelvén, lelkiismeretesen viselték gondomat. Ha nem lehetett is tőlük azon gyöngéd figyelmet követelni, miben otthon vagy nagyanyám házában részesültem: anynyi bizonyos, miszerint soha kevesbé nem éreztem, hogy idegen emberek közt vagyok, mint azon időben, midőn

Sopronban harmadik és negyedik iskolás
deákocska voltam.

Igaz, hogy igényeim az emberek irányában soha teljes életemben túlzottak nem voltak. Könnyen simultam hozzájuk, s mielőtt még meggyőződtem volna, valjon irántam mutatott hajlamuk őszinte szívből ered-e? az enyim már nyitott könyv volt, mellyből mindegyik még legtitkosabb gondolatimat is kiolvashatta. — Ha valami jóban mások által részesültem, azt, ha lehetett, kettős mértékben fizettem nekik vissza; ha megsértettek, iparkodtam elfelejteni. Nem emlékezem, hogy annak, ki nyájas arcot mutatott, keblére bizalmasan ne borultam, vagy a kibékülésre nyújtott kezét valaha ellöktem volna. Tíz eset közül kilencszer mindig én nyújtottam azt a megbántónak. Már ez volt természetem, s még most is az. — Sokan ezt jellemgyöngöségnek, önállóság hiányának, gyávaságnak, s nem tudom minek nem fogják mindennek nevezni?

Isten neki: ha az idő, a sok keserű tapasztalás, a bán és a fájdalom nem voltak képesek a belső embert bennem megváltoztatni: hogy' sikerülne ez a túlszigoru piaczbíróknak, kiknek ítéletére úgy sem adtam sokat egész életemben!

— — — Azt mondtam előbb, hogy a szerencsés véletlen nagyanyám halála után becsületes jó emberekhez juttatott, kiknél csakhamar elfelejtettem, hogy idegen emberek közt vagyok. Ugy is volt; csakhogye szerencsében nem mindjárt, hanem néhány hónap múlva részesültem, s hogy azt illően megbecsülni tudjam, előbb egy kis „purgatorium“-on kellett átesnem.

Második iskolás deák (akkor „principisá“-nak híttak) voltam, midőn nagyanyám meghalt. Halála májusban, a tanév közepén történt, s nehéz volt részemre hirtelen alkalmas „koszt“-ot találni. Akadt azonban egy nyugalmazott városi tisztviselő, ki készen nyilatkozott engemet jó pénzért ideiglenes

gondviselése alá venni. Azon emberekhez tartozott, kik minden november elején, midőn a szülők reményteljes magzatjaikat a városba hozták iskolába, kísétáltak a ,magyarkapu'-hoz, s a deákszállító szekereket megállítván, magokat mint ,koszt'-adókat az apák és anyák figyelmébe ajánlották. Néha egyik és másik deákocska megragadt a lépen, és sorsa épen olly irigylendő volt, mint Tormes Lazorilloé a falusi plebánusnál vagy Twiszt Olivéré a pensionatusban. — Fülöp úr, így hitták, vagy tulajdonképen nem hitták őt, mert valódi nevén nem akarom szóllítani, soha nyájas képet nem mutatott, s nem is boszszantotta őt semmi jobban, mint ha valakinek jó kedve volt. Csak akkor volt elemében, ha csupa mogorva és durezás arczokat látott maga körül. Fösvénysége szinte maniává fajult: a falatot, mit másoktól elvont, magátul is irigylette. Ha véletlenül, minden sátoros ünnep alkalmával, jobb étel került az asztalra, addig,

lárnozott és veszekedett, míg az embernek étvágyát szerencsésen elrontotta. Ha valaki mélyebben akart a tálba nyúlni, épületes prédikációt tartott a nyalánkságrul, s olly mord tekintetet vetett a vakmerőre, hogy ez azonnal felhagyott istentelen szándékával. Soha még csak félig jóllakva sem keltem föl az asztaltul, hogy a szemrehányásokat kikerüljem. —

Az éhes ember mindenre képes, s így nem csuda, hogy minden módon iparkodtunk Fülöp urat megcsalni, szebben mondva kijátszani. Az összeesküvés hamar megtörtént, s annak élére bajtársaim engemet léptettek. Sok furcsaságot lehetne e tekintetben elmesélni. Legtöbb csínyünk sikerült, ámbár az anyatermészet Harpagon Fülöp urat rendkívüli bizalmatlansággal áldotta meg, melly őt vigyázóbbá tette, egyszersmind pedig, mint a hajdani római zsarnokot, Nerót, szüntelen nyugtalanságban és félelemben tartotta. Minden éjjel magára

zárta szobaajtáját, pénzes zacskóját vánkosa alá dugta, s az ágyhasadékokat szorgalmasan beszurkolta, hogy a tolluk ki ne hulljanak. — Tökéletesen arra volt teremtvé, hogy rászédessék.

Volt Fülöp úrnak egy kanári madara. Olly gyönyörűen énekelt, mint akármellyik tizezer forintos primadonna. Tulajdonosa csak azért etette őt jobban, mint a többi élő lényt, mert azt remélte, hogy drágán fogja eladni. Egyszer egyikünk a piacon egy nőtény kanárit talált, melly Fülöp úr kedvencz madarához színre nézve egészen hasonlított. Ezt néhány garasért megvenni, a másikkal kicserélni, s az utóbbit jó pénzben eladni: egy szép reggel műve volt. Természetes, hogy az új kanári nem énekelt. Fülöp úr ennek okát távulról sem gyanítá, s fösvény is levén arra, hogy valami madár-doctort megkérdezett volna, azt gondolta, hogy a kedves párának — pípje van. Ez ellen pedig, mint hallotta, legjobb szer,

megmetélni a körmöket. Addig is metélte körmeit, nem a magáét, hanem a kanáriét, míg a szegény madár, a helyett, hogy énekelt volna, egy reggel halva feküdt a kalitkában. Fülöp úr egész álló hétig nem evett semmit bújában, s e szerencsétlenséget velünk is megbőjtöltette. Látni, hogy a fös-vénységben bizonyos methodusa volt. —

Azt is megtudtuk egyszer, hogy Fülöp úr igen sok sonkát tart a kéményben, melyeket egyenkint összevásárolni szokott, azon boldog öntudattal kecsegtetvén magát, hogy ő is jobb falatokat ehetne, ha akarna. Teendőnk fölött azonnal el voltunk határozva. A sonkákat egyenkint leszedgettük s egy ismerős kofának azon utasítással adtuk által, hozza el házunkhoz s adja el Fülöp úrnak néhány garassal olcsóbban, mint azokat gadjuk venni szokta. Ezen olcsóság hatalmas inger volt Fülöp úrra nézve: a Harpagon szerencsésen megvette még egyszer tulajdon sonkáit, s ez alkalommal igen épületes

beszédet tartott azon régi igazság fölött, miszerint az ember nem lehet eléggé szemes e világon, miután megtörténik, hogy még ötet (t. i. Fülöp urat) is megcsalják. Ezen finantzoperácziót a félév folyama alatt többször ismételtük, s bizonyosak voltunk, hogy dévajságunk nem olly hamar fog napvilágra jönni: mert Fülöp úr addig hagyta a sonkákat a kéményben vesztegelni, míg ezek a kevés füstnél konyhájában redvesek lettek, a midőn azután vérző szívvel volt kénytelen azokat eladni.

Többször követtünk el illyféle pajzán-ságokat, mellyek, ha nem lehet is azokat kimenteni, bizonyságul szolgálnak: hogy a túlszigoruság mindenben ártalmas. A nevelésnél minden el van rontva, mihelyest a fiatal ember észreveszi, hogy nyilvános igazságtalanságot követnek el rajta; s ez által alattomosághoz, a felsőbbek iránti gyűlölethez, s bizonyos önvédelemhez kényszerítetik. — —

Szerencsére kellemetlen helyzetem nem sokára megváltozott. A jövő évben az elemi iskolák egyik tanítójához, mostani pesti ügyvéd Kár Mátyás barátom érdemes apjához jutottam, kinél a sok jó napokon kívül mindenféle hasznos oktatásban is részesültem. Később apám egyik régi ismerősehez, egy hercegi erdőmester özvegyéhez kerültem. Mondják, hogy most is él. Derék, rendszerető aszszony volt. Pontosan ettünk, keltünk és feküdtünk le; három tál ételnél soha több, de kevesebb se jött az asztalra: a mit feltálaltak jól és ízletesen volt elkészítve. Néha pár nyalánk falathoz is jutottam a házi kisaszszony szíveségéből, kinek kedvence voltam. Fánninak hitták a jó lelket; mintegy tizenöt évvel idősebb volt nálamnál: ha vele sétáltam, anyámnak tartották; s részben az is volt, mert szorgosan viselte gondomat. Sokat tudott beszélni, mert sokat olvasott; ha vele lehettem, nem kívántam más mulatságot. — Leültem a

zsámolyra lábaihoz, s fejemet ölébe rejtván órákig hallgattam az édes méz gyanánt folyó sok szép beszédet ajkirul. Anyám szívemet, Fánni eszemet mívelte.

Szabad óráimban bejártuk a várost és regényes környékét: a tiszta téli napot erre szintolly alkalmasnak találtuk, mint a tavasz reggelét, vagy a nyárnak déleesti szakát. Soha sem fogom e szép időt elfelejteni. Senki úgy mint Fánni nem értette, a legkisebb bokornak is költői szint adni, a legjelentéktlenebb tüneménynek máguszi ingert kölcsönözni, s a gyermek fogékony elméjét csudálatra ragadni az Isten és művei iránt. A természetimádás azon korból maradt reám, s hány keserű órát varázsolt azóta édessé életemben!

Séta közben eleinte ritkábban, azután mindig gyakrabban találkoztunk egy hoszszú szikár férfiúval, ki hozzánk csatlakozott s együtt járta be velünk a vidéket. Úgy látszott, hogy Fánnit már régebben ismerte,

de a háznál még nem láttam őtet. Valami viszzataszító volt viseletében; soha se nézett az ember szeme közé: apám pedig mindig azt mondta, hogy őrizkedjem attul, a ki nem mer szemem közé nézni. Féltem is tőle; simuló természetem teljesen megváltozott irányában, s látása mindig kellemetlen benyomást okozott. — Fánni gyakran kérdezett, miért idegenkedem anynyira a 'fekete bácsi'-tul? így hitta őt mindig: más nevét nem hallottam. Eleinte huzódtam, később őszintén megvallottam, miszerint sejtem, hogy a fekete bácsi még igen sok szomorúságot fog Fánni kisaszszonynak okozni. Fánni elnevelte magát, bohó fiúnak nevezett, s aggodalmamat tréfás észrevételek közt elmondta kísérőnknek. Még most is emlékezem azon szúrós pillantatra, melyet az ismeretlen ez alkalommal, tán először találkozásunk óta, reám vetett. Az erőltetett mosoly, melly ajkai körül játszott, különös ellentétet képezett arczvonásaival,

s szemeinek vad forgását a koromsötét szemöldökök alatt még inkább föltüntette. — Ijedten tapasztottam arcomat Fanni puha, meleg kezébe, s sejtésem valóságát még inkább hittem. — — Pár holnap múlva a fekete bácsi-t már ritkábban találtuk sétainknál. Fanni mindig komolyabb és gondolkodóbb lön; kevesebbet beszélt, mosolya erőltetett, szeme nedves volt. Nem kérdeztem, mi baja? gyakran órákig sétáltunk némán egymás mellett. Egy délután megragadta kezemet s sűrű könnyek közt fájdalmas hangon mondá:

— Igazad van: ő sok, igen sok szomorúságot okoz nekem!

Sejtésem nem esált; meg volt már akkor is bennem azon, ha szabad úgy kifejezni magamat, előérzési tehetség, melly családi tulajdonunknak látszott lenni, s mellynek még több jelével fog a türelmes olvasó vallomásaim folyama alatt találkozni. —

Egy órás házában laktunk, az úgynevezett 'vigyázótorony' szomszédságában. Ez a torony a legmagasabb torony egész Magyarországon; legalább úgy tanultuk a geographiában. Valami gazdag vén szűz építette, s végrendeletében bizonyos összeget hagyott évdíjúl egy tuczat zenésznek, a kik ezért nyaranta minden héten háromszor délben, s ugyanannyiszor éjjélkor a torony erkélyén egy egész óráig különféle darabokat tartoznak játszani. Bizarr, de nem rossz gustus! Nem tudom, főnáll-e még most is e szokás? akkor legalább, midőn én ott voltam, pontosan jártak el a hagyomány értelmében. Volt zene éjjel és nappal. Délben az utcái zaj és lárma miatt (tudom, hogy azóta Sopron is csendesebb lett) ritkán lehetett a zenét a magosbul lehallani: annál nagyobb hatása volt éjjélkor, midőn mély csendesség uralkodott a városban. Már ezt méltán lehetett az őszes lakosság tiszteletére hozott éjjeli zenének mondani. Eleinte

ijedten ébredtem föl mindig e sajátyszerű serenádra: midőn azonban Fánni halk léptekkel kijött a mellékszobából s ágyamhoz ülve kezemet az övébe fogta, s fejemet meleg keblére vonván mámorombul fölesőkult, s a hold nyájasan sütött be a szobába, s minden olly lágy, olly selyemszerű volt körülöttem: érzékeim már nem a félelemtől, hanem valami nevezhetlen ismeretlen gyönyörtől voltak elfogulva, s úgy tetszett, mintha a hangok egyenesen az égből szállottak volna alá. — — Mikor azután hűvösebb lett a levegő, Fánni reám húzta a takarót, ő maga pedig vékony pongyolában, födetlen mellel órákig elmerengett a nyitott ablaknál. — Szegény Fánni! Ő megunta életét s megakart halni. — — Két hónap múlva meg is halt. — Az orvosok azt mondták, meghűtés által okozott idegláz következében; pedig — szíve tört meg!...

A mi e teljesen költői lénynek halált, az a háziur leányának alattunk életet és

gyönyörűséget hozott. Szép és csinos kis teremtés volt ez az órásleány: a városban a „szép órás Netti”-nek hitták. Ha engemet néha megállított, midőn szobája mellett elmentem, s rózsaujjjaival szőke hajamat borszongatá: úgy volt; mintha pávatollal csiklandoznának. Hát mikor, ha szépen kértem, megcsókolt? Már az igaz, hogy ilyenkor szerencsésen elfelejtettem mindig fele lezékémet.

Hamis kis angyal is volt az a szép Netti. Violakék szemeivel olly ártatlanul tekintett a világba, mintha azokat még soha sem használta volna sötét éjszakának idején lámpásul szerelmes „légyott”-oknál. Pedig minden áldott éji zene alkalmával ott termett ablakánál egy nyulánk férfialak. Accurate oda talált mindig. Egy lépéssel tovább az óráspapa ablakára bukkant volna; de Netti szemei fényesen világítanak, s legényünk próbált udvarló volt. Azt is tudta hihetőleg, hogy illy késő időben, andalító zeneszó

mellett fogékonyabb, olvadékonyabb s oda-
adóbb érzelmeket találni, s azért választá
inkább a titokteljes éjfélt, mint a zajos na-
pot. — — Valamint azonban a természetbe
a nagy- és kisszerű egymást kölcsönösen
fölváltani szokta: úgy a költészethez gyak-
ran igen közel áll a száraz próza. — Egy
vén banya elárulta a papának e titkos talál-
kozásokat, s egyszer csak megtörtént, hogy a
szerelmes úrfi Nettike aranyfürtös fejcskéje
helyett a „cher pére“-nek hálósipkás kobakját
szorította selyemmellényes szívéhez. Képzeli-
hetni, hogy a nóta, melyet a papa húzott rop-
pantul elütött attul, melly a toronybul lezeu-
gett . . . a vége az lett, hogy a szerelmesek
ezentúl nem éjjel, hanem nappal jöttek ösz-
sze, hol itt, hol amott, s legesleg végre — a
mit sem az árulkodó banya, sem a papa nem
hitt volna — a templomba mentek s megesküd-
tek. Adja Isten egészségükre: anynyi bizo-
nyos, hogy az éjféli muzsikális légyottoknak
ritkán szokott illy mulatságos „finalé“-ja lenni.

V.

Fánni halála után még több szomorúság érte gyermeki szívemet.

Apám ezen időben Horpácsrul Somogyvárra költözött, a gróf egyik alsó urodalmába. Nehéz szívvel vált meg a felföldtül; hivatalárul lemondani akart: de anyám s tulajdon jó szíve családjára emlékezteté, s engedett, mert kénytelen volt, a parancsoló kötelességnek.

Milly boldogok voltunk itt, hol az árnyas erdő, a virágos völgy, a gyümölcs- és szőlőtermő halmok régi ismerőseink voltak, s az egész kies vidék selyemszálakkal volt lelkünkhöz kötve! — —

A szokásban olly finom és természetes varázs fekszik, s olly észrevétlenül foglalja el az embernek képzeletét, hogy a legokosabbiknak is vigyázni kell, nehogy általa hamis útra csábítassék. — —

Tizenöt éves voltam. Azon korba léptem, mellyben az érzékek fölébrednek, a vér hevesebben kezd keringeni, az üterek erősebben dobognak, s a képzelőtehetség csudálatosan fölhangolva van. — Apám értem jött Sopronba s hazavitt a szünnapokra. Az utolsók voltak, mellyeket a kedves Horpácson töltöttem. Érzékeny búcsut vettem a várostul, tanítóim- s ismerőseimtől; zöld koszorút akasztottam Fánni egyszerű sírkeresztjére, s a szép Netti ajkára pár olvasatlan forró csókot nyomtam. A kocsiban nem birtam többé könnyeimet elnyomni s hangosan sirtam. Apám egykedvűséget színelve tekintett körül, erősebb füstfelhőket eregetett ki tajtékpipájából, s várt, míg ki-sirtam magamat.

Szép csendes éjjel volt, midőn Kövesdről, hol az öreg számtartót Czeglédyt, kinek különös kedvence voltam (az asztalnál mindig maga mellé ültetett s tányéromra a legjobb falatokat rakta) meglátogattuk,

az erdőn keresztül haza kocsiztunk. Összeszedtem magamat s nyugodtabb lettem. Anyám a pitvarban állott s zokogva szorított melléhez. Apám boszorkodva kérdezte, mikor lesz már vége a sírásnak?

Milly hamar multak el az utolsó hetek Horpácson! S épen ezek voltak a legzajosabbak; egyik mulatság a másikat érte: úgy volt, mintha az elválást szándékosan még keserűbbé akarták volna tenni!

October vége felé eljött Pécsről egy rokonom, kivel másnap oda valék tanulmányaim folytatása végett utazandó. Akkor még négynapi távulságra esett a nevezett város Soprontul. Szülőim jövődő lakhelye annak fele útja volt.

Este felé apámmal a kertbe mentem. Szokatlanul lágyan volt hangolva. A kastélybul víg zene harsogott le. A gróf nagyszerű bált adott a szomszéd uraságok tiszteletére. Kétszer háromszor némán sétáltunk föl és alá a lombjaikat már erősen

hullató gesztenyefasorok közt: midőn apám egyszerre megfogja kezemet s így szóllott hozzám:

— Fiú! holnap elválunk egymástul; meglehet, hogy kevés, de meglehet, hogy örök időre is: mint az Isten akarja. Mindent megtettem, hogy jó nevelésben részesülj; becsületes jó emberek közt voltál, kik úgy viselték gondodat, mintha tulajdon szülőd lettek volna. A mit tanultál, annak te fogod hasznát venni, a mi jót élveztél, arra hálával emlékezzél mindig vissza. — Rekonod, kinél ezentúl lakni fogsz, áldott jószívű ember; de dolgai miatt ritkán lehet otthon: hugomaszszony pedig még nagyon is fiatal és csinos menyecske arra, hogy neked okos tanácsot adhatna, vagy hogy te azt elfogadni hajlandó lennél. Így tehát jóformán magadra léssz hagyva: megtanultad a jót a rosztul megkülönböztetni; vigyázz, hogy meg ne botoljál, vagy ha igen, hogy ép tagokkal kelhess föl ismét.

— Ha nem megy minden kedved szerint, ne morogj mindjárt a sors ellen; ha akadályokkal találkozol, győzd le vagy kerülj ki azokat, de ne csüggedj el soha. Tanuld meg magyar ember létedre, hogy a ki magát elhagyja, azt az Isten se segíti. Magadban keress vigaszt és megnyugtatót.

— Az emberek különféle dolgokban keresik a boldogságot. Valami görög bölcse, azt tartom Aeschinosznak hitták, azt állította, hogy az ember csak akkor boldog, ha alszik: mert, úgy okoskodott, ekkor nem érez semmi bajt, semmi fájdalmat. Magam is azt mondom, hogy jó volna néha egypár nehéz évet elaludni; csak attul tartok, hogy könnyen úgy járhatnánk, mint ugyanazon bölcse férfiú, kire, midőn egyszer a Maeotis tavánál elaludt, egy arra repülő sas nagy csigát ejtett le a magosbúl, mely Aeschinosz uramnak koponyáját bezúzta. — Zeno az emberi boldogságot a testi erőben, a korinthisiak a játékban

találták: némelyek azt hasukban, mások hírnévben, gazdagságban, szépségben keresik. Aristoteles az erényt tartja minden emberi boldogság alapjának. S ennek legtöbb igaza van; csak az a baj, hogy az emberek olly különféleképen értelmezik az erényt. Mit nem tartanak ma mindent erénynek? Nincs olly undok tett vagy istentelenség, mit a mai felfordult világban erénynek ne keresztelnének. Pedig nincs valódibb erény, mint az, melly azt parancsolja: ,szeresd az Istent és felebarátodat, mint önmönn magadat.' Ezt kövesd s ebben keresd minden boldogságodat.

Bejártuk majdnem az egész kertet, s apám még mindig nem végezte el, a mit mondani akart. Az elválás közel percze, hely és idő, mellyet emlékeztetéseire választott, bizonyos komoly, ünnepélyes színt kölcsönzött utolsó együttlétünknek, s oka annak, hogy még ma is olly elevenen emlékezem minden szavára, mintha csak ötet hallanám beszélni. — —

Kevés szünet után, melly alatt apám, úgy látszott, azon gondolkodott, hogyan mondja meg azt, a mit még mondani akart? így folytatta beszédjét:

— Jól vigyázz arra, a mit most mondok. — Te a gyermekség küszöbét átlépted, tehát nincs mit titkolni előtted, mire a természet amúgyis rávezet. Sokkal jobb, ha apád mutatja meg a veszedelmet, melly szívedre várakozik, mint idegen emberek, a kik e részben soha elég kimélettel és gyöngédséggel nem viseltetnek.

— A természet minden élő lénybe bizonyos ösztönt plántált, mellynek én és te, s minden ember és állat a világon lételet köszöni. Igenis, a szerelem az, melly az egész természetet átöleli s erősebb a halálnál. Szülőt, testvért, rokont és barátot elefejt a szerelmes ember szerelme fölött. A szerelem minden érző teremtésnek életforrása. Ha többet és szebbet akarsz róla tudni és hallani, olvasd el a költők és regényírók

műveit. — De jól vigyázz: valamint a szerelem a legédesebb méz, ugyanaz a legkeserűbb méreggá is válhat. A legdörébb tetteknek oka, s vége nem ritkán kétségbeesés, halál és gyilkosság szokott lenni. E miatt kerülnek sokan a bolondok házába s metszik le nyakukat. A leghevesebb szenvedély ez, melly az embert vakká és süketté teszi. Kinek, úgy mint neked, gyöngye és ingerlékeny idegei vannak, az jól vigyázzon magára, hogy érzelmeivel hajótörést ne szenvedjen. Mindennap hallani szerencsétlen esetekről, miket a szerelem okozott. Az ő kedvéért országok bomlottak meg, s milliók mészároltattak le; miatta a legjobb barátok meghasonlottak, s a gyermekek tulajdon szülőik ellen lázadtak fel. Hitszegés, árulás, kegyetlenség s minden kitelhető bűn az ő szüleménye — azon szerelemé, melly más részről minden jónak kútfeje, s más nevezet alatt ugyanazon fogalmat képezi az erénynyel. —

— A ki nem képes szeretni, az bizonyosan rossz ember; de a ki csak szenvedélyeinek rabja, az örülthöz hasonlít, a ki életét pokollá teszi ha szerencsétlen, s boldogságát csakhamar megrontja ha szerencsés: mert mindennek, mit a szenvedély vagy képzelődés szül, igen rövid élete szokott lenni.

— Van bizonyos neme az embereknek, az úgynevezett stoicusok, kik a szerelmet megvetve, azt ész- és lélekgyöngeségnek nevezik. Sajnáld őket! — Plato a szerelmet tiszta égi tűznek mondta, melynek nem szabad a földi salakkal összevegyülni. Ostobábbat is mondhatott volna azon contóra, hogy már sok okosat is mondott. A mindennapi tapasztalás eléggé mutatja, milly nevetséges, ha a természet okait és következményeit megtagadni akarjuk! A kék és a szerelem olly hatalmas ösztönök, melyek csupán az ember javára és gyönyörűségére vannak olly szorosan összekapcsolva. Élvezd

vigyázva s őrizkedjél a szerelem kicsapongásaitul: a bujaságtul. Nincs nyomorultabb teremtese az Istennek, mint az ifjú, ki érzéki mámorátul elragadtatva napjait undok kéjekben tölti. Szintolly kevésbé érdemli meg, hogy él, mint a rühes eb. Egészségét, vagyonát, becsületét kockáztatja, semmire sem alkalmas, legjobb ereje és tehetsége megfojtatik. Tüze elhamvad, a természetben s az erényben gyönyörűséget nem talál; szeme homályos, arcza halvány, feje szédeleg s szíve üres; lelkébe vigasz nem fér, elátkozza lételét, Istentagadó s öngyilkos lesz . . . .

— Ez volt, a mit mondani akartam. Isten áldjon meg, s hagyjon jóra való, becsületes embernek lenni.

Apám szavai mélyen hatottak reám, s azon perczben erősen föltettem magamban, hogy bizalmára, melly engemet gyermekéveimből kiemelt, érdemes lenni s tanácsa

szerint eljárni fogok. — Majd elvállik, meddig és mennyire maradtam hű föltett szándékomhoz, s birtam-e életpályámon azon bizonyos középúton maradni, melly ha boldogságra nem is, legalább nyugodt életre vezet!?

VI.

Másnap útnak indultunk. Anyám Pá-páig kísért el minket. Az éjjelt együtt töltöttük. Reggel keresztet vetett homlokomra, felöltönyömet begombolta, egyik kezembe mákos kipflit, a másikba lekváros kalácsot nyomott, összeviszsa csókult s zokogva bocsátott el karjai közül.

Útunk négy napig tartott, s mégis rövidnek tetszett. Eddig csak Sopront és környékét ismertem, azon túl, mint mondani szokás, a világ reám nézve deszkával volt elrekesztve. Azért láttam mindent bá-jolóbb színben, s azért köték le az új tárgyak anynyira figyelmemet, hogy az útnak hosszúságát észre se vettem. —

Rokonom, tulajdonképen nagybátyám, vígkedvű, mulatságos ember volt. Fiatal éveit Bécsben töltötte; meg volt benne a bécsinek kedélyessége s — étvágya. Nem lehetett az

embernek magát megunni társaságában. Tréfái ugyan nem voltak mindig a legfinomabbak, de jóízűen megnevettették az embert; s én már akkor se igen kérdeztem, illik-e vagy szabad-e azon nevetni, a mi nevetni való?!

Tiszta szép időben hajtottunk be Pécsre. A városnak gyönyörű fekvését az arany napvilág még bájolóbbá tette. Szép vidék és szép hölgy közt az a különbség van, hogy az első akkor szebb, ha mosolyog, az utóbbi, ha sír!

Fogadtatásom szíves és barátságos volt. Rokonimban jó és nyájas embereket találtam. Az egész család öt tagbul állott. Néném csakugyan olyan volt, minőnek őt apám mondta: csinos, fiatal menyecske, kit inkább leányai idősbik testvérének mint azok anyjának lehetett tartani. Húgaimat Bertának és Linának hítták; mintegy tíz tizenkét évesek voltak, s anyjuk szépségével bírtak. Bertánál ezt bizonyos búskomoly kifejezés, Linánál pár csinos gödröcske még

inkább emelte. — A ,nagy-mama' éltes kövér aszszony volt; sokat imádkozott, keveset evett s még kevesebbet beszélt.

Volt még a házbán bizonyos Bozda nevű rácz ember, nagybátyám ügyviselője. A természet olly confiscált ábrázattal verte meg őtet, hogy az embernek önkénytelenül viszketett a marka, ha rátekintett. Úgy látszik, maga is átalotta, hogy a teremtés műhelyében olly mostohául bántak képével, mert szüntelen babrált és szépített, vagyis inkább akart volna szépíteni rajta, ha ez a lehetetlenségek közé nem tartozik. — Nem viseltettem ugyan különös ellenszenvvel iránta; de mindig jóízűebben ettem, ha ott-hon nem volt. Kimondhatatlanul sohase szerettük egymást. Vitázni épen nem lehetett vele, mert, ha nem volt igaza, gorombáskodott, s közönségesen azzal főzött le engemet, hogy ,tacs-kó' vagyok. Viszszatetszett, hogy illy alkalommal néném, férje hon nem létében, pártomat nem fogta, sőt

Bozda urammal ellenem szövetkezett. Pedig különben igen nyájas és szíves volt irántam; mihelyest azonban a rácz komába kötöttem, vége volt a barátságnak. — — Azért szoltam enynyit e hiábavaló emberről, mert még lesz alkalmam róla megemlékezni. A mi baj és boszuság Pécssett kétévi ottlétem alatt ért, azt egyedül ő okozta, s ő volt, a ki utóbb nagybátyámra s családjára sok bűt és szomorúságot hozott.

Mind e mellett mégis igen otthonosnak éreztem magamat ez atyafikörben. Leginkább a két leánykához vonzódtam, s ezek közt a szelid széplelkű Bertának adtam az elsőséget. Lina fürgébb és vidorabb volt, s tán épen azért, mert magam is az voltam, szerettem inkább a komolyabb, mint a hozzám hasonló természetű egyénekhez csatlakozni. Gyakran találni illy ellentéteket, s a tapasztalás azt mutatja, hogy azok, kik egyenlő véralkattal bírnak, ritkábban törődnek egymáshoz, mint azok, kiknek különböző

természetük van. Ennek lélektani okát a psychologusok már régen kitalálták.

Napjaim, melyeket Pécssett töltöttem, nem tartoztak a ,vesztett' napok közé. Meghozta mindegyik a maga örömét, de a maga baját is. A jó napokat lehetőségig élveztem, a roszakon sebesen átesni iparkodtam. A sors senkit se bírt könnyebben kielégíteni mint engemet. Kivánságaim túlzottak és szerénytelenek sohase voltak. E tekintetben sem Marsiás, sem Tantalus sorsátul nem tartottam. A mint mondtam, derült s az egész világot átölelő kedvem volt, melly ha bajnélküli életet nem biztosított is, legalább a keserű órák elviselését könnyebbé tette. S ez nagy nyereség arra nézve, ki élni szeret!

— — A rhetoricában kitünő tehetségű társakat találtam. Távulról sem lehetett velük a soproniakat összehasonlítani. A tanmodorban vagy a jelesebb elmék véletlen találkozásában rejlett-e az ok? nem tudom;

anynyi bizonyos, hogy a pécsi gimnásium akkoriban tanítók- és tanulókra nézve jó és érdemlett hírben állott. Eleinte igenis átláttam, hogy nehéz lesz iskolatársim egy részével versenyeznem: miután nemcsak fiatalabb voltam mint ők, hanem sokkal kevesebb előismeretekkel is bírtam, sem hogy velök sok tekintetben megmérkőzhettem volna. De azért mégsem csüggedtem el. Mihelyest megismertem, milly keveset tudok, máris föltettem magamban: hogy szorgalmas tanulás által azt, mit eddig elmulasztottam, helyrehozni s messzre előrehaladó társimat utólélni fogom.

Igaz, hogy azon időig nem igen iparkodtam fejemet komoly tudományokkal megterhelni. A dolognak mindig csak könnyebb végét kerestem, s ha meg nem találtam, abba hagytam. De nem is volt, a ki e tekintetben szóval vagy példával buzdított volna; természeti hajlamom szerint pedig inkább selyem-, mint disznóbőrbe kötött könyvek

után nyúltam. — Általában, igen szerettem olvasni. Az első könyv, mely kezembe került, a híres Robinson életét, viszontagságait s kalandjait adta elő írgalmatlan rosz magyarsággal, s mégis anynyira el voltam bájolva tartalmátul, hogy néhány napig csak egyetlen kívánságom volt, t. i. valamely puszta szigeten lakni. Csak azután szülőim, s pajtásaim is velem jöttek s a tenger olly meszsze ne lett volna! — Később mindent összeviszsza olvastam: tündérregéket, az akkoriban javában divatozott „Ritterromán”-okat, verseket, álmoskönyveket, kísértetes történeteket s egyéb komédiákat; s miután ezt minden válogatás nélkül tettem, izlésemet megrontottam, s a helyett, hogy ismereteimet bővítettem vagy elmémet kimíveltem volna, képzelőtehetségemet haszontalan alakokkal megtömtem s kelletlenül korábban siettetém azon veszedelmes hajlam kifejlését, mellynek ellenében apám anynyi ovatosságot ajánlott. Érzékeim kibontakozni

kezdték a pólyákból s vágyaim parázshoz hasonlítani, melly a hamu alatt csillámlik. — —

Iskolatársaim közt leginkább Maier Károly és Merverth Ignácczal szerettem lenni. Az első később piarista professornak ment Privigyére, a másik szülőhelyére, Szekszárdra vonult. Ezek adtak józanabb irányt gondolatimnak, s eszemet és képzelőtehetségemet azon mértékben bővítették s gazdagították meg, mellyben ízlésemet a salaktul megtisztították s túlárado elmém kicsapongásait mérsékeltek. Mindketten jóval idősebbek voltak nálamnál, s azért bizonyos tekintélylyel is bírtak fölöttem. — A könyveket jobban meg kezdtem válogatni; áttanulták velem a deák remekírókat, együtt olvastuk az újabb literatura jelesebb termékeit. Figyelmeztettek egyes tételek vagy fordulatok szépségére, megmagyarázták a mi kétes és érthetetlen volt előttem; s ha néha olly könyvekhez is nyúltunk,

mellyek ezélja csupán időtöltés és mulattatás volt, példás türelemmel kimutatták azon helyeket, mellyek kellemes formákban hasznos tanokat foglaltak magukban, s a mellett hogy az észet gyönyörködtették s a szívnek élvezetet szereztek, az ízlést finomították s az elmét minden nevetséges és vétkes szokások ellen megóvták. — Majd versenyre szólítottak fel költői és prósai művek kidolgozásában, s ha e tekintetben eleinte meszsze elmaradtam is tőlük, mégis az, a mit irtam, az érettség bizonyos bélyegét kezdte magán hordani, s ha föltétlen dicséretet nem is, legalább némi elismerést igényelt. — Valahányszor tanuláshoz fogtunk, akár a szobában akár a szabad természetben, kikötöttük, hogy ezt soha addig nem folytatjuk, míg elménk kifárad vagy figyelmünk elbágyad: miután ezen bágyadtságot, mint néhányszor tapasztaltuk, mindig álmodás vagy komolyság követte, melly üdítő társalgásra alkalmatlanná tett bennünket. Úgy

van ez mint a gyomorral: ha több étellel tömjük meg azt, mint a menynyit megemésztethet, mindig valami nyers és fővetlen marad vissza, a mi a testben rossz nedveséget szül, melly annak erejét és bátorságát elveszi. — Túlszerény volnék, ha azt mondanám, hogy tanulmányimban rövid idő múlva szép előmenetelt nem tettem: de az első helyet, mellyre tanítóim, nem tudom minő tekintetből, emeltek, korántsem érdemlettem meg, s fönnevezett társaim jeles tehetségeit az enyémeikkel latba vetvén még most is pirulva emlékezem vissza ez idétlen kitüntetésre! —

Tizenhat éves koromban jelent meg tőlem egy deák satira versekben. Petrózai Trattner Mátyásnál nyomták Pesten, s úgy hallottam, hogy Horvát István megdicsérte. Egyik iskolatársam ellen volt intézve, a ki nálam és barátimnál hírhordás gyanujában állott, s tanítónkat, ki hízog szavainak hitelt adott, ellenünk több ízben fölingerlette.

A satirában Julius Macrinus-nak neveztem.
 — Az egész mű kevesebb éllel, mint epébe mártott tollal íratott, s inkább „pasquillus”, mint satira volt. — Mottóul Ovenus ismeretes versét választám:

Qui vult laudari a Dominis, charusque vocari:

Discat adulari, nam tales sunt modo chari.

Hogy túlzott kifejezések nem hiányoztak, könnyen elgondolhatni. Bizonyítják ezt az utolsó sorok, melyek az általam, természetesen költőileg (mert még most is él és friss és egészséges) meghaltnak nyilvánított „Blandulus”-t a síron túl is üldözték, s ha jól emlékezem így szóltak:

Vade modo Stygii loca, dextris pone teruncium,

Immitis manibus dandum, qui nauta, Charontis.

Vade miser stadium, quod nunquam tendimus omnes!

Metam vade tuam, vulpecula! — ferto phaselus! —

Dire Charon, quid agis? pete, dum vis pellere cymbam,

Assem; — deludet! — Si vero solvere non vult:

Iniicito medio Lethi, vertendo biremim! —

Megvallom, hogy első föllépésül a költészet mezején szebb és méltóbb tárgyat választ-

hattam volna. A satira sokkal nyiltabb jeleit mutatta boszúállási szándékomnak, s részben tanítóm iránti hálátlanságomnak is, a menyinyiben ezt is pelengérre állítottam, semhogy annak írását egy tizenhatéves fiúnál erkölcsi szempontból igazolni lehetne. Homályt vetett szívemre is, melyet az, ki engem közelebbről nem ismert, könnyen félremagyarázhatott. Egyébiránt a mű tetszett: az emberek akkor szinte úgy szerették a scandalumot, mint most, s dicsérték azt, ki a nevetőket a maga részére gyűjtötte. — — Mintegy tíz évvel később egy második satirát, tulajdonképen parodiát írtam Bajza „Apotheosis“-ára, mely a „Tudományos gyűjtemény“ melletti „Koszorú“-ban megjelent, s nekem igen sok bajt és kellemetlenséget okozott. Lehet, hogy erre később még visszatérek. —

A költészeti osztályban iskolatársam volt felejthetetlen barátom, Nagy Ignác is, a „Hölgyfutár“ alapítója. Már akkor is

sokat betegeskedett, a minek oka volt, hogy ritkábban jöttem vele össze. Ha jól emlékezem, nem is végezte el azon időben iskoláit, s kénytelen volt folytonos gyöngékedése miatt hazamenni. — A kedves költő, Garay János, egy iskolával utánam járt. Együtt lakott Merverthtel, a ki már akkor megjövendőlte, hogy földije — Garay is Szekszárdon született — egykor kitünő helyet fog hazai költészetünk egén elfoglalni. Úgy is lett. — Merverth maga is költő volt a szónak legnemesebb értelmében: nevét ma szintolly tisztelettel említené a magyar világ, mint laktársát, ha az élet rideg prózája, szükség és nélkülözés az isteni szikrát benne idő előtt el nem fojtotta volna. — —

A deák classicusokon kívül alig volt ismeretünk más nemzetek kitünőbb irodalmi termékeiről, legkevesebb pedig tulajdon remekiróinkról. Okát nem tanítóinkban, hanem az időnek akkori bágyadt, közönbös

szellemében kellett keresni, melyet még az 1825diki országgyűlés sem tudott bizonyos álcosmopolitismus befolyásátul teljesen emancipálni. — A mi csekély előhaladást e részben tettünk, azt magánszorgalmunk s egymást kölcsönösen buzdító igyekezetünknek köszönhattuk.

A 'Tudományos gyűjtemény', Dugonics munkáin s Igaz zsebkönyvein kívül más magyar könyvet az egész városban, ideértvén annak két könyvkötő könyvárusait is, nem lehetett találni; s azért senkinek se tűnt fel, hogy — a midőn Ovidius alagyáit, Horácz ódáit, s Juvenális satyráit betéve elrecitáltuk — egyik vagy másik költőnkül egy árva distichont se birtunk könyv nélkül idézni. — Csuda volt-e tehát, hogy gondolataink idegen irányt követtek, s hogy hazai előpéldák hiányában tanulmányul olly műveket választottunk, melyekben a miénktől egészen elütő szellem uralkodott, s melyekből magyar érzést, ha azt már

anyatejünkkel be nem szoptuk volna, sohase tanultunk!

Csak későbbi években kezdtem olvasni és élvezni Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, Kisfaludy s egyéb jelesebb íróink műveit, s a legalkalmasabb idő, az ifjúság arany ideje, mellyet irodalmunk studiumára fordithattam volna, kérlelhetlenül elmúlt. Tele tömtem fejemet idegen szellemtermékekkel, élet- és világismeretet csak külföldi könyvekből merítettem; s azért igaza van azoknak (úgy hiszem Erdélyi barátom volt ezek közt az első), kik azt állítják, hogy annak, a mit irok, nincs meg az a valódi nemzeti typusa, melly többi íróink műveit átlengi s olly jótékony hatással van az olvasóra; hogy alakjaim mindenek egyebek csak magyarok nem; s hogy életrajzaim inkább Spanyolországba vagy Chinába illenek, mint kedves magyar hazánkba. Igen tartok attul, hogy késő lesz azt, a mit elmulasztottam, helyrehozni, s eddigi irmodoromtól olly

könnyen elszokni, mint egy rongyos hálóköntöstül. — — Menynyire szerencsésebbek voltak nálamnál e tekintetben fiatalabb író-társaim! Ők megtört jeget s hatalmasan ébredő közszellemet találtak, melly nevelte, buzdította, hordta és emelte őket: midőn mi az átmeneti stádium kétajtóközti helyzetében a sötétben tapogattunk, s idegen nyelvekkel idegen szokást, idegen gondolkodási módot tevén sajátunkká, azt az életbül a papirosra is átvittük! —

VII.

Anynyi bizonyos, hogy Pécsett sok jót és hasznost tanultam. Eszem megnyílt; de megnyílt — szívem is, mit egy tizenhat éves fiúnál nem lehet csudálni, sőt épen az ellenkezőt kellene hihetetlennek tartani.

Először s mindenek előtt nénémbe lettem szerelmes, azután másokba: valóságos Sardanapal voltam en miniature. Többnyire olly hölgyekhez vonzódtam, a kik nálamnál idősebbek voltak. Ennek is meg volt a maga oka. Volt t. i. még Sopronban egy kedves pajtásom, szinte tizenhárom éves mint én, s szinte grammatista mint én. Tóninak hitták. Történt pedig, hogy Tóni fülig szerelmes lett a szomszéd péknek tizéves leánykájába s vele a leggyöngédebb levelezésben állott. Én, mint legmeghittebb barátja, minden levelet elolvastam, s irigyletem sorsát, hogy illy angyalt, a minő a

kis Sárika volt, kedvesének nevezhetett. — Egyszer csak úgy akarta a szerencsétlen fátum, hogy a professor úr Tónit az iskolában rajta kapta a levélíráson, s a szerelmes gondolatokat ifju barátom fejéből kivirgáztatta. Magam is alig kerültem ki az executiót: mert a vallatásnál kisült, hogy tudtam a dologról s azt föl nem jelentettem. De ez még semmi se volt, a dolognak szomorú oldala csak ezután következett. Midőn Sárika megtudta, mikép bűnhődött kedvese a szerelmes hév miatt, mit iránta érzett? a helyett hogy őt sajnálta volna, kiadott rajta: mert — mint mondá — szégyennek tartja szerelmi viszonyban lenni egy gyermekkel, ki még a — virgás alatt áll!! — — Barátom eleinte majdnem kétségbe esett, mert e szerelemmel sok friszemlye s aprószőlős kalács is veszendőbe ment, utóbb magához tért s boszút forralt. Ezt azonban nem sokára a természet vállalta magára. A hűtlen donnácska himlőbetegségbe

esett, s olly rút lett, hogy senki se birt ránézni undorodás nélkül. Én pedig azt az üdvös tanulságot merítettem e rövid de szomorú esetből, miszerint mindig jobb érettebb eszü hölgynek udvarolni, ki az áldozatot illően méltányolni tudja, s nem olly könnyen kapja meg a — himlőt!

Klára néném mesterileg zongorázott. Órákig elhallgattam remek játékát, s ha énekelt, olly ájtatosan figyeltem, mint ha az angyalokat hallottam volna énekelni a menyországban. Még akkor magamnak is meglehetősen hangom volt; olly vékonyan szólt, hogy, ha néha együtt énekeltünk, az emberek az utcán azt gondolták, hogy két hölgy énekel. A természet el-lentéteket nem törvén, aszszonyias szavamat nem sokára megváltoztatta, s lett belőle a legkefésletlenebb bariton, melly egy embernek gégéjéből valaha kikerült. A világ nem sokat vesztett, de annál többet vesztettem én e duett-ek rögtöni megszakadása

miatt. Az énekbe tűzött szépséges szavak, mellyeket ajkimon minden tartózkodás nélkül kibocsájtottam, s mellyekre néném szintolly szépséges szavakkal válaszolt, félénk természetemet a szép aszszony irányában lassankint fölbátoríták s kijelölték az utat, mellyen ennek szívébe lehetett jutni. — — Hogyne hevült volna föl ilyenkor fiatal szívem, s hogy birtam volna kitörő érzelmeimet viszafojtani, midőn azok nyilvánítására olly kedvező alkalom kínálkozott?

Mindennap merészebb lettem; s midőn tegnap még kimondhatatlanul boldognak éreztem magamat, ha néném lábánál ülhettem s szép fehér kezét ajkimhoz szoríthattam: ma már ezen boldogsággal be nem értem s nagyobb élvezet után vágytam. — Illyen az ember, az volt s az is lesz mindig! Kivánságai nyugpontot, vágyai czélt nem találnak. Hát a hol ezek még ébredőben vannak, mint voltak nálam, s mint a madarak, mellyek szárnyra kelnek, kirepülnek

a nagy világba, s kábultan engedvén át magukat a pillanat gyönyörének mindig több és újabb élvezetet várnak a jövőtül?!

Utóbb meghozta az élet a csalódást is. Keserűbbnek tetszett, mert az első csalódás volt. — Elmondom úgy a mint történt!

Együtt ültünk egyszer a zongoránál s kettősdalt tanultunk be Rossini egyik operájából, azt tartom, a ‚sevillai borbély‘ volt. Szörnyen bele hevültünk az éneklésbe, s azt sem vettük észre, hogy esteledni kezdett. A kótákban már egyetlen fekete pontocskát se láttunk, s lassankint a többi tárgyak is elmosódtak a mindig sötétebb levő szobában. Abba kellett hagyni az éneklést. Néném még ülve maradt s Moschelesnek egyik kedves darabját kezdé betéve eljátszani: midőn elvégezte fölkelte székéről. Isten tudja, hogyan történt? de egyszerre csak átföntam karomat karesu derekán s a szép aszszonyt térdemre vontam: fejem szédelegni kezdett, testem úgy remegett mint a nyárfalevél . . .

E pillanatban Bozda uram nyitott be égő gyertyával a szobába. Néném fölugrott, s engemet hirtelen ellökvén magától hangos kacajjal mondá:

— Ich weisz nicht, was der Dalk hat, dass er heute so zärtlich ist!

Oda volt egyszerre minden poezis. Nem tudom hamarjában, úgy éreztem-e magamat akkor, mintha hideg, vagy mintha meleg vízzel öntöttek volna le? Anynyi bizonyos, hogy nénémnek szavai engem érzékenyen megsértettek, s a rácz komának gúnymosolya mind a tiz újjamat görcsösen meg-rángatá. — Később ugyan néném a fatális jelenetet különféle apró kedvezések által el akarta felejtetni; hiában: a „Dalk“ legalább félévig zúgott fülemben!

Bozda ezután jobban szemmel tartott s ritkán hagyott egyedül nénémmel. Megkérdezhettem volna, mi köze hozzám vagy nénémhez? de mióta ez utóbbi engemet olly

rútul megtagadott, előbbi jogaimat nem igen siettem reklamálni.

E szerint szerencsésen átestem az első szerelmen s első szerelmi csalódáson!!

Nem sokára azután átestem a második szerelmen s a második szerelmi csalódáson is.

Elfelejtettem mondani, hogy Pécssett rajz- és zenetanulmányaimat folytattam, azon különbséggel, hogy a gitár helyett flótázni tanultam. Nénémnek e hangszer különösen tetszett: nekem meg nem kellett több, hogy azt megtanuljam. Mesteremet Sturmnek hitták: nem volt ugyan olly szép ember, mint hajdani gitármesterem Sopronban, kinél legalább harmincz évvel idősebb lehetett, de kitünő tanítási modorral birt, s ha nem vallott velem anynyi becsületet, mint előbbi tanítványa, a zenevilágban olly nagy hírre kapott Amtmannal, azt nem neki, hanem zenetalentumom hiányának kell tulajdonítani. — Időtöltésül azonban e furulyázás is

megjárta, s eljátszottam néha nehezebb darabokat is, ha azok betanulására elég türelemmel bírtam. — —

Az imént említett jelenet után igen levert kedvű valék. A flótát a zúgba dobtam s mesteremnek egy egész héti nógatása után vettem csak ismét kezembe. Olly irgalmatlanul fűjtam bele, mintha tudómet akartam volna desperátióbul kilehelleni; míg végre lecsendesedtem s okos szónak engedve anynyira menynyire öszszeszedtem magamat. — Két három hétig csak ment a hogy ment: egyszer azonban az átellenes háznak ablakában a virágedények közt egy angyalfejecskét pillantottam meg, melly szívemben újabb revolutiót támasztott. Sohase láttam azelőtt, úgy volt mintha az ég csak egyszerre a földre ejtette volna! Többnyire addig volt az ablaknál, míg a flótaleczke tartott: ilyenkor aztán átkandikált mindig a virágok közül, ő maga a legékesebb virág, s figyelő arczán a tetszés jelei mutatkoztak.

Pedig játékomban nem sok gyönyörüsége lehetett. Szemeim többet csüngtek rajta mint a kótákon; minduntalan kiestem a tactusbul s olly charivárit fűjtam néha össze, hogy a háztetőkrül valamenynyi öreg és apró kandur megszökött. Sturm bácsi ilyenkor magán kívül volt, s meglátszott rajta, hogy inkább szeretne volna hegedűvonóját újjaimon tánczoltatni, mint rekedésig kiáltozni: „cis, a, fis, be; zum Teufel hinein, so geben Sie doch Acht!“ — — Könynyen beszélhetett Sturm uram; ő hatvan én tizenhat éves voltam!

Hiában is ette magát. Míg a szeráf-fejecskének csak egy fürtje is kilátszott a virágok közül, addig se nekem se mesterelemnek békessége nem volt. Végre a német sógor csakugyan kitalálta bajomat. A kótákbul való szüntelen föl- tulajdonképen áttekintés kíváncsivá tette az öreg urat; egyszer csak fölkel a székrül, oda tipeg az ablakhoz, s meglátja azon tárgyat,

melly tanítványának fejét tökéletesen megzavarta.

— Also darum? mond szájmeresztve, s a burnóticsipet hüvelyk- és mutatóujja közt maradt.

— Freilich darum! válaszoltam én, s odaadtam neki a legelső német költeményt, melyet azon nap reggel, tanulás helyett, a virágangyal tiszteletére gyártottam, s melyben a gyönyörű arcznak minden vonását olly tökéletesen leírtam, hogy — ha az angyal eltéved — akár nyomozólevelet sem kellett volna utánna küldeni. —

Mesterem fogta a verset, s azt egyenesen — nénémhez vitte. — Nem igen bántam; legalább kis revange volt azon szívtelen bánásmódért, melyet ez utóbbitul rövid idő előtt tapasztalnom kellett.

Azonban ki hitte volna? néném a verseket megdicsérte, Bozda uram pedig rendkívül szépeknek találta azokat, majdnem olly szépeknek mint az angyalt, kinek

dicsőítésére irattak, s ollyasmit beszélt, mintha azokat ennek kezébe tudná játszani, föltéve, hogy ellenemre nincsen. — Mi volt természetesebb, mint hogy Bozdát teljesen felhatalmaztam ez ügyben akként eljárni, a mint jónak találja. Kezdtém kedvelni a rácz atyafit; pedig, ha szerelmes nem vagyok, nehezen kerülte volna ki figyelmemet e perczben bizonyos gúnymosoly, melly amúgyis rút arczának valami mephistoféle kifejezést kölcsönzött. — —

Másnap a koma bejött szobámba; elmondta, hogy Lencsi kisasszony — így szólították földi nevén az angyali lényt — a verseket elolvasta, s annak jeléül, milly nagyon tetszenek neki, azokat mindjárt meg is tartotta. — Azon naptul fogva a versek, úgy szólván, tenyeremen nőttek, fantáziám soha termékenyebb nem volt, mint midőn azt a virágangyal dicsőítésére tüzeltem föl, soha több szépet és több bolondot össze nem irtam.

Ha a tisztelt olvasó németül tud, ítél-
tetet hozhat akkori lelki állapotomról a kö-
vetkező mutatványból:

Sah in Deinen wunderlieben Augen
Meiner Liebe flammend Conterfey:
Eitler Thor ich, der ich wäñnen konnte,
Dass es Deine Gegenliebe sei!

Muss sie tief verbergen (pedig dehogyz kellett!) diese Liebe,
Und der Welt verhehlen Lust und Qual;
Meine Liebe findet kein Vertrauen,
Meine Klage keinen Wiederhall!

Egy másik vers még szebb volt; tessék a
türelmes olvasónak még ezt is lenyomni:
miért tud németül?!

Sehe Dich, und darf nicht sagen,
Was ich fühle, schauend Dich:
Gleich des Aetna's Gluth verzehren
Inn're Liebesgluthen mich.

Täglich schauet Dich mein Auge,
Füllest täglich mir das Herz;
Doch in jedem Wiedersehen
Liegt der Trennung bitt'rer Schmerz.

Örökké kár, hogy a többi versek elvesztek; huszonöt évvel később a német fővárosban azoknak felséges hasznát vehettem volna, midőn költői fantáziám már kiapadt, de még elég hölgyet találtam, a ki nagyon szerette, ha a világ valamellyik zugából egy 'Troubadour'-ja akadt. — —

Mivel pedig az ember ritkán ismeri ki magát szerencséjében, s Bozda is szüntelen fületem piszkálta: nem értem meg többé bőrömben, s olly szerelmes levelet csaptam a nyolczadrétü aranyos szélü papirosra, hogy szinte elhültem bele, midőn átolvastam, s meggondoltam, hogy azt Lencsi kisasszony is el fogja olvasni. — Bozda barátom lepecsételte szagos spanyolviaszszal a levelkét s a maga útján rendeltetése helyére szolgáltatta. Azon nap délután az angyalfő megjelent a virágok közt, szemei hosszasan nyugvának valami tárgyon, melyet a virágedények miatt nem lehetet látni, s midőn föltekintett, arcza örömtől sugárzott.

— Bozda azt mondta, hogy a kedves teremtes levelemet olvassa. S úgy is volt. Pár percz mulva eperajkihoz rózsaszínű papírszeletet vitt, mellyben szerelmes levelemre ismertem, s azt ismételve megcsókulván, kimondhatatlan nyájas pillantatot röpitett át hozzám. — Ha Bozda hátba nem üt, megfúlok örömömben!

Hát még a válasz, mellyet másnap, midőn az iskolába mentem, szobaleánya által kezembe juttatott? Mint ha mézbe mártotta volna minden szavát az angyali leány, olly édes volt!

Misem hiányzott többé tökéletes boldogságomhoz, mint hogy élő szóval is elmondhassam szívem királynéjának, milly rémítően szeretem őt, s mint ölöm meg magamat kegyetlenül, ha napjában legalább tízszer nem láthatjuk egymást. — Bozda, meg a véletlen ezen is segített. —

Valami jótékony czélú hangverseny rendeztek, mellyben nekem és nénémnek

is részt kellett volna venni egy zongorára s flótára irt könnyű, de igen kellemes „duó”-ban. Néhány nappal a hangverseny előtt néném megbetegszik, s a rendezőnek nem maradt egyéb hátra, mint vagy kihagyni a darabot a programbul, vagy más valakit fölkérni a klavirrész betanulására. A baj csak az volt, hogy nem igen lehetett találni olly ügyes zongorajátszót az egész városban, a ki két nap alatt valami concert darabot, ha még olly könnyű volt is, tökéletesen betanulhatott volna. — A rendező töprenkedett, Bozda barátom Lencsi kisaszszonyt említé, a ki véleménye szerint egyedül képes a kérdéses darabot illy rövid idő alatt betanulni s becsületesen eljátszani. A rendező savanyu képet vágott (akkor még nem tudtam miért?), azután azt mondta: „was ist zu machen?” s átment a kisaszszonyhoz. Meg nem foghattam, miért húzta magát anynyira a helyett, hogy lábait hóna alá vette s eszeveszetten rohant volna át kedvesemhez.

Félóra múlva visszajött. Lencsi kisaszszony a fölhívásnak engedett, s a próbát másnap reggelre tűzte ki. Hetedik égben úsztam. A próbaidőig nem tettem mást, csak furulyáztam, s Bozda bácsit ölelgettem. —

Másnap reggel bele bújtam legszebb ruhámba, a furulyát hónom alá vettem, keresztet hánytam magamra, s áthachiroztam a rendezővel lelkem ideáljához, vágyaim gyűlpontjához. Bozda barátom szerencsés sükert kívánt, s olly fura képet vágott, hogy nem lehetett tudni, nevetni szeretne-e, vagy meg akar pukkadni irigységből? —

Fölmentünk a lépcsőkön; szívem olly hallhatóan vert, hogy kénytelen valék az előszobában kipihenni. Benyitunk egy szobába; üres volt . . . benyitunk a másikba — ott ül a zongoránál egy aszszonyi alak; fölkel, előnkbe jön . . . odanyújtja kezét . . .

Igenis, ő volt, az aranyfürtös angyal — imádott kedvesem — púpos háttal, s

olly alacson termetű, mintha csak tizéves leányka lett volna.

Ha valaki e pillanatban azt kérdezte volna tőlem: hogy' hínak? azt mondom: Zsuzsi!!

Lencsi kisaszszony rémséges zavarodásomat elfogultságnak tartotta s nyájas előzékenysége által bátorítani akart... levegő után kapkodtam mint a szárazra vetett csuka... a rendező fölállította a kótatámlát... s én gépszerűleg tántorogtam a zongora felé...

E pillanatban soha senkirül nagyobb joggal el nem lehetett mondani, mint rólam: szerencsétlen flótás!

— — — — —

Hozzá fogtunk a próbához. Hogy mit fújtam? azt nem tudom, de hogy legjobban szerettem volna hátrálót fújni, anynyi bizonyos. — Eleinte az egész szoba, azután a kótatámasz, később a rendező s végre én magam forogtam körben. Nem láttam,

nem hallottam semmit, s megesett, hogy kinomban néha a fúvólyukba haraptam. — —

Világos lett előttem, hogy jégre vezetek, a mi annál inkább boszantott, minél otrombább volt a csel, melly által törbe kerültem.

— Azért se nevéssenek rajtad! gondoltam magamban, s pár percz múlva olly nyúgodtnak látszottam, hogy a legügyesebb arczbuvár se tudta volna belső fölindulásomat képemből kiolvasni. Sőt anynyira ment e tettetés — bízvást desperációnak nevezhetném — hogy a viszontagságos ,duo'-nak végével Lencsi kisaszszonynak igen sok szépet mondtam ,remek' játéka fölött, a minthogy művészileg is játszott, s e sok szép közé néhány szerelmi phrásist is szövögettem. — A kisaszszony képe egészen kigyúlt örömében: észrevettem, hogy a rendező jelenléte őt rettenetesen genirozta; én meg megfojtottam volna a németet, ha ki-megy a szobából.

Végre elváltunk. Lencsi gyöngéden megszorítván kezemet azon reményt fejezte ki, hogy ezután nemesak az ablakon át, hanem közelébb is fogjuk egymást láthatni, s oly szépen megkezdett viszonyunkat folytathatni. Magam se tudom, mit válaszoltam? csak arra emlékezem, hogy alig tettem be magam után az ajtót, oly sietve szöktem le a lépcsőkön, mintha a gonosz lélek, vagy a kólika kergetett volna.

Bozda kíváncsian tolta be borzas fejét az ajtón és kérdezte, hogy' tetszik Lencsi kisaszszony?

— Igen jól; válaszolék remek tette-téssel. Ó kedves, szeretetreméltó teremtés. Esze és szíve a deli termet hiányát tökéletesen kipótolja, s minden okos férfit érdekelni fog. Vannak még tizszerte rutabb emberek, kiknek a jóságos természet illy kárpótlást nem nyújtott.

Értette a czélzást s elkotródott.

Azután bementem nénémhez, ki csakugyan az ágyban feküdt. Szép feje hófehér karján nyugodt s mellét a kigombolt pattyolating csak félig takarta el. De a milly igéző volt ő, olly cátóhidegségű voltam én.

— Szép töled, hogy beteg nénédet az új ‚Eroberung‘ fölött el nem felejtetted; mond könnyű mosolylyal s picziny aristocraticus kezét csókulásra nyújtotta.

— Hja — válaszoltam vidámul — a mi egynek baj, az másnak szerencse. Ha nénike meg nem betegszik, ki tudja meddig kellett volna még az élvezetet nélkülözni, mellyet Lencsi társasága nyújtott?

— Gratulálok! gúnyolódott néném s alig titkolhatta neheztelését könnyelműségem fölött. Beszért még valamit ‚különös gustus‘-ul, könnyen kielégíthető igényekről, gyermekes éretlenségről s a többi; de ezzel mitsem törődtem, s annál szerelmesebbnek tettem magamat, minél nevetségesebbé iparkodták szerelmemet tenni. S csakugyan

elértem, hogy nem ők tréfáltak meg engemet, hanem hogy én tréfáltam meg őket!

Lencsi valóban okos és szellemdúzs hölgy volt. A hangverseny után, melyben hírt és dicsőséget(!) arattunk, szoros barátságot kötöttünk egymással. Sokszor voltam nála s jól mulattam mindig. Púpja csak eleinte tetszett nagynak, utóbb kisebb lett, s végre azt észre sem vettem. Meglehet, hogy a „par depot”-hajlambul még valami „par esprit”-féle viszony fejlődött volna ki, ha a véletlen, melly valamint a franczia drámákban, úgy néha nálam is a főszerepet viszi, e dicsőségnek véget nem vet, s azt más dőreséggel föl nem cseréli.

VIII.

Husvétkor kirándultam Maier Károly barátommal ennek szülővárosába, a Pécestől négy órányi távolságban fekvő Szigetvárra, a magyar dicsőség egyik fényemlékü helyére.

Másnap meghivattunk a közel Turbékba, az ottani földesúr által adott tánczvigalomra. Számos vendég volt együtt s köztük sok szépséges hölgyecske is. Egészen elememben voltam. Leginkább megtetszett egy szigetvári polgárleány, kit a szabadelvű Országh úr, így hítták a földesurat, hasonlóképen meghívott, a nélkül, hogy vendégei, kivált az urak, e miatt orrukat fitorították volna. Mari kisaszszony mintegy tizen-nyolcz éves lehetett, virágzó volt mint az egészség, s fürge mint az özike; csupa kellem és nyájasság. Nem szükség mondanom, hogy azonnal szerelmes lettem bele s pedig

halálig. Zene és táncz megtették a többit. Ejjél után megmondtam neki, hogy szeretem, mire ő is azt mondta, hogy szeret. Kiléptünk a pitvarba; holdvilágos éj volt, megcsókoltuk egymást s örök hűséget esküdtünk egymásnak. „Die Todten und die Verliebten reiten schnell;“ mondja valahol Goethe.

Három napig maradtunk Szigetvárott; olly hamar multak el, mintha csak ugyanannyi perczek lettek volna. Az időnek legnagyobb részét Marinál töltöttem. Énekelünk, olvastunk, szerelmünkrül fecsegtünk; kimentünk a kertbe, neveinket egy vén szilvafába metszettük, s örökhüségi eskünket ismételtük. Az elválás olly szomorú volt, mintha sejtettük volna, hogy e pár boldog napot nem fogja több hasonló követni.

Képzeltetni, milly jól ment az első napokban a tanulás. Nem gondoltam másra, mint szigetvári kedvesemre. Odaültem az

asztalhoz s tele firkáltam egy egész ívet csupa szerelmi ömlengésekkel. Harmadnapra megérkezett a válasz, s irtam rá két ívet: hat hét múlva szerelmes leveleimből háromkötetnyi regényt lehetett volna kiállítani. — —

Egy nap, úgy Pünkösöd körül lehetett, a turbéki földesúr bejött Pécsre, s fölkeresvén engemet lakásomon, magához hívott ebédre a vendéglőbe. Midőn a szobába léptem, ott ült a pamlagon Mari és anyja. Nem titkolhattuk el érzéseinket s egymás nyakába borultunk. A mama örömében sírt, Országh úr pedig „éljen“-t kiáltott. Egy pécsi úrhölgy, ki Marit a turbéki bálon megismerte s a fürgé vidám leányon kedvét találta, meghívta őt társalgónénak, s Mari annál nagyobb örömmel engedett e felszólításnak, mert tudta, hogy én is a városban lakom s egymást naponkint láthatni fogjuk. Volt öröm és jó kedv az ebéd fölött. Egy más mellett ültünk, egy pohárbul ittunk

egymás egészségére, s rózsaszínű reményekkel s ludmájas pástétommal etették egymást.

Ki hitte volna, milly szomorú vége lesz a víg kezdetnek!? Hej, be gyarló és könnyelmű teremtés az az aszszonyi állat! Ma elfordul attul, a min tegnap lelke egész teljével csüngött; ma tudja Isten hány ezer szerelmes nevet ad kedvesének, holnap még annak keresztnévére sem emlékezik!

A minő ártatlan, szeretetreméltó leány volt Mari otthon, olly hiú és kaczer lett a városban. Napról napra hidegebb lett irántam. Ha panaszkodni akartam, puha kezét szájamra tette s kért, hogy ne untassam őtet; s ha az utcán találkoztunk, meszszi-ről kikerült, hogy — a mint mondá — az emberek ne lássák őt deákkal menni. — Még mindig nem tudtam magammal elhittetni, hogy Mari képes legyen engemet megcsalni, s adott szavát hűtlenül megszegni.

Pedig úgy volt! — Mari szép és csinos leány volt, mint a somogyi leányok

közönségesen, s főkép Szigetvár és Csokonya körül, lenni szoktak. Úrnéja, egy gazdag özvegy, sok vendéget látott magánál, s nem volt csuda, hogy az uracsok nagyobb része inkább a szép társalgóné, mint a whistasztal körül szeretett forgolódni. Az imádók száma napról napra növekedett; nem hiányoztak mézes szavak, ígéretek, eskük . . . . a gyöngé ifjúságban beoltott elveket nem lehetett ugyan egyszerre lerontani, elvégre azonban diadalmaskodott rajtuk az udvarlók ledér serege. — Mari gróf P-nek kedvese lett. —

Utolsó levele, melynek még ma is birtokában vagyok, így szól:

„Édes urfi!

Nem fog ön neheztelni, ha őszintén megvallom, miképen úgynevezett szerelmi viszonyunkat sokkal nevetségesebbnek találom, semhogy azt tovább folytatni kedvem volna. Hibáztam, hogy a játékot enynyire üztem, de örültnek kellene lennem, ha azzal föl

nem hagynék, midőn a legfényesebb kilátások nyílnak meg előttem. Őszinte vagyok, s azért nem szeretném önt azon csalódásban hagyni, mintha e bohóság több lett volna mint csupán csak — bohóság. Fogadja inkább e helyett jóakaró tanácsomat s verje ki fejéből mindazon ostobaságokat, mikkel azt a szerelmes regények s egyéb haszontalanságok tele tömték. Kövesse e részben példámat s józanodjék ki olly hamar mint én. Tanuljon szorgalmasan, mint jó déákhoz illik, s szerezzen sok örömet kedves szülőinek. Szóval, cselekedjék úgy, a mint jónak találja, csak hozzám ne fáradjon ön többé, miután jelen viszonyaim meg nem engedik, hogy önt elfogadjam. Egyébiránt maradtam önnek őszinte barátnéja — Mari.

Minek említsem a kínos lelkiállapotot, mellyet e levél olvasása után éreztem, miután azt úgysem tudnám leírni. Anynyi bizonyos, hogy szívemet eddig keserűbb baj nem érte. Hozzájárult még az a kellemetlen

körülmény is, hogy nem volt, kinek e bal-
esetet elpanaszolhattam volna, mert féltem,
hogy kinevetnek. Azt gondoltam, hogy a
világon csak én vagyok az egyetlen férfi,
kit egy aszszony megesalt. Látni, hogy
még igen fiatal voltam s a regényekből sok
mármoros ideát, de kevés élettapasztalást
tanultam.

Pedig milly jó lett volna, szívemet
őszinte baráti kebelbe kiönteni s vigaszt és
tanácsot nyerni! — Az ifjúnak szívét nem
lehet ugyan a szerelemtől megóvni, de ha
jókor figyelmeztetik az evvel összekapcsolt
veszélyek- s ezek szomorú következményire,
legalább azt lehet kikerülni, hogy általa nyo-
morult ne legyen.

E tekintetben nem volt, vagy inkább
nem akartam, hogy legyen, barátom, ki-
nek tanácsára hallgathattam volna. Szen-
vedélyem rögtön kigyúlt, vakon engedtem
át magamat a pillanat élvének, a nélkül,
hogy a többivel gondoltam volna. Ez az

az út, mellyen az emberek ezenekint szöknek a veszedelembé, s abban elvesznek, ha a baráti kéz még jókor nem segít rajtuk. —

Milly kegyetlenek az emberek egymás iránt. Irnak vastag és vékony könyveket, s elhintik azokban az érzékenység mérget. A tapasztalatlan ifjú mohón nyúl az olvasmány után s a mérget magába szívja; teremt magának egy ideálvilágot, elfelejti a valóságos életet, s hiábavaló ábrányoknak engedti át magát. Szerelemben s szerelemnek él. Megállítja az első hölgyet, a ki útjába akad, s a ki szinte olly tapasztalatlan mint ő maga, s elkezd vele a románt játszani. Fő és szív telvél hiú képzelődésekkel, s lelke felével keresztül kasul tántorog virágos réteken s sivatag pusztákon . . . . végre fölébred: a nyugalom oda van; az első benyomás egész életére megmarad; a legszebb évek elmúlnak, s misem pótolja, misem hítja azokat többé vissza. Tehetetlen lesz minden

komolyabb foglalatosságra, kerüli az emberek társaságát, s a kiket előbb angyaloknak tartott, most azokat kivétel nélkül ördögöknek tekinti. — —

Menynyiben lehet mindezt magamra is alkalmazni? később fog elválni.

IX.

Az említett utolsó kaland sokkal mélyebb benyomást tett reám, mint gyöngye ifjúságomat tekintve várni lehetett volna. Sok és különféle érzelmeken kellett átesnem, míg előbbi nyugalمامat visszazanyartam. Majd tulajdon kezemmel akartam a csapodárt megölni; majd a legédesebb jeleket idézte elő eleven képzeletem s csak egyetlen órát szerettem volna a kedvessel tölteni, hogy megmondhassam neki, milly kegyetlen játékot üzött szívemmel; majd ismét elátkoztam a napot, midőn őt először láttam. Nem emlékezem kínosabb éjjelre, mint e catastropha utáni volt. — Hátha ő nem is irta a levelet? vagy csak tréfálni s téged próbára akart tenni? vigasztaltam magamat.

Elfutottam lakására. — Azt mondták, Mari kisaszszony nincs otthon; másnap azt

mondták, hogy elútaozott; harmadnap az ajtót orrom előtt becsapták. Nem kételkedhettem többé . . . rútol meg voltam csalatva. —

Csak az, ki az emberi szívet ismeri, fogja tudni, milly veszedelmes volt reám nézve illy gyöngöe korban e csalódás? Milly keletmetlen benyomást kellett bennem illy nyomorult körülményektől kísért valósnágnak okozni azon stádiumban, hol szívemet különféle vágyak ostromolták, mellyektől az egyik perczben útalattal fordultam el, midőn a jövőben azokat ismét hévvel átkaroltam. — —

Szerencsémre a szünnapok bekövetkeztek, s új élvek s új szórakozások vártak reám. — Közelgett a nap, mellyben elhagyandom barátimat, iskolatársimat, a nyájas várost, hol először ismertem meg a szerelmet, először kóstoltam annak édességét s éreztem mérges fulánkját. — Az elválás sokkal nehezebben esett, mint gondoltam. A szelidlelkű Berta sírva csüngött nyakamon;

alig birtam őt azzal megnyugtatni, hogy Somogyvár nem a világ szélén fekszik.

— Oh, én tudom, hogy nem látlak többé! mondta fájdalmas hangon; s csakugyan igaza volt: egy év múlva meghalt.

Néném is érzékenyebbnek látszott, mint az utolsó hónapokban volt, s utolsó csókja olly forrón égett ajkamon, mintha a szép nő a viszontagságos estét, hol olly igazságtalanul bánt velem, elfelejteni akarta volna.

— — Azóta hány illy édes — judáscsókot nyomtak ajkimra!? — —

Apám, ki a somogyvári káplánnal jött értem, szokatlanul komoly volt, mi az életvidám férfiún még inkább föltűnt. Új állomásán nem érezte magát otthonosnak, nem tudott az idegen emberekhez szokni, s még sok egyéb bántotta becsületes szívét, a mit itten emliteni nem lehet. — Midőn iskolabizonyítványaimat elolvasta, azt mondta, hogy meg van velem elégedve, s kezét fejemre téve ünnepélyes hangen szólt:

— Tanulj sok jót és hasznost, hogy anyádnak és nővérednek támasza lehess.

Akkor még kevesebb jelentőséggel bírtak reám nézve e szavak, mint egy évvel később, midőn az élet viszonyai azok practicus értelmét, igenis korán kimutatták.

— Isten veled, kedves város! sohajték, midőn végig hajtottunk az utczákon, s a széles országutra kiérvén, könnyű szemmel tekintettem még egyszer vissza a szombati csendben nyugvó háztengerre. — —

Három óra mulva Szigetvárott voltunk. Szívem fájdalmasan húzódott össze, midőn Marinak egykori lakása előtt elkocsiztunk. Kezemet önkénytelenül arcomra tapasztám . . . nem hittem, hogy őt még mindig szeretem! — —

Mialatt lovaink kipihentek, megtekintettük Szigetvár nevezetességeit. Még most is elevenen emlékezem azon jelenetre, midőn apám a főtemplomban a hős Zrinyit fölkaroló törökre fokosát emelvén, szikrázó

szemmel pattogott: „ne bántsát a magyart!”
 — A káplán alig bírta őt lecsillapítani: sírva ment ki a templombul. — A jövő átlomásig nem beszélt másról, mint azon különféle cselekről és ármányokról, melyeket irigység és gyávaság már akkor is a magyarok ellen forraltak, s mellyeknek a dicső hős is áldozatul esett. — —

Igen kényes thema volt: nem merném akkori conversatiókat históriai hűséggel leírni. — —

Másnap dél felé az eddigi komoly és erdős vidék egyszerre megváltozott, s nyájas és vidor tekintetet kezdett öltetni. Virágos rétvölgy, hosszú csatornáktul áthatítva, gördült fel előttünk. A gyümölcsfák ágai megkonyultak szokatlan terhük alatt s a learatott szántóföldeken nehéz kepek heverték. Itt ott sűrű bokrok közül egyegy falucska mosolygott ki verestetejű templomával, s a csergő patak mellett magas jegenyefák árnyában festőileg elszórt malmok, paraszt- és

úri lakok olly kíváncsian kandikáltak ki reánk, mint a kedvesével csintalankodó leány, ki magát elfogatni akarja. — A koesi mellett elhaladó szálastermetű férfiak vasárnapi bundájokban, s a csinosan öltözött sudár menyecskék s mákvirágképü pórleányok jöltevő őszzszehangzásban állottak a vidék ünnepélyességével, s a távulban megkondukt harangok, mellyek nagyot és kicsinyt az Isten házába szólítottak, bennünk ájtatos érzelmeket költének, s önkénytelenül föl-emeltük szemeinket a tiszta kék égre ahhoz, kinek atyai szeme folyvást örködik mindnyájunk fölött. —

Szép, csendes nap volt, s mint a vidék körülöttünk, úgy lelkünk is teljesen kiderült. Jókora magos dombon haladtunk fölfelé. Útunk mellett jobbrul sűrű erdőség, balrul gyümölcsfákkal megrakott szőlőhegyek vonultak el. Végre a dombtetőn fölérvé előttünk feküdt a regényes Somogyvár.

Déli fényben úszott a vidék s olly vídámul mosolygott, mintha az ég csak ma tűzte volna reá az első vőlegényi csókot.

Míg egészen odaadván magamat az első részegítő benyomásnak szemeimet e darab földi menyországon körüljártatám, addig apám ismét komolyabb lön, s kérdő tekintetünkre azt válaszolá, miképen önkénytelenül eszébe jut az első kaland, melly ötet, midőn Somogyvárra költözött, a határ átlépésénél érte, s még most is szomoru sejtelmekkel tölti el szívét.

— Örülök, úgymond hozzám fordulva, hogy első ideérkezésedet kedvezőbb körülmények kísérik, mint az enyimet; — s míg a hosszú akácson végig a tiszta lakba hajtottunk, elmondá röviden az említett kalandot.

— Már jóformán béesteledett — így kezdé — midőn a szőlősgyörki utolsó állomásról elindultunk. A vendégszerető tiszteletet marasztalt bennünket, de megünvén

már a hosszu időzést, siettem minélelőbb rendeltetésem helyére eljutni. — Fáradt lovaim lassabban haladtak, s már éjfél volt, midőn Öreglakra értünk, mintegy félórányi távulságra Somogyvártul. A faluban mindenki aludt; az útczán csak a „bakter“-t találtuk, de ezt is olly mámoros állapotban, hogy az ő útmutatása szerint még világos nappal se értünk volna Somogyvárra, hát még olly pokolsötét éjben, mint az akkori volt, hol a tárgyakat két lépésre se lehetett megkülönböztetni, s az egypár csillag az égen csak azt mutatta, milly sötét van idelent! — Tovább indultunk tehát jó szerencsére, az egymást hasító mellékútak közül majd az egyiket majd a másikat választván. — Egyszerre hatalmas zökkenés rázott fel mindnyájunkat ülésünkrül s a lovak erősen horkanva megállottak. — Kocsisom avval fordult hátra, hogy az útnak már nyomát se látja többé. — Leszáltam a kocsirul; anyád ülve maradt, de húgod karomba

csimpaszkodván, velem együtt kiszált. — Alig tettem pár lépést, midőn megbotlottam s egy puha gyöpdombocskára estem, magammal rántván húgodat is. — Körültapogatództam . . . . a tárgy, mellybe megbotlottam — fakeseszt volt, a dombocska — sírhant. Szóval, temetőben voltunk!! — — Önkénytelenül megborzadtam; a kellemetlen meglepetést azonban lehetőleg iparkodtam eltitkolni övéim előtt. — Később ebecsaholást s nem sokára nehéz férfilepteket hallottunk. A temető közelében lakó sírásó volt, kit a kocsirobaj s hangos beszélgetésünk fölébresztett. Lámpását meggyújtotta, s a kocsit a sírhantok közül a szekérútra kivezette. Rövid idő múlva új lakunkba értünk!!

S azzal végzé különös kalandját:

— Tudjátok, hogy babonáshitű nem vagyok; de ha meggondolom, milly nehéz szívvel váltam meg a felvidéktől, s milly viszontagságos körülménytől volt ideérkezésünk

kisérve, nem válhatok meg azon szomorú sejtéstül, hogy Somogyvár mindhármunknak temetője lesz! — —

Es sejtése csakugyan teljesült: egy kökereszt alatt nyugszik mind a három a somogyvári temetőben!

Apám beszédje különösen meghatotta lelkemet; vígkedvű útitársunk azonban talpraesett tréfáival csakhamar eloszlatá a bús hangulatot, s vidámul hajtottunk be a csinos tiszti lak tágas udvarába.

Anyám és nővérem előnkbe siettek; volt öröm, ölelgetés, csókulás, s a többi. — Az ebédnél, melly már készen várakozott reánk, s hol természetesen kedvencz ételeim járták, mindig csak én beszéltem, engemet hallgatott mindenki, én voltam a közérdek és közfigyelem tárgya.

Még az nap délután befutottam Luizával a regényes környéket. Úgy hívé, hogy ennek gyönyöre el fogja fiatal szivem bűját

felejtetni; pedig újabb vágyakat gyúlasztott abban, s újabb bűnnek szolgáltatott anyagot.

A „Kupahegy“-et is meglátogattuk. Luiza kedvencz sétahelye volt. Az itt levő régi váromladékokat sokan Kupa, néhányan az úgynvezett veresbarátok vagy templáriusok hajdani lakának tartják. Csudaszép kilátás nyílik innen a távulban kéklő Balatonra, Zala hosszú hegylánczára, Szigliget, Szentgyörgy, Csobáncz, Rezi és Tátika, Kisfaludyk által hallhatatlanított várromaira, a borteremő Badacsonra, s számtalan nagy és apró hegyekre, mellyek óriási öresapat gyanánt környezik e szép magyar megyét s kies virányait a viharok pusztító dühétül megóvni látszanak. —

Örömittasan legeltettük szemeinket e kedves panorámán. Luiza tökéletesen osztotta lelkesedésemet: hiszen az ő szíve szintoly virágos kert volt, s kedélye szintúgy illatozott, mint a természet körülötte!

Kitárt karokkal állottunk, s vártuk, hogy a bájvidék ölünkbe omoljék. Majd ismét felszöktünk a magos fűvel benőtt romokra. Úgy látszott, mintha az idők villámitul lesújtott sarcophág megnyílnék, s a behorpadt vitézi sírboltokból a multnak világa újra föltámadna! — — Boldog gyermekek mi, a kik nem tudtuk, hogy e nyílt sírboltok fölött a férfi tehetetlen karokkal áll, s hogy a szabadság büszke oszlopa csak azért daczol az idők viharával, mert — lánczczal van a földhöz kötve . . .

De mi haszna mondom el a többit? — Késő este tértünk haza, s a nagy mozgásra felségesen aludtunk!

X.

Somogyvár az erdődűzs, termékeny Somogynak északi részén fekszik. Vidéke igen nyájas és regényes. Ha e megyét emberi alakhoz akarnám hasonlítani, ennek főrészt, a mosolygó arcot, Somogyvár képezné. — Lakosai magyarok, németek és tótok. Nincs köztük, ki a másíknak nyelvét ne értené s ne beszélne. Az iskolában magyarul tanítanak, s a mezőkön és réteken magyarul énekelnek. Senki sem parancsolta nekik: jó szántokbul teszik. Szép fehér kenyeret esznek s jó bort isznak: egyébiránt jámbor és csendes emberek, senkit sem bántanak, még egymás feleségeiket sem, s lopás vagy káromkodás miatt ritkán került valaki közülök az urasági vagy megyei börtönbe. A mi csekély kihágások történtek, azokat boros fővel követték el, s másnap, ha kijózanodtak, egymás közt

ismét kiegyenlítették, a nélkül, hogy bíróra vagy mogyorófpálczára szükség lett volna. — A menyecskék karesu természetűek s eleven tüzes szeműek; szépségre nézve azonban a kálmáncsai s csokonai hölgyekkel, kiknél szebb faj nemesak Somogyban, hanem tán egész Magyarországbán se találhatik, koránsem mérközhetnek.

A falu tiszteshjeihez tartoztak: a plebánus úr és káplánja, a számtartó úr s két íródeákja, a fővadász úr s három vadászlegénye, az ispán, két pajtabíró s a kulesár; ide számítván természetesen az illető nemzeti aszszonyokat és kisaszszonyokat is. — Egyik sem únta el magát: nappal mindegyik dolga után látott, este hol az egyiknél, hol a másiknál jöttek össze: az aszszonyok kávéra, a férfiak garasos, darokk'-ra; és sokkal jobban mulattak, mint a városi nép langyostheás s emberbonczoló estvélyeiben mulatni szokott.

Milly áldott jó pap volt ez a plebánus! Kapuja éjjel nappal tárva állott a

vendégeknek, konyhája s éléskamrája a szegényeknek! Sokszor dévajkodtunk vele jószívűsége miatt: egyszer hatalmas borczé-
gért tűztünk ki kapuján s vízzel töltött hor-
dókat vontattunk udvarára, hogy, mint tré-
fálva mondtuk, a tisztelendő kocsmáros úr
a borból ki ne fogyjon. — Vasárnapokon
délelőtt alig lehetett nála mozogni. A szom-
széd falukbul, Pamuk, Vámos, Osztopán,
sőt még az egy órányi Kovácsibul is, az
illető földesurak és tisztviselők családostul
misére jöven, mindannyian a plébániába
szálltak; a hintók és szekerek az udvart,
ők magok a folyosót és szobákat lepték el.
Nagymise után barátságosan megosztottunk
rajtuk: egyik része a plebánusnál, a másik
nálunk maradt ebéden. Este azután „grand
soirée” volt, melly a közheti estélyektől
anynyiban különbözött, hogy nem ritkán
világos viradtig tartott. Apám szerette a
sok vendéget és zajos mulatságot; magam
is jól éreztem magamat a víg körökben, s

nem egy csinos hölgynek akadtam meg ne-felejts-szempárján, s öleltem át táncz közben hevesebben karcsu derekát. Alig győztem mindig a vasárnapot elvárni; legkedvesebb hetem az volt, melly két ünnepnapot szám-lált: ha tölem függött volna, a kalendáriom-ban csupa veres betűkkel jelöltetem a napo-kat. Mindennek örültem, minden élvet és mulatságot szerzett; nem ismertem még azon kéjelmetlen lelki állapotot, melly az embert néha nagyobb társaságban meglepi s végte-len ürességet hagy hátra szívében! — —

Azóta sok, igen sok megváltozott: az idő, az emberek, a viszonyok!!

Taval volt, hogy e vidéket megláto-gattam. Ifjúkori emlékeim oda húzták szí-vemet, hol az utolsó tiszta örömet élveztem. Kivántam látni a plebánust, azon egyetlen férfit, a ki jobb honba költözött kedveseim közül életben maradt. Milly erősen vágy-tam még egyszer átélni vele a régen, igen rég mult napokat, beszélni hallani ötet

enyéimről, kipihentetni lelkemet az emlékezet szelidfényü képeim!!

— Itt állok előtted, bátyám — akartam mondani az ősz papnak — mint a vándor a leomlott várfalak előtt, s föltekintek hozzád, mint ez az épségben maradt ortoronyra, mellynek órája még most is olly pontosan jár, mint akkor, midőn élet és öröm volt a falak közt, s az elmúlt időt bár szomorúbb, de azért mégis erőteljes érczhangon hirdeti!

Elkéstem. A plebánus meghalt: szülőim s szeretett húgom mellett nyugszik a temetőben. Kiknek hű és változatlan barátja volt az életben, azokhoz kívánczolt ő halála után is!!

Kimondhatatlanul szerettük őt, s e szeretetünket a falu népsége, az egész környék, s mindnyáján osztották, a kik őt ismerték. Egyike volt ő azon derék papoknak, kik a vallás kötelességeit nem gépszerűleg, hanem valódi meggyőződésből teljesítik; kik a

szószékrül érthetetlen czikornyák helyett tiszta és világos fogalmakat terjesztenek a vallás lényegéről, s a helyett, hogy a népnek akaratját kívánnák csak féken tartani, annak eszét is fölvilágosítani iparkodnak. — Ő és derék káplánja lehetőleg ügyekeztek az isteni szolgálatot minden visszaéléstől megtisztítani; mert tudták, hogy a külsőség nagy benyomást okoz a tömegre: s ez által bizonyosan igen lényeges szolgálatot tettek a szent ügynek. A hittúdorok, úgy olvastam valahol, igen esudálkoznak azon, hogy a szabadszelleműség a városokban s a tévtan a vidéken mindinkább elterjed. Pedig ennek oka, véleményem szerint, az isteni szolgálat körüli visszaélésekben s egyéb apróságokban rejlik. Hány hiábavaló elménczet találni a városokban, a ki igen nagy hősnek képzei magát, mert a vallást megveti, s a cultust szemfényvesztésnek tartja, melly arra van számítva, hogy az embereket elámítsa: csupán azért,

mert történetesen pár visszaélést tanult megismerni! Nem tartja érdemesnek megvizsgálni, valjon ezek az anyaszentegyház-tul származnak, vagy csak magánintézkedések-e, melyeket az nemcsak hogy nem tűr, hanem világosan kárhoztatni is szokott?! Az egyház szent tanai minden vizsgálatot kiállanak; azonban e helyütt is eszünkbe jut, hogy néha . . . in praxi contrarium obtinet. — —

Isten nyúgaszszon derék férfi, dicső példánya az istenfélő jámbor papnak! — Ha találkozott, ki apámnak erős akaratját meghajtani, kedélyét meglágyítani, s a világgal és emberekkel kibékeltetni képes volt: ez csak a szelidlelkű plebánusnak, Páál József bátyámnak sikerült. Osztozott házunk örömeiben és bűjában: az elsőt édesebbé, az utóbbit elviselhetőbbé tette; fölűdített és vigasztalt bennünket, valódi lelki atya s igaz házibarát volt!! — Lesz

még alkalmam e ritka férfiúra többször
viszszatérni. — —

— — — Olly időben voltam otthon,
midőn a falusi élet legtöbb mulatságot szo-
kott nyújtani annak, a ki azt romlatlan
szívvel képes élvezni. A fa gyümölcsöt, a
szőlő gerezdet hozott: mindenütt fürge,
pezsgő, vidám élet. Hegy és völgy visz-
szahangoztatá a mulatók örömét: tarka szí-
vávány ívesült az elvonult felhők rétegein,
s színes sugarai szelíden világították meg a
derült eget fölöttem.

Vadászni és lovagolni legjobban sze-
rettem. Apám puskáinak és paripáinak leg-
több kinja volt. Rövidlátásom sokszor meg-
tréfált: egyszer a róka helyett a főerdész
veres kutyáját löttem agyon; más alkalom-
mal pedig kicsinyben mult, hogy az egész
töltést az íródeák lábszárába nem sütöm;
szerencsére olly vékony volt, hogy egyetlen
srét se akadt volna meg benne. Nem volt
kedvesebb mulatságom, mint valamelly fa

alatt vagy egyéb rejtett helyen órákig lebben állani, s fölfont fegyverrel s elfojtott lélekzettel a legkisebb neszre figyelni, mely a sűrűben támadt s a fák- és bokroknak leveleit mozgató. Néha egész nap két sármánál s egy mókusnál többet nem löttem, s mégis felségesen mulattam mindig. — Apám egyszer egy meglőtt nyulat köttetett kertünkben a kukoricaszárhoz. A pajtabíró beszalad hozzám, hogy nyúl van a kertben. Azonnal lerántottam a puskát a szegről s kisiettem. Nem kellett sokáig keresnem, a szerencsétlen áldozat szinte bevárni látszott; vigyázva közelítettem feléje s öt lépésnyi távulásból olly hatalmasan durrantottam rá fegyveremet, hogy szinte füstölt a bőre. — Azóta Nimród uramrul csak orrfintorítva beszéltem!

Hasonló élvezetet mint a vadászat, nyújtott a lovaglás is. Igaz, hogy a paripa nem ritkán lovása nélkül jött vissza, s a nyerget nem ő, hanem én hoztam haza

hátamon; de mit bántam, midőn illy apró bajokon minden újoneznak át kell esni? Azért mégsem dobogott soha vidámabbul szívem, mint mikor a tüzes ménnek hátán benyargaltam a vidéket, üdvözölvén a fölkelő napot vagy a leáldozónak utolsó sugaraiban arczomat fűrésztvén. Egészen másnak tetszett a világ, ha azt lóhátrul néztem: de magam is más ember voltam, ha lovon ültem. Milly merész tervek, s milly édesbús gondolatok váltották föl egymást lelkemben, midőn a fák levelein áttörő nap sugarak, vagy a holdnak szelid fényétül világított utakon majd vágatva, majd ismét léptetve haladtam a csendes, nesztelen erdőségen keresztül! — —

Hogy az illy lovas séták nem szoktak mindig kaland nélkül lenni, természetes. A sűrű erdőségek azon hírben állottak, hogy nyulakon és rókákön kívül még egyéb élő lényeket is rejtenek sötét keblükben. A törvény ,útonállók'-nak, a nép ,szegény

legények'-nek nevezi őket. Eleget hallottam róluk beszélni, eddig azonban még egyet sem láttam közülök, pedig örömet veszélyeztettem volna tárczámnak sovány tartalmát, ha kíváncsiságomat e tekintetben kielégíthetem. A Moor Károlyok, Rinaldók, Cartouche-ok és Abällinok azonban nem minden bokor alatt teremnek, s a somogyi erdők, legalább e vidéken, Stuart Mária sorsában osztoztak, t. i. jobbak voltak hírüknél! — Mindazon borzasztó, hajmeresztő tettek, mellyeket az ember találékony esze e sűrűségekre ráfogott, legfőlebb egypár urasági südő lebaltázására, vagy egy vonakodó zsidó megdöngetésére szorítkoztak. A megyei börtönben alig volt egyikét rab, kit gyilkosság vagy egyéb terhesebb vétség miatt fogtak be; pedig szép számmal voltak, kivált téli időben, midőn sok szegény ember, nem tudván hová hajtsa le fejét? valami csekély csíny miatt elfogatta magát, hogy fűtött szobája s meleg étele legyen. — —

Miután tehát, mint mondám, nem lehetett szerencsém „szegény legények”-kel találkozni, a sors e hiányt más módon pótolta ki, s engemet az útonállók olly különös fájával ismertetett meg, melly nem az erszényt, hanem a szívet szokta elrabolni.

Elmondom röviden hogy’ történt. Elég világosan nem szólhatok, már csak azon tekintetnél fogva sem, melylyel a még élő személyek iránt viseltetni tartozom; ámbár a főszemély maga már ezek közt nincsen. Így jártam én többnyire mindazokkal, kikhez szorosabb barátság vagy gyöngédebb viszony kötött, s nem egyszer szomorodtam el azon sajátságos fátum fölött, melly meghalni hagyja azokat, kiket szeretek, midőn ellenségeimnek methuzalemi kort látszik biztosítani. Egyébiránt Isten tartsa meg a jámborokat friss egészségben: ha nem is ártana nekik egy kis hasrágás, valahányszor nyugalmaikat megháborítani törekednek!! —

Meleg őszi nap volt. A kantárt lovamnak nyaka közé vetettem s kedve szerint hagytam az árnyas erdőben csatangolni. Egyes falevelek, mellyek lassu sohajjal szakadtak le az ágrul, az út mellett méla morajjal csörgedező patak, az eltévedt madárkák csirpelései édes álomba ringatták lelkemet. — Az út mindig mélyebben vitt az erdőbe, sűrűbb és járatlanabb lett. Nem vettem észre: mignem homlokomat egy lecsüngő ág megsérté s a kalapot fejemről lecsapta. Föleszméltem mély gondolatimból, leszállottam s körülnéztem magamat. Meredekek dombszélen álltam; tövében virágos rét terült el, sötét tölgy- és bükfáktul körülövezve, mellyek levelein keresztül a napnak tört sugarai egy veresfedelű épületre estek. Malom volt; kerekeit a dombról nagy morajjal leomló patak hajtotta. Az illy nyílt helyek nem ritkák a somogyi erdőkben. Emberi nyomokra mutatnak s a vadonnak fárasztó egyformaságát jótékonyan félbenszakasztják. —

Ifjúságomban senki se hitte, hogy rövidlátó vagyok; édes jó anyám is eleget faggatódzott, hogy csak azt nem látom, a mit nem akarok látni. E perczen igaza volt. Szemüvegeimet otthon felejtettem, amúgy is ritkán használtam azokat, mert a falu gyermekei mind utánam szaladtak ha orromon látták, azt gondolván, hogy bolondját járom: s mégis mintegy száz lépésre tőlem a malom közelében álló magos bükfa alatt egy hölgyalakot pillantottam meg fehér ruhában, világoskék nyakkendővel s leomló sötét hajfürtökkel.

Sohase voltam az az ember, a ki fele úton megállni, s felfödözéseit csak bizonyos stádiumig szokta kiterjeszteni. Lovamat egy fához kötöttem, magam pedig a jóformán meredek dombrul a völgybe ereszkedtem. Két percz múlva épkézláb a hölgy előtt állottam. Eleinte erdei nimphának tartottam őt, pedig a szomszéd falu földesurának leánya volt. — — Elfogultságom nem

tartott sokáig. Nem estem soha zavarba, mitevő legyek, ha egy szép leánynyal egyedül voltam? Ha ajkam elfáradt, szemem beszélt, s ha ez is pihent, szívem szólt: egyiknek vagy a másiknak mindig volt dolga. Hogy mit fecsegett? ki tudja többé! Az ifjúság nem igen törődik az illem feszes szabályaival. A természet ölében ifju és leány más nyelven szól, mint a patschouliszagu salonokban. Ott őszintébb, itt simább a szó; ott az erény fölött az égnek kék szeme örködik, midőn itt a kifémzett padolaton a legszilárdabb föltételek is vajmi könnyen elsiklanak. — —

Nem tudom, hogy kezdtük? de azt tudom, hogy a szép hölgy egyszerre csak elkiáltja magát:

— Az Istenért, ön vérzik!

Úgy volt; „ágverte“ homlokomrul a vér egyes cseppekben hullott alá a mousselin-ruha havára.

Nevetve iparkodtam a jó léleknek aggodalmát lecsillapítani; de nem hallott már semmit, fölugrott melőlem, batisz-kendőjét széttépte, odafutott a patakhoz s a vízbe mártott finom rongyokat addig rakosgatta homlokomra, míg a vér elállott. — Soha olly hamar nem gyógyított sebet senki, mint Ríza kisaszszony meggyógyította az enyémet. — —

Azalatt lovam kiszabadult s elszaladt. Ez úttal azonban nem a nyereg, hanem más édesebb teherrel tértem haza.

XI.

Bizonyos, hogy vannak örömök, melyeket csak a fiatal szív tud teljesen érezni. Az érzésnek ezen valódisága és mélysége csak a tiszta ifjuság tulajdona: az édes titok s a szerencsének bősége, melyet rejtene, az ifjuság magasztosságával kipótolhatlanul elvész. Mondom, kipótolhatlanul; de kiveszem azon második ifjuságot, melyre minket keblünk legbensőbb reményei utasítanak s hová az első ifjuságbul átrezgő emlékhangok becsendülnek. —

Nem, szerelem nem volt, mit a bájos, széplelkű Ríza iránt éreztem; de bizonyos jótékony melegség borította el mindig szívemet, ha vele voltam. S tán épen azért, hogy hevesebb szenvedélyek nem bántottak, voltak édesebbek azon perczek, melyeket a kedves leány társaságában töltöttem. Az okos s finom műveltségű hölgy eloszlatá

lassankint a haszontalan álmképeket, miket tévútra vezetett képzelőtehetségem magának teremtet; felkölté bennem a minden szép és nemes iránti hajlamot, melly előbb anynyi tiszta örömmel áldotta meg napjaimat, s visszavezetett ismét azon higgadt szellemi világba, mellytől szivem frivol érzelmei engem mindinkább eltávolítának. Szent és tiszta volt e barátság, mint az ég fölöttünk, melly nyájasan mosolygott le ránk, s én — már nem tehetem, hogy ezért meg ne dicserjem magamat — mindig méltóbb iparkodtam lenni ezen barátságra, midőn azt, a mi bennem jó és nemes volt, lehetőségig kimíveltem.

Nevelte ezen ismerettség érdekét még azon regényes viszony is, melly épen azért, mert mindennapi nem volt, anynyi magasztos s felejthetetlen élvezeket nyújtott. A regényest mindig szerettem, s mennyi regényes volt abban, midőn déleesti órákban, erdőkön és réteken keresztül, szilaj ménnek

hátán, egy magos bükk és kőrisfák árnyában elrejtett úri ház felé vágtattam, melyben a vidék legcsinosabb leánya lakott, s mellynek szobáiban, mint jól tudtam, mindig szívesen látott vendég voltam! — Ilyenkor aztán nem gondoltam, hogy van fájdalom, melly ezen élvét megkeseríthetné!!

Szeretek én ezen csendesboldog napokra emlékezni: a legszebbek voltak egész életemben. S bár egykor a csontosult öregség az ifju röptének szárnyaira nehezedik, mégis az elhagyott virányba való visszaszállást meg nem gátolhatja. — — —

— — — Nem tehetem, hogy ez alkalommal meg ne emlékezzem egy emberről, kivel sétalovaglásaimnál gyakran találkoztam s kiben olly egyéniséget ismertem meg, melly megérdemli, hogy annak e vallomásokban pár lapot szánjak. Sokszor igénybe vettem szolgáltatkészségét, ha kalandjaim olyanok voltak, hogy szerencsés végrehajtásukra a terrenumot előbb szorgosan megvizsgálni s

minden szükségtelen tanút eltávolítani kellett. Ha a közös veszedelem nem is, annál többször vezetett bennünket össze az éjnek titka, s ilyenkor aztán a vén Jánosra, akár lovamat tartani, akár portyázni vagy őrt állani kellett, mindig biztosan számíthattam. — Nem egyszer ültünk csendes éjszakának idején egy fatörzsökön egymás mellett s várakoztunk, én nyugtalanul ő figyelmesen, a kedves jelre, mely engem az óhajtott „légyott”-ra hitt: illy titkos percekben volt, hogy társam időtöltésül elmesélte viszontagságos életfolyamát, s előadását olly keserű hűmorrrel s metsző gúnnyal vegyíté, hogy többször meglepetve tekintettem reá s a szederjes arcznak vonásai s a szurtos öltözet alatt egészen más egyént kerestem, mint a vén dudást, János gazdát. — A mit a következő sorok tartalmaznak, azt majdnem szórul szóra irtam le a vén legény ajkirul . . .

János dudás példája volt a nagy világ s édes hazánk minden hangművészenek:

olly szerény és igénytelen volt ő! Ötödik vagy hatodik megyéből szakadt ide, olly faluból, mellynek lakosai, kik a csapszéken túl s a pálinkás zsidón innen tenyészték, a hangászatot hiréből sem ismerték, kivéven az ispánné aszszonyt, a ki nemzetes férjével majdnem mindennap kettősdalt énekelt — négy kézre. A szalma- és nádviskós helységben csak azért nem lehetett orgonát látni, mivel a helységnek tulajdonképen nem is volt temploma, hanem száraz kántort tartott, ki a falu bikájáru minden nap este leoldta a kolompot s avval vacsorára harangozott, ha volt mit enni, vasárnap pedig bíró uram szérüs kertjében az őszegegyült népnek a megyei currenseket s portioczedulákat, s egyéb hasznos népkönyveket olvasott fel, mellyek tartalmát a többség csak azért nem értette, mert a kántornak köszörületlen torka nem hatott el a falu másik végeig, hol a helység vénei korán reggeltől a jövőendő termés rovására iddoggáltak,

az ifjak pedig hason fekve apáik példáját követték. —

Látásbul egyetlen hangszert ismertek csak: egy irtalmatlan nagy dobot, mellynek hárttyája legalább is tiz számárnak bőrébe került. A nemzetes ispán úr hat igásökörel vontatta ki egyszer a székvárosbul, midőn híre járt, hogy a méltóságos földesúr elszánta magát ez Isten háta mögött fekvő, még névrül is alig ismert birtokát meglátogatni, melly alkalommal ünnepélyes elfogadására a falu vicezsarnoka a nagydobon kívül még egy féltuczat czigánypurdét is verbuvált, kiknek három rézkrajezárért fejünkint háromszoros ,éljen'-t kellett volna a ,kegyes' földesúrnak fülébe rikkantani, s általában olly bódító lármát ütni, hogy a nyomornak kiáltásait ne lehessen hallani. A magos vendég azonban veszedelmes ,salon'-lázba esvén, kénytelen volt a magyar fővárosban, Bécsben, maradni, s ez egyszer, mint mindenkor, csak az ,angariális'

jövedelem fölküldetését sürgette. A napszámos purdék tehát, kik időközben felére leolvadtak, ismét elbocsájtattak s a nagydob visszahurczoltatott a nélkül, hogy bájos hangját a kíváncsi nép hallhatta volna. S így a szokás, melly néha még egy urasági hajdunál is nagyobb zsarnok, az együgyű néppel nélkülöztette azon művészet élvezetét, melly Haydent, Mozartot és Beethovent hallhatatlanná tette, s melly nélkül bizonyos népecske, melly anynyira ,muzsikális,' hogy még a pikulát is meg tudja különböztetni a trombitátul, épen olly keveset tudna megélni, mint a liesingi bajorser s a hernalsi tormáshús nélkül. A faluban olly csendes, egyhangu, indolens élet ásítózott, mint legtöbb faluban rendesen lenni szokott. A vidéknek kellemei nem hatottak az elfásult, eltompult érzékekre, s ha néha az utazók közül valaki ide tévedt, azon volt, hogy minél előbb odább állhasson ismét.

János gazda igen ügyesen kezelte dudáját, s ha nem is jutott olly világhírességre, mint Liszt a zongora vagy Tulon a fuvolya által, mégis meg voltak a maga érdemei, mellyek közt első helyen említendő: hogy a nemes vármegyét fölmenté a verébfejekre kitüzött évenkénti jutalomtul s a górés és szérüsgazdákat az egér- és patkányirtástul; miután János bácsi e kárteknő állatokat bájos hangszere segítségével egyszerre mindenkorra kifújta a határbul s azon túl még vagy öt mérföldnyi távulságra.

Egyébiránt művészünk a világra jött mint paraszt, s hihetőleg úgyis ment ki abbul mint paraszt: miképen ez a dolgok természetes rendje szokott lenni. —

Az inség és fáradsalmak hosszu sora híven követte őt bölcsőjétül sírjáig, s a sors nehéz lánczolatából egy szem se patant ki bajai enyhítésére. Voltak napok, hol öszzecsappant dudája hű mása volt éhes

gyomrának . . . de a nap azért vigan süttött az égen, a pacsirták énekeltek, az ég nyájasan mosolygott fölötte: miért szomorkodják tehát anynyi vigadók közt? avagy nem örködik-e fölötte is ugyanazon jóságos Isten, ki a liliomokat ruházza a mezőn, s az úri népet eteti a pamlagon?!

Életpályája hoszszu ugyan, de annál érdektelenebb volt. — Emberünk született, mert könyelmű apja úgy akarta: nyolcz éves koráig Isten félelmében s köldökig érő halina - ingben neveltetett föl, azután az ökrök szarvát tartotta a szántásnál, utóbb önállóságra jutván, bérbe állott egy hat-szilvafás urasághoz, hol a libapásztorbul fokankénti előléptetés által tehenesig, s később még fölebb is vitte volna, ha fejés alatt közte és a fejő szolgáló közt ollyasmi nem fejlődik ki, melly miatt legényünk kénytelen volt a kapufélfátul búcsut venni s bérének felét a ,kaputos‘ zsebében hagyni. — Azóta több illy jó és rosz viszontagságon

ment ő keresztül, melyekről nem lehet épen bizonyossággal állítani, hogy őt elkényszerítették volna.

Egy szép reggel, midőn szakadásig hullott az eső, szomorúan hagyta el szalmaágyát s először életében komolyan kezdett gondolkodni jövődjé fölött: ezer szerencse, hogy valami „népbarát” nem volt közelében, ki a paraszt embert könnyen megdorgálhatta volna azért, hogy a „portio” miképen lerovásán kívül másról is mer gondolkozni! De minek is gondolkozzék? Az édes anyaföld megtermé számára a zabkenyeret és vadkörteket, a nemes vármegye az útsinálást, a commissárius a forspontot, az uraság a robotot, s a szolgabíró az olvasatlan huszonötöt . . . mindez olly szép, zavaros rendjén van, volt eddig és lesz ezután is, hogy a szegény embernek a jövőről gondolkozni szintolly fölösleges, mint nagyúrnak arrul, hová hajtsa le méltóságos fejét egy szerencsés — erida után?

Csinos kis falucska terült el alatta: nevezhetlen érzés, bizonyos neme a megindulásnak lepte meg őtet; szívét valami teher nyomta, melly annál súlyosabb volt, minél kevesebb erővel bírt annak eltávolítására. Ismét gondolkozni kezdett, a mi elég balgaság volt tőle . . . hja, mert szép jövődöt csak az Isten adhat a parasztnak — a síron túl.

Sem az arany kalászkok, mellyek könnyűt fővel hintálták magukat az uraság adómentes földjein, sem a gyümölcsessel terhelt fák, mellyekhez tulajdonosuk csak akkor nyúlhatott, ha a kasznár úr azokat megdézsmálta, nem voltak képesek a szegény dudás komor hangulatát eloszlatni; de még a tiszta kék égnek sem örült olly elfogulatlan lélekkel, mint egyébkor . . . mert nem mosolygott-e az akkor is épen olly nyájasan mint most, midőn őt, mint rühes ebet, kiűzték füstös lakából? s nem világított-e akkor is vigan a nap, midőn még

egy darab száraz kenyér se volt tarisznyájában, melylyel kiáltó éhségét elverhette volna?! — Nincs közönbösebb és önzőbb valami, mint az ég: nem indítja meg azt a földnek sem öröme sem bűja; de ha ő sir, azt kívánja, hogy az egész világ szomorú legyen!

Azonban a minék meg kell lenni, annak hamar kell meg lenni.

— Miért mennék én tovább? mondta János gazda magában: nincs-e mindenütt egyenlő sorsa a szegény embernek? E faluban tán lesz még annyi hely, hol én és hangszerem elférhetünk! Amott a másik végén kocsmát látok, hol dudámat megszólaltathatom: s lesznek a faluban fiatal legények és leányok, kik a vén János nótáira táncolni, s vigalmaik közt a szegény muzsikusrul megfelejtkezni nem fognak.

Igy biztatá magát a jog és egyenlőség világában az öreg dudás: s azt hitte, ha az Isten csakugyan teremtett számára helyet

széles e világon, itt se lesz rosszabb dolga, mint akárhol másutt. „Az embernek csak próbálni kell,“ mondta mindig a nemzeti ispán úr s füle közé suhogtatott a robotosnak, ha ez egy kétmázsás malomkövet nem birt egyszerre fölemelni ispánné aszszonyom káposztás hordójára.

És János lement a faluba, s mivel épen vasárnap volt s a kocsmában a csaplároson kívül senkit sem talált, kiállott az ajtóba s megrikatta hangszerét, hogy a falu ifjúsága tánczra csődüljön. S a mint ezek csakugyan párostul megérkeztek, s tánczolni s ugrándozni kezdtek — hiszen a magyar parasztot olly könnyen lehetett megtánczoltatni — s vigalmaik közt a szegény muzsikusról meg nem felejtkeztek: ennek arca ismét földerült, a bának redői elvonultak, s a könnyük, mellyek gyakran száraz kenyérhéra hullottak, lassankint fölszáradtak.

Isten mentsen meg minden muzsikális fület e csudálatos hangzagyvaléktul, mellyet

az öreg János a dudából napvilágra préselt; de ki fog a vén legényre neheztelni, a ki ez által egy egész hétnek búját és nyomoruságát el tudta a néppel felejtetni, s egyszersmind annak szeretetét megnyerni, mély reá nézve annál becsesebb volt: mert a magyar parasztnak, Istenen kívül, nem igen volt, kire vesztegethette volna szeretetét!!

Igen, a falu ifjai és vénei egyiránt szerették és kedvelték a vén dudást: mert gondjaikat elűzte, s földerítette s megvigasztalta őket. S ez vén napjaiban igen nagy örömére szolgált. — Hányan nem fogják, legfényesebb körülmények közt is, a szégyen dudástul ezen örömet irigyelni, s hányan nem fogják őt szerencésnek tartani, hogy házi gondok és fényes terhek nem bíráják álmát háborítani és megkeseríteni!? — —

E néhány sorokkal tartoztam sok, ha hasznos nem is, legalább kedves szolgálathoz, a vén dudás emlékének!

XII.

Közeledett az idő, hol Somogyvártul s bájos vidékétül elbucúznom kellett. Kocsira ültem s bejártam az egész környéket. Mindenütt marasztottak, mindenütt darab ideig mulattam, úgy hogy búcsúzásom egy egész hétig tartott.

Az utolsó délutánt Riza kisaszszonynál töltöttem.

Tudtuk, hogy a prózai világ kedvünkért rendes folyamát meg nem változtatja, akárhogy küzd ellene a költői kebel. A legcsudálatosabb ellentét ez, melly az indulatosabb kedélyt majdnem kétségbe ejti. Az ifjuság ezt könnyebben veszi, de bizonyos korban ösztönszerűleg belátjuk, hogy az egymástul szorosan elválasztott bel- és külvilág közt kölcsönös viszony nem létezik.

Válnunk kellett. Sokáig állottunk azon kedves helyen, hol először találkoztunk.

Tízszor bocsúztam el a kedves hölgytül, s tízszor visszatértem ismét újra elbucsúzni. Az ég is olly szomorú volt mint lelkünk. Könynyü szélroham széttépte a felhőket s a lemenő napnak néhány vékony sugara megtört az arcunkon leömlő könnyesepeken.

Ki tagadja, hogy az ég fölöttünk napvilág- és borújával, csillagfény- és felhőivel változó életünk tükörképe, s hogy nem ok nélkül borítja el sötét fellegzet a napnak tiszta képét, ha komoly dolgok történnek a földön!?

Még most is előttem áll a kedves leány, s világosan látom, mint tartja reszkető kezemet az övében, s emelte rám, fölindulását titkolva, szent és tiszta bizalommal lélekteljes szempárját, s lehellé ajkomra az első és utolsó csókban a végső ,áldjon Isten'-t! —

Ünnepélyes csend feküdt a sötét erdőn: szintolly ünnepi csend szállta meg szívemet is, midőn kocsim lassu morajjal robogott odább a lehullott lombok fölött. — Késő

este volt: az idő éjfél felé lehetett. — Egyszerre a lovak meghökkennek, fülüket hegyezik, s megállnak. Jancsi elkáromkodja magát, megrántja a gyeplőt s ostorával közibük pattant. Nem használt. A szegény állatok reszkettek mint a nyárfalevél, az ostorcserdítésre fölágaskodtak, erősen horkoltak, de lépést sem tettek előre.

— Mi bántja a dögöket, hogy olly bokrosak lettek egyszerre? kiálték, s fölállván a kocsiban körülnéztem magamat.

E perczen úgy tetszett, mintha előttem egy fehér öltönybe burkolt alak lépett volna keresztül a szekérúton. Termetre, tartásra nézve egészen Rízához hasonlított.

— Látod-e Jancsi? mondtam megborzadva kocsisomhoz s a tüneményre mutattam, melly az erdő sötét mélyében lassankint eltűnt.

Jancsi megerőltette szemeit, de a leombozott fákon s az útban heverő tökéken kívül mitsem látott. Hatalmasan csapott

még egyszer a szürkék közé s a koei nyílsebesen repült a köveken és fagyökereken keresztül.

— Fölhangolt képzeletem játéka! gondoltam később s szégyeneltem magamat éretlen félelmemért. Pedig gyakran megtörténik az életben, hogy titkos szavak szólnak hozzánk; csak hogy nem vagyunk mindnyáján hivatva, hogy azokat megértsük. De ki merné azért bizonyosan állítani, hogy nem léteznek rendkívüli nyilatkozásai a szellemvilágnak?! — —

Az ifjúság szórakozásai s az évek hosszú sora elfelejtették velem az egész kalandot, s csak néhány év előtt hozta azt ismét emlékezetembe egyik somogyi ismerősöm levele, mellyből megtudtam, hogy Ríza azon évi octoberben meghalt. Kár, hogy meg nem írta egyszersmind halálának napját is: fogadni mernék, hogy ugyanaz volt, mellynek estéjén mintegy huszonöt év előtt

tőle elbucsúztam, s később vele az erdőben ismét találkoztam. — —

Egyébiránt azon éj reám nézve elég viszontagságos s kalandteljes volt. Apró esetek véletlen találkozása erős próbára tették amúgy sem igen rendkívüli bátorságomat olly jelenségek irányában, miket az éjnek homálya mindig borzasztóbb színben szokott föltüntetni. Igen sok vitéz urat ismerek, a ki nappal az ördöggel is szembe száll, éjjel azonban egy kukoriczaszárra akasztott mosórony elől is megfutamodik. A mi engemet illet, félénk nem vagyok; de az éjnek homálya s az iránt, a mi alatta történni szokott, mindig illő respectussal viseltettem, s rendkívüli jeleneteket sohase szerettem provocálgatni; valamint most se szeretem, ha az emberek minden szokatlan és különös tüneményt, mit gyöngé eszükkel felfogni nem képesek, éretlen élecekkel akarnak eltréfálni: mintha azért, mert rövidlátó szemeik a természet műhelyébe bé nem

hatnak, abban elég titkos és csodálatos dolog nem rejlenék!! —

Éjfél után volt, midőn az erdős dombháton leereszkedve a majorba hajtottunk. A házban minden aludt. Utam a sötét pitvaron keresztül az épület balszárnyán elnyúló vendégszobák mellett vezetett el. Mindegyiknek különös bejárása volt, belül egymásba nyitlak. Az egyik szobát nyitva találtam, s mert senkit se akartam felkölteni, azt minden cerimonia nélkül elfoglaltam. Öt percz múlva az ágyban feküdtem; de aludni teljes lehetetlenség volt. A napnak eseményei, kivált az utóbbi kaland az erdőben, anynyira elfoglalták érzékeimet, hogy az alvásról szó sem lehetett.

Egy egész óráig feküdtem már ébren az ágyban, midőn szemem a szomszéd szobába nyíló ajtóra esett, mellynek hasadékan világot láttam átsillámlani.

— Tán vendég érkezett; gondoltam, ámbár hazajöttömkor az udvaron idegen

kocsit s az istállóban idegen lovakat nem láttam.

A szobában mégis gyertya égett.

— Hátha tolvajok lesznek!? De mit kerestek volna ezek a vendégszobákban, hol néhány ócska bútorzaton kívül prédálni valót alig találnak.

Fölkeltem, s lassu léptekkel közeledvén az ajtóhoz, hallgatóztam. Semmi neszt, csak a gyertya sustorgását hallottam. Kezemet a kilincsre tettem; az ajtó megnyílt.

Hatalmas Isten, minő látvány!

A szoba közepén fehér lepedővel bevont — koporsó, a mellette levő asztalon egy feszület s két égő viaszgyertya állott.

— Álmodol! bátorítám magamat. Szemeimet dörzsöltem: a látvány nem változott, ugyanaz maradt teljes rémségében.

Nem tudom kíváncsiság, félelem vagy egyéb ösztön volt-e, melly közelébb vont egyszerre csak a koporsó mellett állottam, s a lepedőt reszkető kézzel lerántottam.

Uj iszony! a koporsóban nő halott feküdt.

— Ríza! kiálték magamon kívül . . . s fagyos tekintettel meresztém szemeimet a hullára.

Csalódtam; nem Ríza volt, mint eleven képzeletem hazudta, hanem anyámnak szobaleánya, Julcsa. — Most jutott csak eszembe, hogy a szegény leány már néhány hét óta forró lázban feküdt, melynek most, midőn hazulrul elvoltam, áldozatul esett. Bizonyosan azért terítették ki e félreeső szobában, hogy az élők társaságát ne háborítsa. Azt, hogy nekem késő éjjel kellett megérkeznem s a halott szomszédságában alvóhelyet keresnem, ismét azon fatális véletlen játékának kell tulajdonítani, mely gonoszabbul bánt néha velem a való életben, mint a francia regények hőseivel a képzelet országában. —

A jelenet sokat vesztett rémségébül e felfödözés után. A halottat ismét betakartam

s szobámba mentem. Ámbár nem igen épültem szomszédságomon: e perczen egyebet nem tehettem.

Alig feküdtem azonban az ágyban, midőn — még most is borzadok ha rágondolok — az ajtó megnyilik s egy tisztán fehérbe öltözött alak lép be a szobába. Egyenesen ágyam felé tartott. Minden vér megfagyott ereimben: a meghalt Julcsa volt!

— Minden jó lélek dicséri az urat! kiálték fojtott hangon, s a paplant rámvontam, s fejemet a vánkosokba temettem. — Legyen vitéz, a kinek tetszik: lelkekkel nem lehet tréfálni.

A fehér alak ágyam előtt megállt, s érzém, hogy keze reám nehezedett. Egész testem olly forró volt mint a tűz, s mégis a hideg veríték ütött ki rajta.

— Ifju úr! szólalt meg fölöttem síri hangon a boldogult Julcsa.

— Mit kívánsz tőlem ártatlan szobaleányi lélek? mondék remegő ajkkal s

csikorgó fogakkal, s vártam a háromszoros „jaj!”-t, mit a lelkek közönségesen előre szoktak bocsájtani, ha az élőkkel megkezdik a beszédet.

A várt jajgatás helyett azonban halk nyihogást hallottam.

— Beh jó dolga lehet a más világon! gondoltam magamban.

— Ne féljen az ifju úr, szólalt meg ismét a koporsó réme, midőn kinevette magát: én vagyok, Erzsi a szakácsné.

— Nem haltál meg? kérdém a vánkossok mélyéből.

— Isten ments meg; csak virrasztani jöttem a szegény Julesához, a ki ma reggel adta ki lelkét. Kissé elszunyadtam, s csak a neszre ébredtem föl, midőn az ifju úr a szobából távozott. Azt jöttem kérdezni, nem parancsol-e valamit?

— Hál' Isten! mondék könnyült lélekzettel, s a vánkost és paplant lerugtam magamrul.

Csakugyan a szakácsné volt, egészséges, piros-pozsgás marczali termés, fehér pongyolában, melly olly szellős volt, hogy ingnek is beillett volna.

Ő is, én is kissé elszégyeneltük magunkat: csakhogy az o k o k különbözők voltak.

Természetes, hogy szó sem volt többé az alvásról. — Neki szántam magamat, s együtt virrasztottam Erzsivel a meghalt Julcsánál.

Nem úntuk el magunkat: mert egész éjjel imádkoztunk!

XIII.

Győri útunkra már teljesen elkészülve voltunk, midőn azt véletlen körülmény miatt néhány nappal továbbra kellett halasztani.

Apámnak bizonyos pénzbeli követelései voltak pécsi rokonán, s az ennél fekvő tőkének nagyobb részét már hónapok előtt felmondta, miután azt felsőbb iskolai pályám szükségére akarta fordítani. Bátyám a fizetési határnapot october közepére tűzte ki, azonban az idő már ugyanazon hó vége felé járt s a pénz még mindig nem érkezett meg, a mi apámat, ki maga a megtestesült pontosság volt, nem kissé bosszontotta.

Az elutazásra szánt napnak előestéjén megérkezik néném, s a pénz helyett azon szomorú hírt hozza, hogy ügyvezetőjük, a kedves Bozda, néhány hét előtt hazulról eltávozván,

rectius megszökvén, a számadásokat a legnagyobb rendetlenségben s a pénztárt üresen hagyta. Régen sántikált már e tervnek kivitelében a gyönyörűséges mákvirág, de jónak tartotta addig húzni a hasznát míg jehetett, s töltögetni zsebeit, míg az előre látott bankrót bekövetkezett.

Nem hiában viseltetem mindig legyőzhetetlen ellenszenvvel a semmirevaló iránt; régóta sejtettem, a mint már említém, hogy nagy bajt és szomorúságot fog e családnak okozni, melly őt bizalommal s jótéteményekkel elhalmozta. — Néném élénk színekkal festette a szerencsétlen helyzetet, mellybe e csapás által az egész család jutott, s könyező szemmel hivatkozott apám nagylelkűségére. — Keserű benyomást tett reám, a néhány hóval ezelőtt még fényes körülmények közt élő hölgyet most nehéz bú és gondnak súlya alatt megtörve látni, s elérezékenyülve távoztam a szobából.

Félóra mulva apám magához hivatott.

— Fiam, így szólított meg: nénéd kijelentette, hogy férje a felmondott tőkét e pillanatban nem képes megfizetni. Úgy hiszem, hogy ezt később se fogja tehetni, miután igen kevés, mit a hajótörésből megmentett. Ha pert kezdünk, lehet, hogy pénzünket megkapjuk, de rokonaink koldusbotra jutnak. A kérdéses öszveget sokévi munka és szorgalom, fáradság és nélkülözések által szereztem, s azt további kiképezésemre szántam. Tehát a tiéd! Ennek hiányával sok rövidséget fogsz szenvedni, s én e hiányt legjobban akaratom mellett sem fogom kipótolhatni: mert nővéred iránt is vannak kötelességeim, miket szinte nem lehet szem elől tévesztenem. S azért szabad tetszésedre hagyom, mitevő akarsz-e tekintetben lenni? Nénéd holnap visszamegy Pécsre, addig tudatni kell vele szándéodat. Itt a kötelezvény!

Az okirat, szerény körülményeinket tekintve, nevezetes öszvegrül szólt, törvényes

formák szerint kiállítva s első helyre volt betáblázva.

Bár nem kellemes, sőt bizonyos tekintetben jóformán leverő dologrul értesültem, a közlés módja mégis öntudatomat emelte s lelkemet némi büszke érzettel foglalta el. Úgy hiszem, hogy az önállóság első érzete volt. Ma történt először, hogy apám tulajdon akaratját az enyémnek alárendelte, s olly ügynek elintézését bizta szabad tettségemre, melly reám nézve életkérdéssé vált, s érett értelmet s higgadt megfontolást kívánt. Pedig világos volt, hogy apám ez utóbbi tulajdonokra kevesebbet számított mint szívemre, melly ötet, kitül az első oktatást nyertem, arrul, miképen fogom magamat elhatározni, egy perczig sem hagyta kételkedni.

Az adóssági öszveg, mint említém, körülményeinket tekintve, sok pénz volt. Igen jó hasznát vehettem volna, midőn még alig végeztem be tanulmányaim felét, s eddigi helyzetemben, melly ha fényes nem is, de

szegény se volt, nélkülözésekhez nem igen szoktam. Azonban mit ismertem én a pénznek becsét, mit törődtem én az élet szükségével, a jövődő követeléseivel. Nem voltam-e birtokában a legdrágább kincsnek: az ifjuságnak és egészségnek?

Szólni akartam; de apám félbenszakasztá párbeszédünket, nehogy — mint megjegyzé — határozatom rögtönzött legyen s elhamarkodottnak látszassék.

— Holnap eleget gondolkodhatol még e tárgy fölött — úgymond — s nénédet csak akkor fogjuk az eredményről tudósítani.

E perczben néném édes jó anyámnak karján a szobába lépett. Szemei a sok sírástul kigyúltak. Most is erősen zokogott.

Fele úton találkoztunk. Keze az enyémben reszketett; szólni akart; hangja akadozott . . .

El voltam határozva.

A kötlevel apró darabokra tépve néném lábaihoz hullott. — —

Ollyasmit éreztem, mintha valami jó tettet követtem volna el. Pedig igazán véve, csak ollyasmirül mondtam le, a mi már úgys veszendőben volt. Nagylelkűségem semmi esetre se volt olly rendkívüli, minőnek azt néném s áldott jó anyám tartotta.

Apám igen természetesnek találta, hogy így cselekedtem. Megszorította kezemet s az érzékeny jelenetnek vége volt! — —

Másnap, mert csak egy napig tartott még a világ Somogyvárrott, már korán reggel kifutottam búcsut venni a szép természetbe. Fájós szívvel mondtam áldjon-istent minden fának, melly alatt olvasásba mélyedve vagy édesbús gondolatokba merülve ültem; felszöktem minden dombra, mellyen a kelő vagy lemenő napot üdvözöltem; még egyszer bejártam minden utat, mellyen egyedül vagy társaságban mentem; minden bokortul, mellyhez édesebb emlék kötött, a csermelytül, mellynek virágos partján szerelmes verseket költöttem, a gyep padtul,

hol a szép kilátásban gyönyörködtem — mindezen kedves helyektől olly keserű érzéssel váltam el, mintha visszamaradt volna kedélyvilágom is, s az abban élvezett minden öröm és boldogság!

Bementem a temetőbe is. A csend, melly abban uralkodott, a sírhalmok hoszsu sora, a fáknak titkos suttogása mindig különös vonzerővel birtak reám nézve, s szívemre olly mély benyomást tettek, hogy azt a későbbi évek sem birták eltörölni.

Sok kedvesem sírja fölött virraszt emlékezetem, sok remény bedült önkeblemben: s azért olly fájósédes nékem a temető!

Leültem egy fűvel sűrűn benőtt sírhalmra. A napnak végsugarai reszketve törtek át a sírkertet beszegélyező akáczfák ritkuló levelein. Nem messze tőlem fiatal pórleány térdelt egy fakeresztnél, s könyező arczczal tekintett le a lábainál domborodó még egészen friss sírhantra. Kedvese feküdt

alatta, kit néhány hó előtt egy urasági hajtóvadászaton vigyázatlanságbul agyon lőttek. — Szegény leány: csak az vigasztalhatta őt mély bűjában, hogy szeretője kötelessége teljesítésében halt meg — a robotban!!

Egyszerű fakereszteken kívül igen kevés emlékköveket lehetett látni, s ezek is félig földbe süllyedve a fölöttük bűján növő fűtől majdnem egészen elfödve voltak. A mulandóság szóló képe ez. A síremlékek, melyek azért állitattak fel, hogy az alattuk nyugvókat a feledékenységtől megőrizték, magok is szétrombolva s elmálva heverték, s kevés év múlva tán utolsó romjaik se lesznek láthatók. Szomorú sorsa a föld ,apró‘ nagyjainak, a kik csak márvány epitáfiumokban adhatják át nevüket az utókornak, s irigylésre méltó azon férfiúé, ki nevét merész tettek által a csillagboltozatra írja, s ha el is távozik, annak emlékét örök időkre biztosította — márvány- és ércszobrok segítségével. — —

Az estét a plebánusnál töltöttük. October 29-dike volt 1827-ben. Utólszor voltunk együtt teljes számmal. Rövid idő múlva megszakadt a láncz, s a szemek egyenkint pattantak le róla. — —

— — Kiki természetesnek fogja találni, hogy olly mozgalomteljes nap után, mint az akkori volt, nyugalmas álomra nem igen számíthattam. Ablakomba dültem s kitekintettem a sötét égbe. Azon barátságtalan éjjelek egyike volt, mellyben világosság és sötétség hirtelen és csudálatosan váltják föl egymást. A szélből kergetett felhők, mint óriási rémképek repültek el az égen, s a holdnak beteg arcza majd eltűnt majd ismét megjelent a sötét-kék boltozaton. A vidéken halálcsend uralkodott: s csak magosan a levegőben dühöngött a szél, mint egy láthatatlan szellem.

Örültem ezen néma csendnek: úgy tetsettem magamnak a sok alvó közt, mint a hajdani hercegefi a megbűvölt városban, hol egy átkos hatalom minden élő lényt

kővé változtatott. Sok ilyen percze emlékezem életembül, hol belsőm vihar volt, ajkam a menydörgés közt beszélni s kezem a villám után szeretett volna nyulni, hogy avval tüzes szavakat irhasson a felhőkre. A szellem egyik földsarktul a másikig röpt; azt gondolta, hogy képes lesz az egész világegyetemet túlszárnyalni: s midőn szóhoz jutott — gyermekes kifakadások, éretlen megerőltetések voltak . . . s a kéz hirtelen eltépte a papirost. — —

Egyetlen világot láttam még égni az épület balszárnyában. Néném szobájában volt. Két egész évnek emlékezete vonult el egyszerre lelki szemeim előtt. Leereszkedtem a puha gyepre, s a falhoz nyomulva halk léptekkel közeledtem a kivilágított ablakhoz.

Ott állott a szép aszszony, ágya előtt, felbontott hajjal, födetlen mellel; arcza még halványabb volt mint ma reggel, s ajkait bizonyos keserű vonáskörnyezé, melly nagy fájdalmat gyanítatott.

Sokáig tündöttem, ne értesítsem-e őt ittlétemről? Az alkalom olly csábító volt, s ki tudja fogunk-e ez életben még egyszer találkozni? Újjaim már az ablaktáblán voltak . . halk kopogás . . s a szép nő tudni fogja, ki leste meg őtet s híjja fel könnyөрületességét a hideg éjben!!

Ekkor eszembe jutott a tegnapi jelet . . áldozatom a legközönségesebb önzéstől sugalt cselekménynyé fajult . . s annak kellett azt nénémnek is tekinteni. —

A kéz lesiklott az ablakról . . . még egy pillantatot vetettem a szobába . . s olly lassan mint jöttem távoztam el ismét. —

Azoknak, kik engem közelebbről ismernek s ezen önmegtagadásomat hihetetlennek tartják, csak anynyit mondhatok: hogy magam is úgy vagyok vele, s hogy a világért sem szeretnék még egy ilyen próbát kiállani!

XIV.

Másnap néném visszament Pécsre, engemet meg Győrbe vittek logicusnak. Ez utóbbi apám szülővárosa volt; de a rokonok és ismerősök már rég kihaltak. Jobb érzésem előre sejté azon veszélyt, mellynek magamra hagyatva elibe megyek. A mit eddig tanultam sokkal kevesebb volt, hogysen az élet csábjai s ingerei ellen védpajzsomul szolgálhatna. A románok, mellyeket olvastam, s a személyek, kikkel e románokat az életben eljátszottam, szenvedélyeimet nem hogy megfékezték volna, hanem éppen ellenkezőleg olajat öntöttek a tűzre. Eleven képzeletem lángba borult, ereimben vér helyett égő tűz czikázott: sokkal fiatalabb voltam, semhogy a hideg tapasztalástul orvoslást várhattam volna.

Menynyi befolyása volt mind ennek jövőendő életemre? őszintén s tartózkodás

nélkül fogom elmondani. Anynyi bizonyos, hogy tiszta érzésű kedélyvilágom előtt a függöny leborult, s a mi ezután kerül a színpadra, az előbbi idylli életnek még nyomára sem fog emlékeztetni. — —

Hideg novemberi esős nap volt, midőn apámmal Győrbe értünk. A vendéglő, hová szálltunk, a carmelita-templom s a püspöklak közelében feküdt. Czimerét elfelejtettem; csak arra emlékezem, hogy az ágyakat egy igen csinos szobaleány vetette meg, s hogy egész éjszaka jóízűen aludtunk.

Másnap eljártuk a tanítókat, s egyúttal a várost is megtekintettük. Nem mondhatnám, hogy Győr az első látásra anynyira megtetszett volna, mint Pécs; azonban a sok tiszta magyar szó, mit körülöttünk hallottunk, s a sok szép hölgy, a ki előnkbe jött, csakhamar eltörülte az első kellemetlen benyomást (mellyet tán a kedvetlen idő is okozott), s academiai idényemet rózsaszínű kilátásokkal bízatta.

Voltunk a házban, hol apám született. Most is egy orvos lakott benne, nagyapám utóda. Ezen kívül még apám dajkáját találtuk, ki egy udvarszobában lakott, s kártyavetésből élt. Igen örült, midőn minket meglátott s kért, hogy maradjunk nála ozsonnára. Teljesítettük kívánságát: megittuk kávéját, de a jövődölés ellen protestáltunk. — Este a színházba mentünk. Magyarok játszottak, s ha jól emlékezem, a „haramia menyasszony“-t adták Körnertül. Borzasztó pityergős darab volt; nem vártuk végig. —

A bárány- vagy birka- vagy nem tudom miféle ezímerrel bíró vendéglő tulajdonosa, kit apám még régibb időből ismert, koszthelyül egy közelében lakó szitásnak házáat ajánlotta. Átmentünk hozzá; félóra mulva meg volt az alku, s a jövő félórában egy csinos utczai szobába kvártélyoztam be magamat.

Harmad napra apám visszazaindult. Sokáig tartott engem kebléhez szorítva, azután

kocsiba ült, s — a jövő perczben magam voltam, egyedül magam idegen városban, idegen emberek s idegen viszonyok közt. Majd megszakadt szívem, midőn a kocsi eltűnt, s annak utolsó robogását hallottam. Nem szégyenlem megvallani, hogy elhagyatottságom érzetétül mélyen meghatva szobámba mentem, s a pamlagra dülve keservesen sirtam. — —

A szítás és övéi becsületes német emberek voltak; a család hét tagból állott, ide nem értvén a szításlegényt meg a két inast. Ő maga a mester apró sovány ember volt, egész nap szitákat és rostákat kötött, s a ház kormányát tökéletesen feleségére bízta, egy kövérképű vaskos aszszonyra, ki alsószoknyájának egyik ránczában férjét kényelmesen eldughatta volna. A legidősbik leányt Rózinak hitták: kissé sántikált és veres haja volt, egyéb szépséggel nem birt. Kisebbik nővére, Ida, sokat ígérő tizenkét éves növényke volt; meglátogatta anyjával

a vásárokat, otthon a szakácsnéval számolt, a kisebb gyermekeket megfésülte, felöltöztette, s a többi; szóval, ügyes takarékos leányka volt, ki egykori férjének bizonyosan kevesebb bajt fog okozni, mint ezt társainak nagyobb része a mai világban szint-úgy mint a régiben rendesen tenni szokta. — A koszt jó, szobam tiszta, s bútorkatom némileg elegans is volt. E tekintetben egyéb kívánni való nem maradt, de nem is lehetett hamarjában valakit találni, kinek gyomra és izlése olly könnyen lett volna kielégíthető mint az enyém. —

A tanulás, kivált eleinte, meglehetősen kedvvel és sikerrel folyt. Tanítóim a nagytudományu, de kissé különczös Werner, a későbbi tihanyi apát Brestyenszky, a jámbor szelidlelkű Máhr, a simaszájú Kutschera, s a pajkosságainkat példás türelmesen elviselő magyarnyelv-tanár, Fessl voltak. Mindnyájan szerettek engem, valamint én is szerettem és tiszteltem őket.

Örömmel hallgattam előadásait, s ha tanulási kedvem és szorgalmam tartós marad, kétlem, hogy társaim közt az év végével valaki nagyobb előmenetellel dicsekedhetett volna, mint én. A történelmet leginkább kedveltem; de nem is hiszem, hogy azt Máhr Bonifácznál valaki értelmesebben és vonzóbban tudta volna előadni. Valódi gyönyör volt a derék benezének classicus deákságu felolvasásait hallgatni; örökké felejtetetlenek fognak maradni az órák, hol azokban részesültem. Kevés állott a könyvben abból, mit szóval előadott. Ő a históriát nem csinálta, hanem elmondta a tényeket, a mint történtek, nem szépített rajtuk, s nem burkolta azokat költői színbe, a gazembereket nem glorificálta, a hazafiak magasztos tetteit nem gyanúsította, a zsarnokot népboldogítónak s a gyávéát hősnek nem keresztelte. Ezért tartotta ő mindvégig ébren hallgatóinak figyelmét e felséges studium iránt, s ezért ültünk gyakran a rendes

órán túl még több ideig áhitatos csendben a padokban, koránsem vevén észre, milly sebesen mult el az idő, mellynek e kedves tanítónk társaságában ólomszárnyakat kívántunk volna. — Mélyen megütődtem, midőn néhány év előtt halálának hírért hallottam. Benne a haza egyik legméltóbb fiát vesztette el. —

Két hónap elmúlt, s beköszöntött az új év. Barátokat még nem találtam, ismeretségeket nem kötöttem. Eljött a farsang, s ez Győrött mindig különös epochát idézett elő a deákvilágban. A bálokban deákok vitték a főszerepet, s ezek közt a legelsők a jogászok voltak. De azért jutott kis dícsőség a logicusoknak is. Az a szokás divatozott, hogy néhány héttel a farsang előtt minden életrevaló deák — s ki nem akart annak tartatni? — tánczosnőkrül gondoskodott, s e végbül mindjárt karácson után körsétát tett a város szépeinél, ezeket e vagy ama tánczra fölkérendő. A ki ezt

elmulasztotta, bizonyos lehetett, hogy a bállokban egy lépést sem fog tánczolhatni, ha csak olyanokkal rá nem kezd, kiket tizenöt év előtt sem engagirozott már senki. — Ez volt az idő, hol könnyű móddal lehetett a legtisztesebb házakba jutni s érdekes ismeretségeket kötni. Szinte kényszerítve volt rá a fiatal ember, ha társainak nem akart gúnytárgyul szolgálni. Valami nagy erőltetésbe egyébiránt e szokásnak gyakorlata nem került. A győri leányok akkoriban híres szépségek voltak, s úgy hiszem, hogy e hírnevüket mai napig is megtartották. Nehezen esett köztük a választás. A logicusnak többnyire csak az maradt, mit a jogász-írák meghagytak; miután azonban az egész városban egyetlen rút leányt sem lehetett találni, természetes, hogy e maradék is csupa szép leányokbul állott, a kik közt sokáig habozó szívvel válogattunk, míg a magunkéra akadtunk. — Nem mondom, hogy néha oda nem néztünk, a hová nem kellett, s meg

ne kívántuk volna, a mi nem volt a miénk. Az állhatatosság nehéz dolog, s korunkban majdnem lehetetlennek tetszett kívánságunk természetes állhatatlanságát egyetlen személyre szorítani, ki szenvedélyünket mindig újonnan foglalatoskodtassa. Különben mi sem voltunk ám Proteusok, kik szépeinknek mindennap új alakban mutathattuk volna be érdemeinket, hogy természetes kíváncsiságunknál fogva ne legyenek kénytelenek új tárgyak után nézni, mellyek őket kielégíthessék. Végre csak megmaradt mindegyikünk a virágszálnál, melly neki virított. Nem volt egyetlen valamirevaló legény köztünk, kinek kedvese ne lett volna. E tekintetben a kis Győr hasonlított a nagy Párishoz: az egész belváros a szajnai „quartier latin” volt — javított kiadásban. Mathesis, logica és historia mellett ollyasmirül is kellett gondoskodni, melly a komoly tanulmányok után kellemes időtöltést szerezzen. Már ez deák szokás volt Győrött; szerencse, hogy az

alma, mellybe harapni kellett, nem volt savanyu. — —

A várostoronytul nem meszsze, szerény háznak szerény lakában élt az angyal, kit a győri deáknak elkerülhetetlen sorsa a farsangi idényre számomra kijelölt. Ninának hitták, mint a szigetvári hűtlent, kit még mindig nem birtam elfelejteni. Haja szöke, termete középszerű, keze selyemlágý s szeme világoskék volt.

Elmondom, hogyan ismerkedtünk meg?

Meglátogattam egy este N. Lajos logicus collegámat. Hallottam már valamit, hogy szép nővére van s hogy ezen szép nővérnek történetesen udvarlója nincsen. Egyrűl másrűl beszélgettűnk, midűn Nina belépett a szobába s Lajost vacsorára hította. Természetes, hogy engem is marasztaltak, s még természetesebb, hogy maradtam. Bementűnk a másik szobába: s csak itt láttam a gyertyavilágnál, milly kedves teremtés volt Lajos barátomnak nővére. Ő, t. i. Lajos,

ezt nem találta, a mit csak annak lehet tulajdonítani, hogy kevés testvér van a világon, a ki egymás jeles tulajdonait illően méltányolni tudná.

A szülők egyszerü, szíves emberek voltak. A bemutatási cerimonia fél perczig se tartott. Magyarok voltunk, tehát ismertük egymást. A vacsoránál Nina mellé ültettek. Ennem kellett volna, pedig inkább Ninával csevegtem. A mama szüntelen kínálgatott, végre udvariságbul engedtem, s enni kezdtem; de a ludmájas riskása szájpaddlásomhoz tapadt mint a pép; egy pohár magyaráttal kellett lelocsolni. Ennek természetes következménye az lett, hogy — egy kettő három — az erős bor fejembe szállt. Nem szoktam hozzá, mert borívó nem voltam.

Vacsora után Nina a zongorához ült. Hófehér ujjait néhányszor föl és alá jártatá a billentyüzeten s kezdé játszani Chopin

mazurjait. Nem kellett több; valóságos extasisba jöttem.

— Bravo, Chopin! éljen a mazurtáncz! kiálték, s hatalmasan vertem mindkét lábammal a tactust. Csudálom, hogy a súlyegyent el nem vesztettem, ámbár kicsinben múlt, hogy midőn széles jó kedvemben Lajosnak estem s ez öleléseim elül az éjszekerény mellé retirált, barátom helyett a szoba földjét nem csókulom meg.

Végre megszűnt Nina játszani. Odalopóztam a szék háta mögé s a közönséges dicsérő intráda ntán csevegtem vele mindenféléről, mire már nem emlékezem. Eszrevettem ugyan, hogy a szobafalak Lannerféle keringőt jártak velem; *de ki hitte volna*, hogy három pohár magyaráti tönkre tegyen? Pedig úgy volt!

Haza akartam menni. Ekkor eszébe jut Ninának, hogy egyik barátnéja a szomszéd utczában másnap korán reggel Bécsbe utazik. A házi kisaszszony a közel farsangra néhány

piperetárgyat akart a fővárosból megrendelni, s azért barátnéjával még szállania kellett. Fölkérte Lajost, hogy kísérje el odáig; s mert az én útam is arra vezetett én is kísézőül ajánlkoztam. Nina fejével biccentett, s a szomszéd szobába ment kalapért és köpenyért. Én is kalapomért szaladtam Lajos szobájába. Ugyanezt tette barátom is. Az ajtó küszöbén egymásba ütköztünk s homlokaink kegyetlenül össze-kocczantak.

— Pardon! kiálték s hirtelen megfordulván Nina mamáját úgy löktem oldalba, hogy a tisztos matrona a pamagra dült.

— Ezerszer engedelmet kérek! akadoztam, s visszatántorogván csizmasarkommal a másik szobából kilépő Ninának másfél ujjnyi hoszsú lábára tapodtam. — Millió adta; ez már több volt mint ügyetlenség. — Nina megbocsátott, Lajos a kalapot fejembe nyomta, s mentünk.

A fris levegő nem igen segített bajomon; azonban baj nélkül érkeztem mégis lakásomig. Tovább már nem mehettem volna.

— Hál' Isten! gondoltam magamban. Megszorítottam barátom kezét, s kalapomat ennek szép nővére felé legyíngetvén könnyű oldalszökéssel akartam a nyitott házkapun bechachirozni; de sarkom a síkos köveken elcsúszott, a kalap kezemből egyenesen Nina fejéhez repült, s én magam olly átkozott czudarul csókultam meg a lucskos földet, mintha a Parnassus legmagosabb csúcsárul valami békatóba potytyantam volna. Villámsebességgel szöktem föl ismét, s két percz múlva szobámban voltam. — Isten bocsásson meg: egész éjjel káromkodtam.

Szerencsére, hogy a kedvetlen benyomás, mit ügyetlen viseletemnek Nina kisasszonyra tennie kellett, sokáig nem tartott. Egy hét múlva megkezdődött a farsang. Nina választott királyném volt, s már az első bál után megvallotta, hogy nálamnál ügyesebb

tánczos az egész deákság közt nincsen. Akkor még az illyesmit elhitem!

Milly víg volt e győri farsang! Mulat-
ság volt a jelszó minden felül! Boldogok
voltunk, kik mulatni tudtunk s az örömet
barátnőnknek nevezhattuk. S miért ne mu-
lattunk volna fiatal, vidám, pezsgő vé-
rünkkel, midőn az életnek komolyságát az
öreg uraknak engedhettük át, kik érzel-
meiket, mint a templom szentjei testüket,
rég feláldozták; midőn senki közülünk nem
tapasztalta, hogy a szomorúság a bajt
enyhíti . . . hanem csak a szívet emésztí,
s nem annak búját és fájdalmait. — Az
öröm a kedély gazdagsága: kinek lelki ere-
jét nem törte meg a komorság jéghidege,
az még a pusztában is paradicsomot lel! —
És ti Győrnek angyalszép hölgyei, tizenöt
tavasztul föl egészen — de nem akarom
megjelölni a határt, meddig deríti öröm és
vigság felhőtlen napjaitokat . . . nem féltet-
telek én titellet a bűnnek sötét éjétül, midőn

szemeitekben égtek a csillagok, melyek mindenfelül napvilágot költöttek! — Félre toltuk a bút és a gondot, száműztük körünk-
bül azon szerencsétleneket, kik mohó vá-
gyak s így szenvedélyek rabjai voltak, s
kiknek szívét mások boldogsága, úgy mint a
csalán ütése, égette. A sötét éjből kitör a
piros hajnal, a tövisbokron tavaszra ezer
rózsa virul . . . öröm és erény mindenkor
hű testvérek maradnak; de a szomorúság
mindig rokona a pokolkinoknak . . . s azért
hangos tust huzattunk farsang czimboránk-
nak, s bohónak tartottuk, kit ilyenkor a
légy lába is boszszantani tudott!

Mindig fájt a szívem, midőn illy viga-
lombul távoznom kellett; nem emlékezem,
hogy egyszer is rosszul mulattam, vagy e
multság után főfájást kaptam volna. Sze-
rettem én ezen hegedüs és klarinétos földi
menyországot, s éltem, a mint lehetett,
gyöngyéletemet. Eltévedtem néha egypár vig
czimborámmal a külvárosi tánczvigalmakba

is, hol az alsóbb néposztály többnyire világos viradtig mulatott fesztelen jó kedvvel. Úgy tánczoltak szinte szikrázott. A hölgyek egytől egyig mind Chárisok és Grátiák voltak . . . felpattanásig piros arcz, nyak s a többi, a legtisztább gyémántvízben uszó tüzes szemek, erős szilárd talapzat, mellynek carrariai márványát fehér és tarka mousselinruhák fődtek, mellyek ha tisztán kimosva nem is, de annál jobban voltak öszszegyűrve . . . főkép a nyugóra után kakasszó felé. Az urak többnyire világoszöld frakkban, ezüstgombos sötétkék, mándli'-ban, szürke kabátban, sokan ingújjakban is jelentek meg. A tánczosnők szegfüolajos fejtekeresei többnyire veres és fekete bársonyszalaggal voltak átfonva, mellyre ittott menta-, levendula-, zsálya- s nárdusfüleveleket tűztek, halántékaikrul egy, néha két hatalmas csináltvirág-bokréta csüngött le, melly több év előtt egy selyem kalapnak vagy lakomás asztalnak szolgált czífraságul,

s most rugalmas hajlongásai által a tánczosnak orrát szüntelen csiklandozván azt tüzeesebb és elszántabb tánczra serkenti. Legkedveltebb táncz a „Dreischritt” volt; egypár fodrász és szabólegény megpróbálta a „Zweischritt”-et is, de kudarczot vallott; többnyire a félterem hosszáig „schaschiroz”-tak s csak azután kezdtek perdülni. A palló szinte rendült belé; egyébiránt az épület assecurálva volt. Szünóra alatt bizonyos nemét a „csárdás”-nak is kezdték járni: két pár, mellynek egyike két férfiúbul állott, derekasan hozzá is fogott mintegy közepéig, azontúl egy elszánt timárlegény aprózta mindvégig. Elég az hozzá, hogy a belvárosi „nobil bál”-ok példájára a györszigeti vásárnapi „reunió”-kban is elő kezdték rántani a csárdást — parádénak, melly harmincz év után — hál’ Isten egyszer valahára — általános polgári jogát viszszyanyerte. Mindig azt mondtam, mit a francia mond: „ce n’est que le premier pas qui coûte”, az az: a ki

az osztrigát meg tudja enni, az megeszi a kolozsvári káposztát is. Egypár „Eroberung“ nélkül ritkán hagytuk el a termet s nem egy szerelmes lakatos vagy esztergályos legénynek okoztunk nyugtalan perezeket, ha karukon függő kedveseiknek egypár édes szót sügtünk füleikbe, mire ezek úgy kipirultak mint a pipaacs, s tánczosaik karjaikból majdnem a mieinkbe siklottak. Hja, mit adnának némelly csilláros és szőnyeges ketreczekben ezen egészséges piros arczokért, ezen surrogatum nélküli termetért, ezen fesztelen élvezetért, ezen friss tömött egészségért! —

A farsang elmúlt s megjött a bűnbánás s magábaszállás ideje. A napok bőjti szint öltöttek, s olly fás és üres lett minden, mint némelly divathős húsból és csontból, kibe az Isten rossz kedvében eleven lehelletet fűjt. Nekem is voltak farsangi bűneim, mikért töredelmes szívvel bűnbánatot készültem tartani. Avval kezdtem meg, hogy gyakrabban

jártam el Nináékhoz, mint máshová. Azok példáját követtem, kik öntartoztatásból bőjten még egyszer olly jól laknak, mint egyébkor. Olvastunk, zenéltünk együtt. Ha kísértáltak állandó kísérőjük voltam, ha valamit vásároltak, megosztottunk a teherhordásban s a nagyobbik csomót mindig én vittem. E mellett szorgalmasan tanultam; tanítóim meg voltak velem elégedve; a magyar nyelvből plane első eminens voltam, mert egyszer egy az öreg Fessl által föladott thema fölött: „az ember csak akkor boldog ha alszik!“ két ívre terjedő variációkat irtam egy ülőhelyen. — —

Apám husvét után a következő levelet írta:

Örömmel hallom, hogy jól tanulsz; iparkodjál szívedet is hasonló módon kiképezni mint eszedet. Üres óráidat fordítsd az emberek ismeretére, mert vajmi keveset lehet a könyvekből tanulni, mit e tekintetben az élet nyújtani szokott. Ha megütöd

is néha homlokodat, ne törődjél vele: a tanpénzt mindenütt meg kell fizetni. Csak ismerd meg előbb magadat s ismerj meg azután másokat is. Vigyázz, kikkel társalkodol; gazdag és tekintélyes emberekkel igen óvatosan kell bánni. Hol a szerencse virágzik, a szellem fölemelkedik. A szerencsés ember félvállról nézi a többit: csak a jelent tekinti s nem gondol a jövővel.

,Hol van az az ember, a ki még egyetlen ballépést se tett volna életében? Azért jól vigyázz, mikor szoktál leggyöngébb lenni? A játéknál-e, vagy ha a bor vesz erőt rajtad, vagy ha valami keserűség értégedet? Azt mondja Tacitus, hogy az ember soha inkább el nem árulja magát, mint efféle esetekben. — Kerüld a gyanus emberreket. Jól megvizsgáld az időt, helyet és körülményeket, ha valamit tenni akarsz, s ügykezzél az emberek jellemét szorosan kitanulni. Kerüld a haragot s a boszuállást. Arczod mindig derült és nyájas legyen.

Csak az ostoba szokott mindig nevetni, midőn a folytonos komolyság embergyűlöletre mutat. Légy őszinte, de el ne áruld titkaidat. Sohase kövess el ollyasmit, mi a becsülettel ellenkezik; mert ha nem olly rossz is valami, mint a minőnek látszik, a világ mégis annak vehetné: a világ ítéletét pedig nem lehet mindenben mellőzni, ha csak nem akarunk közönséges megvetés tárgyává lenni. —

Ítéletemben az emberek iránt se igen enyhe, se igen szigorú ne légy. Ollyanoknak vedd őket, a minők, nem pedig mint a minőknek lenniök kellene. Nincs a ki tökéletesen jó, de ollyan sincs, a ki egészen rossz volna. Általánfogva azt lehet mondani, hogy az emberek inkább tudatlanok, gyöngék és könnyelműek, mint igazán gonoszak, ámbár ezek híjával se szenvedünk. A balgáságot és a vétket ugyan kimenteni nem lehet, azonban meg kell gondolni, mennyi függ e részben az ember testminőségétől,

az égövtől, melly alatt született, a neveléstől, az ételtől és italtól, szóval a különféle körülményektől. Hány felséges tehetőségnek kell elveszni, mert senki sem ápolta azt? hányan kerülnek az akasztófára, a kik más körülmények alatt s más oktatás mellett a legbecsületesebb emberek lehettek volna?! Ebből aztán azt következtetik többen, hogy az Isten nem igazságos, mert némellyeknek megadja, mit másoktól megtagad: mintha az Úrnak tetteit megfogni lehetne s más részről nem nyilatkoznék olly világosan mindenre kiáradó jósága és könyörületessége!? Az embernek szabad akaratja van; birja azon eszközöket, mellyek által magát megmentheti, s ha a mélységbe esik, magának tulajdonítsa.

„Légy tehát jószívű és türelmes mások iránt. Az erények legfőbbike az ember-szeretet, valamint az irigység és a gyűlölség a legutálatosabb véték. Nem érdemli meg, hogy éljen, a ki felebarátját nyomorúságra juttatni, vagy abban elveszni hagyja;

a ki gyöngeségeit vagy tudatlanságát felhasználván, annak romjain építi föl szerencsáját. Minden embert testvérednek tekintsd, és segíts rajta erőd és tehetséged szerint: ez az Isten legelső törvénye.

„Tudom, hogy fogékony szived van, melly az első benyomásnak igenis engedni szokott. Sok embernek fogsz hinni, s sokszor meg fognak csalni, míg kigyógyulsz! Az emberek képesek minden erényre, csak hogy ritkán lehet ezeket náluk találni. A hü barát s az igazán szerető leány olly kincs, melly mélyen van elásva s csak nehezen található fel. Milly szerencsés, a ki e kincsnek birtokában van!”

„Még igen sokat mondhatnék, ha levelem máris hosszúra nem terjedt volna, s nem kellene attul tartanom, hogy míg annak végére érsz az elejét már elfelejtetted. Egyébiránt is sokkal jobban szeretem, ha viseleted által bebizonyítani fogod, hogy inkább példámon, mint szavaimon épültél. Kívánom

hogy olly joggal mondhasd el, mint én fogom elmondhatni halálom óráján: hogy az Istenen kívül hazámat legjobban szerettem; barátimat soha el nem árultam, feleségemet meg nem csaltam, az ártatlanokat el nem nyomtam; a nyomorultakon tehetségem szerint segítettem; soha jobbnak látszani nem akartam, mint a minő voltam, balgaságaimat őszinte bevallottam, s ha mások kárára történtek, tüstint jóvátenni igyekeztem; soha hamisan nem esküdtem, s szavamat soha meg nem szegtem; pénzemet sohase pazaroltam el hiábavaló aszszonyokkal, és sohase hittem olly gazembernek, a ki barátját vagy hazáját elárulta; sohase kerestem önzésből egy gazdag számárnak barátságát és sohase építettem reményemet az állhatatlan szerencsére; sohase tartottam azt boldognak, ki egy nyájas szóért vagy kegyes pillantatért a nagyok körül ólálkodott, de azért daczos és fenhíjjázó se voltam azok iránt, kiket a véletlen egyikét fokkal fölebb állított nálamnál

az emberi társaságban; végre bizonyos népfajt, melyet tán neked is lesz még alkalmad közelebbről megismerni, csak úgy nem szívelhettem mint a kukaczos sajtot, azonban, ha ki nem térhettem útjából, mindig avval nyugtattam meg magamat, hogy őt is az Isten teremtette. — —‘

Tizszer is átolvastam e levelet, míg annak minden sora emlékezetembe tapadt. Mintha sejtettem volna, hogy apám — testamentoma volt.

Nem láttuk többé egymást!!

A köny, melyet emlékezete szemembe csal, nem a bának és fájdalomnak könnye, hanem az öröme és vágyé: vele egykor ismét együtt lehetni!

XV.

Jól írta apám, hogy szívem igen fogékony, s ennél fogva könnyen enged az első benyomásnak. A sorok még nem halványultak el a papiroson, s máris anynyi érzékeny tanpénzt kellett e viaszkféle szívtől fizetni, hogy joggal lehetett volna azóta tökéletes kijózanodásomat várni. Pedig őszintén megvallva, e tekintetben még mindig — beteg vagyok. —

Májusban német színészek jöttek a városba bizonyos Kröning igazgatása alatt. Honnan kerültek ide? nem tudom; csak arra emlékezem, hogy egypár collegám nagyon dicsérte őket s ez által fölébresztette kíváncsiságomat irántuk. A színészetet gyermekségmentül fogva kedveltem, csakhogy eddig ritkán volt alkalmam annak élvezetében részesülhetni. Pécssett az egész két év alatt, míg ott voltam, csak három hétig

játszott egy odatévedt magyar vándoresapat. Úgy gondolom, Komlóssy Ferencz társasága volt. Az első szerelmest Magyarnak hitták, az első szerelmesnő Komlóssyné volt. A deáknak akkor még nem volt szabad a színházba járni: lopva mentünk be, s nem csuda, hogy a tiltott gyümölcs jóízűen esett. Győrrött már jobban volt minden rendezve: télen magyarok, nyáron németek játszottak. Mind a két társaság becsületesen elélt, nem anynyira ugyan egymás mellett, mint egymás után. Mindegyiknek ugyanazon közönsége volt, mert e ,barbár‘ magyar nép már akkor is bátorkodott többféle nyelvet tudni; természetesen azért, hogy megértsék őt a ,mívelt‘ szomszédok, a kik csak egy nyelvet, s azt is olly értelmesen beszélik, hogy egymás közt nem ritkán tolmácsra szorulnak. —

Az említett német társaságnak a sok ,fex‘ közt volt egypár jóra való tagja is, kikhez az igazgató nején kívül annak leánya

s bizonyos Wagner kisaszszony is tartozott. A színház a sétatér közepén állott. Előadás előtt Thália vándorpapjai a közel csemegebódében szoktak öszzegyülekezni, melly alkalommal szerencsém volt a társaság ,matador'-jaival megismerkedni. Az ,intrigáns'-t még Sopronbul ismertem: nagyanyámtul egy szobát birt, s lakbér helyett hetenkint kétszer háromszor elvitt a színpadra, hol egy elrejtett kuczkóbul szent borzalommal bámultam mindig a gyönyörűséges dolgokat. — A viszonzlátás öröme nagyszerű volt. Csokoládészinü kabátját olly siralmas karban találtam, hogy avval csak az alatta levő nadrágnak állapotját lehetett öszzzehasonlítani. Magamhoz híttam, s miután sokat és sokfélét beszélgettünk a művészet studiumárul, a pathoszarul, a tragikai cothurnusrul, a megrázó szenvedélyekről s a többi, megkínáltam egy sötétkék frakkal s két nyári bugyogóval, a mi őt sokkal jobban megin-dította, mint engemet az általa ugyanazon

este előadott „Moor Ferencz” szerepe. — Háladatosságbul bemutatott egy szép reggel az egész társaságnak, s én másnap a kitünőbb tagokat ozsonnára invitáltam az említett csemegebódéba, hol nemis anynyira csemegét, mint bajorsert és tormás kolbászt árultak. Szinte büszke voltam, hogy a művész urak és aszszonyságok meghívásomat elfogadták s contómra derekasan költöttek. Utóbb elhozták egyéb barátjaikat s ismerőseiket is, úgy hogy vendégeim száma minden újabb lakománál csudálatos módon szaporodott. Ha ötöt hittam, mindig tizenöt jelent meg. Nem gondoltam vele; csakhogy a szép Wagner Julia s Kröning Alwina kisaszszony mellett ülhettem, mit olly nagy szerencsének tartottam, mint ha királyi asztalnál ültem volna, — s maecenási elragadtatásomban csak azt sajnáltam, hogy ezen „gouté”-k vagy „soupé”-k ezerekbe nem kerültek. Már hogy az ezereket ki fizette volna meg? azt a jó Isten tudja. Elég az

hozzá, hogy gyakran voltam az illyféle ,ex-tasis'-ban, legkivált pedig akkor, ha a mellett üllő egyik kisaszszonynak csemegét nyújtván, ujjaink a tál alatt érintkeztek, s a másiknak parányi lábacskája lakk-czipő-mön pihent. Nagyobb élvezetett nem ismer-tem. — E mellett a színháznak mindennapi látogatója voltam, s itt szintanynyi tapsot vesztegettem el, mint ezüst huszast a cse-megetárban. —

Természetes, hogy illy életmód mellett nem igen jól esett a tanulás, s szorgalmam lankadni, kedvem veszni kezdett. Tanítóim ezt észrevették s élénk szemrehányásokkal illettek. Werner professor egyszer a ,prae-lectio' ideje alatt meglátott a sétatéren Wagner kisaszszonynyal karöltve járkálni: magához szólított, s midőn közelében voltam megcsipte frakkom szárnyát, lakására vezetett, a szobaajtót rám zárta s a kulcs-lyukon tudtomra adta, hogy addig ki nem ereszt, míg meg nem ígérem, hogy a komédiás

néppel felhagyok. — Megigérttem; de alig voltam az útczán, már elfelejtettem a mit ígérttem, s Werner úrnak nem volt mindig kedve — porkolábnak lenni — —

Junius közepe felé volt, midőn egy este félkábultan Wagner kisaszszony első csókjátul hazajövé, asztalomon fekete pecsétes levelet találtam. — Fölnyitottam. A plebánus pár sorral tudósított, hogy — apám meghalt!!

XVI.

Ki nem mondhatom, milly leverőleg hatott reám e szomorú hír! Egy ideig némán bámultam a viszontagságos sorokra, azután veszteségem nagysága fölött meggyőződván, hangos sirásra fakadtam. Mélyen éreztem, hogy az apák legjobbját vetettem el, s hogy annak szeretetét semmi se lesz többé képes e világon kipótolni. Reményeim s kilátásaim egy csapással semmivé tétettek, s bizonytalan jövőnek néztem elibe. E pillanatban azonban nem ez volt, a mi szívemet bántotta; apám halála fölötti fájdalom minden egyéb tekintetet háttérbe szorított, s mély és határtalan volt. Majdnem megszakadt szívem, s emlékezem, hogy magam is szerettem volna meghalni. —

Hogy e benyomás már hevességénél fogva is tartós nem volt, azt ifjúságomnak kell tulajdonítani, hol az emberi szív a

millyen könnyen fogad, olly könnyen változtat ismét bút és örömet. —

Néhány hét mulva anyám levelet irt, mellyben mély bánatának kifejezése mellett jövődöm fölötti aggodalmát nyilvánítá. Attul tartott, hogy a csekély vagyon, melly apám halála után hátramaradt, alig lesz elégséges tanulmányaim folytatására, s azt tanácsolta, látogassam meg legközelebbi rokonunkat, apám testvérét Szentmargiton Sopronmegyében, a ki elég gazdag volt, hogy szeretett anyámnak gondjain könnyíthessen.

Másnap útra készültem. Kedélyem amúgyis szórakozást igényelt, s mohón ragadtam meg az erre kínálkozó alkalmat. Egyszersmind azt a reményt is tápláltam, hogy e rövid kirándulás föltett szándékomat, költséges ismeretségeimtől jó módjával megmenekülni, méginkább előmozdítani fogja. Akkor még nem volt anynyi emberismeretem, hogy átláttam volna, miszerint ezt

legzeleszerűbben s leghamarább lehet elérni
— üres erszény által.

Nagybátyám olly hidegen fogadott, hogy már az első találkozásnál lemondtam minden reményről, melyet az ő segítségével biztosítandó jövődöm iránt tápláltam. Önző, szívtelen, fukar ember volt, a ki anynyira elütött apámtul, hogy ahhoz csak névre hasonlított. Azonnal meggyőződtem, hogy hasztalan fáradság volna anyám tanácsát követni, más részről büszkeségem nem engedte, legközelebbi rokonomat olyasmire figyelmeztetni vagy épen fölkérni, mire véleményem szerint neki kellett volna az első lépést megtenni. Könnyen, vagy ha tetszik, gavallérosan vettem a dolgot, ámbár ezzel szintolly keveset imponáltam a hústömegnek, mint ha őt, ki amúgy is jól ismerte családi viszonyainkat, szomorú helyzetünk előadása által részvétre akartam volna indítani. Még sohasem bántam meg, hogy magamat akkor meg nem aláztam.

Elválásunkkor úti költségül pár száraz bankót nyomott markomba, s megígérte, hogy végintézetében rólam, mint családja utolsó sarjadékául, illően fog gondoskodni. Kár is lett volna a híres családnak, mellynek nemzetségi fája olly régi időkig terjed, hogy még azt sem tudnám hitelesen kimutatni, ki és miféle ember volt nagyapám? nyom nélkül elenyésznie. --

Az úti költséget a cselédek közt osztottam ki. —

Innen Bécsbe rándultam fel apám volt földesurához gróf Széchenyi Lajoshoz. Ma is eleven hálával emlékezem azon kegyes fogadtatásra, mellyben részesültem. A gróf nagy elismeréssel nyilatkozott apám érdemeiről, s megígérte, hogy valamint özvegyének, úgy gyermekeinek sorsául is gondoskodni fog. Igéretét meg is tartotta. Anyámnak tisztességes nyugdíjt s szabad lakást adott a somogyvári kastélyban, azonfelül pedig apám számadásainak vizsgálatát siettetvén,

nevezetes özveget juttatott birtokunkba, mellybül családom gond nélkül élhetett s én tanulmányaimat becsületesen folytathattam. Isten áldja meg őt érte! — Vajmi kevés földesúr bánt akkoriban illy emberséges módon tisztjeivel! Milly könnyű volt abban a jó régi feudális világban ezeknek számadásaikban anynyi hiányt találni — holtuk után, hogy az özvegynék és gyermekeinek tíz eset közül kilencszer nem jutott néha több a — koldusbotnál! Elég példát tudnék e tekintetben felhozni, ha biographusi tisztemet elhagyni, s azt is megakarnám fűjni, a mi nem éget!

A Széchenyiek mindig nagylelkűek voltak; nem hiszem, hogy tisztjeik közül egyiknek is oka lett volna sorsa ellen panaszolkodni. Legnagyobb része ildomos gazdálkodás s azon különféle előnyök által, miket e tekintetben az uraságtul nyertek, rövid idő múlva vagyonos emberek lettek; nem egyet tudok közülök, a ki utóbb maga is

földesúr lett s volt uraságával jószágot cserélt. — Azért volt aztán a Széchenyieknél a szolgálat olly kapós, mint akármelyik királyi hivatal: szinte olly biztos jövőndőt ígért; csakhogy ennél sokkal jövedelmezőbb volt! —

Csak két napig mulattam Bécsben, ámbár először voltam e nagy városban s látni és bámulni valót eleget találhattam volna. Nem éreztem magamat jól e saját-szerű fojtott levegőben s iparkodtam a szűk és sötét utczákból mielőbb kimenekülni. Lerándultam Horpácsra, hol ismerősein körében búmat enyhülni találtam. Zokogva borultam házam őszinte barátjának Somogyi bátyámnak nyakába, ki apám alatt kezdte meg gazdasági praxisát, s ha valami csínt követtem el közte és közöttem a közbenjárói szerepet viselte. Nem tudott vigasztalni, mert maga is vigasztalhatatlan volt, s a kedves elhunytban nemcsak barátjának, hanem a legjobb magyarok egyikének

veszteségét is siratta. A becsületes férfiú minden „jó magyar” elhunytát mélyen fájalta, mert ezeknek mindinkább ritkuló számánál mindegyiket kipótolhatatlannak tartotta. Úgy hallom, hogy most is él mint nyugalmazott gazdasági tanácsos Horpácson: szegény bátyám, hány becsületes magyar szív tört meg azóta imádott hazánkban, midőn a miénk még mindig dobog a reménylő kebelben!? — —

Az alig nyolcz napig tartott kirándulás mélyebb bánatomat némileg enyhíté, s lassankint visszavonulási szándékkal is felhagytam, mellyet eleinte, bűtül és szomorúságtul ellepve, tápláltam. Különféle mentséget s tekintetbe venni valót találtam, melly minden józanabb megfontolás kizárásával az előbbi életmódhoz való visszatérést ajánlotta. — Alig mult el néhány hét, midőn a régi vigságok s régi pajtások közt találtam ismét magamat. Nem volt elegendő lelki erőm e köröktől megválni, hol a férfiak

bökezőségem miatt gavallérnak, a nők fél Adonisznak tartottak. Álszégyenből nem mertem visszalépni, nehogy fukarnak vagy „bankrót”-nak nevezzenek. Egypár komédiásnak véleményére többet adtam, mint a világhéra, mellynek oktalan viseletem által botrányt, édes jó anyámnak pedig bűt és aggodalmat okoztam. Legjobb s legszilárdabb föltételeimet e vagy ama primadonnának egyetlen epedő pillantatja úgy felolvasztá, mint a martiusi hó a tónak jéghátyáját. —

Miserő természetesebb, mint hogy ezen életmód mellett költségeim mindinkább szaporodtak. Hazulról kevesebb pénz érkezett; viszonyaim pedig mindig több kiadást követeltek. — Czimboráimmal a világért sem sejtettem volna, hogy jövedelmeim kútforrása apadni kezd: azt gondoltam, hogy elámíthatom őket, pedig az, kit leginkább elámítottam, tulajdon magam voltam. — Nem sokára pénzügyeim nagy zavarba jöttek, s

mivel igen fárasztó lett volna azokat rendbehozni, a zavart szépen növekedni hagytam. Régi adósságimat megfizettem s újjakat csináltam, csakhogy ezek mindig többre rugtak mint az előbbie, mit az előzmények után nem lehet épen rendkívüli csudának tartani.

A logicusnak Györött, de tán másutt is, mindig kevesebb hitele szokott lenni, mint, teszem, Rothschildnek, s ezt magamnak is nem egyszer kellett tapasztalnom. Illyenkor aztán bajomon kosztos gazdámnak egyik szigetvárosi ismerőse segített, a ki felebaráti szeretetből s huszonöt percentnyi kamat mellett mindig késznek nyilatkozott, zsebórámnak, gyűrűimnek s egyéb haszontalan holmiknak ideiglenes menedéket nyújtani, hogy zsidókézbe ne kerüljenek. Ezen becsületes áldott sógor szintollý sovány volt, mint házi gazdám: csak orra és családja volt nagyobb. Volt mindenestül hat leánya: ha együtt ültek az asztal körül, egy véginségtől kínzott apa utolsó zálogainak tetszettek.

— Apjuk után Fuchs kisaszszonyoknak hitták őket. — Nevezett apjuk valóságos zálogtartónak született; nem azért mert apja s tán nagyapja is az volt, s ő maga kora gyermekségétől fogva csupán elzálogolt tárgyak közt neveltetett fel, ki nem váltott pólyákba takartatott, ki nem váltott ruhákban járt, s ki nem váltott ágyban feküdt: hanem mert mind testre mind lélekre nézve a természettől csak ezen foglalatosságra látszott alkotva lenni. Éles tekintet, finom szaglás, hideg közönbösség, különös ravaszság, kitünő ember- és ruhaismeret, hegyes, úgynevezett ,kampós‘ orr, husatlan karok, széles kezek s hoszszu ujjak, s ezen kívül a testnek szenvedélytelen tartása, színlett nyugalom, előforduló esetekben bizonyos szeszélyes roham, illő időben alkalmazott jószívűség, s a többi: mindezek olly megbecsülhetetlen tulajdonok voltak egy embernél, ki zálogra szokott kölcsönözni, hogy néhány évi ,becsületes‘ praxis után a

kétemeletes házak rendre bújtak ki számára a városnak legszebb helyein.

Jóformán otthonosnak éreztem magamat nála. Ha zálogba nem vittem valamit, leányainak csaptam a levet, hogy az ismeretség meg ne szakadjon. Kettőt hármat mindig otthon találtam s így előre biztosítva voltam, hogy az egyik vagy másik készséggel fogadja udvarlásomat. Úgy gondolom, hogy minden nő, még a legokosabbik is, szereti a hízelt, s csak az a különbség, hogy érzelmi fokozatához képest az egyiknél élesebb színeket lehet használni mint a másiknál.

A hat leány közül a legidősbik, Juczi kisaszszony, accurate elhitte, ha azt mondtam neki, hogy sokkal jobb gazda volnék, ha az ő személye olly vonzó erővel nem bírna, hogy alig várhatom a napot, hol ismét láthatom ötöt. E gyöngéd vallomás azután anynyira megindította a harminczöt éves szüzet, hogy hatalmasan csuklani kezdett

s füzővállának szalagjai rendre elpattantak. Még csak az volt hátra, hogy papájátul ünnepeélyesen megkérjem: egyéb semmi!

Ez érdekes viszony azonban nem sokára rútul megbomlott. Elmondom röviden, hogy' történt?

Egy délután a szép Juczikát egyedül találtam otthon. Az elzálogosított holmik elrendezésével volt elfoglalva s a szokott-nál nyájasabb képet vágott. Nagyobb öszvegre volt szükségem, mint az öreg tátitul arany órámért kicsikarhatni reményltem, s azért nem igen nehezteltem, hogy helyette Juczit találtam, a ki e tekintetben mindig méltányosabb s engedékenyebb volt irántam. Nem is csalódtam: órámért a becsár harmadrésze fölött még egypár forintot kaptam; persze, hogy néhány kézszorításba s epedő pillantatba került. E kedélyes, s egyszersmind gyomrom egészséges étvágyát veszélyeztető mulatságot egy szegényül de tisztán öltözött kedvesképü leányka szakasztá félbe,

a ki épen akkor lépett a szobába, midőn egyik kezemmel átnyújtottam órámat Juczinak, a másikkal pedig az érte járó huszonöt forintot zsebembe toltam. A szép leány fülig elpirult, midőn idegent látott a szobában, különben is félénk viselete az efféle ügyekbeni járatlanságát árulta el. Ösztönszerűleg sejtém, hogy mindketten ugyanazon bajban szenvedünk s egy úton járunk. Az ablak felé fordultam, hogy bajtársnémat még nagyobb zavarba ne hozzam. Ez az alkalmat használva, karján csüngő kosárkájából pár arany fülbevalót vett ki s Juczinak oda nyújtván, feszült figyelemmel várta ennek nyilatkozatát. Mindezt az ablak melletti tükörben láttam.

— Illy haszontalan holmikra nem adunk semmit! mond orrát fintorgatva Juczi s a fülbevalókat fitymáló minával latolgatta kezében.

A szegény leány szemében könny csilámlott. Nagy szüksége lehetett a pénzre,

mert gyöngé ellenvetést riszkirozott s bármilly csekély öszveg elfogadására is késznek nyilatkozott.

Erre megfordultam, s a leányka háta mögé lopózván, azalatt míg ő Juczival alkudozott, egy ötforintos bankót dugtam kosárájába.

Azonban Juczinak ölyv-szemét e manoeuvre ki nem kerülte. Haragos pillantott vetett rám s a fülbevalóért három huszast ígért. A leány meg volt evvel elégedve, a pénzt elfogadta s lassu sohajjal távozott.

Én is kalapomhoz nyultam, s mitsem törődván Juczinak gúnyos észrevételeivel védenczem után siettem. Ez egyenesen a közelleví gyógyszerertárba ment, honnan nem sokára kijöven, több utcán keresztül a külváros távolabb része felé tartott s végre egy alacsony háznak kapuján eltűnt.

A házmeister a kapu alatt állott. Egy ezüst tizest nyomtam markába s megtudtam:

hogy a csinos teremtet Marinak híjják; beteges anyjával a háznak egyik udvarszobájában lakik; igen ügyes, rendszerető és dolgos; példája minden leánynak; csak hogy nagyon szűk körülményekben él, mit annál nagyobb érdemül kell neki tulajdonítani, mert szépsége már többeknek figyelmét magára vonta, s ő ez által nem egyszer igen fényes helyzetbe juthatott volna. —

Úgy látszott, mint ha a házmester sejtette volna, hogy nem jó járatban vagyok s nagyönis világi gondolatokkal foglalkozom; mert az utolsó szavakat különösen megnyomta s oly furesán nézett rám, hogy kötelességemnek tartottam Cerberus uramat e tekintetben teljesen megnyugtítani.

Juczi a legközelebbi látogatáskor oly savanyu képet vágott, mint ha azt két hétig eczetben tartotta volna számomra. Hogy ezáltal amúgyis kellemnélküli arca mitsem nyert, magában értetődik. A következmény az lett, hogy ezután huszonöt ,percent‘

helyett harminczat fizettem. Isten neki! azért még sem bántam meg soha, hogy a szép Mari miatt a zálogkölsönző Juczinak kegyét elvesztettem.

Védenczemet nem láttam többé; de úgy hallottam, hogy később egy becsületes polgárhoz ment férjhez, s még most is szerencsés körülmények közt él Győrött.

XVII.

Hogy az illy nagyúri életmód mellett keveset tanultam s előbbi buzgalmam mindinkább lankadni kezdett s végre a fagy-pontig süllyedt, erről, úgy hiszem, senki se fog kételkedni. Ha az akkoriban Győrött s a többi főiskolákban divatozott úgynevezett ‚defensiók‘-ban, melyek egyéb-iránt inkább a tanítókat mint a tanítványokat, ez utóbbiak csupán ‚figuránsok‘ lévén, próbálták meg, nem részesülök, nagy kérdés, valjon szerencsésen átoszom-e azon évben a logikán? Dicső kis intézkedés volt ez a ‚defensió‘! Ha a deák úr egyik vagy másik studiumhoz nem igen nagy kedvet érzett, letette félév végével a huszonöt bankó forintos taksát, defendált, vagy inkább hagyta az illető professor urat maga helyett a nem kedves studiumbul defendálni, s bizonyos lehetett, hogy a vizsgálatnál eminenciát

vagy legroszabb esetben ,első classis'-t kapott: mert bevett szokás volt, 'hogy azt, a ki defendált vagy tulajdonképen a professorok egymás közti nyilvános vitatkozásainál a figuráns szerepét játszotta, ritkán kerülén reá a sor, hogy — ha egyszer themáját elhadarta — annak egyes tételeinek fejtegetésébe is ereszkedjék, bármilly rosszul is tette le később a vizsgálatott, a második vagy harmadik classisba nem lehetett rakni.

Egyébiránt az illy nyilvános defensiók-nál néha igen mulatságos epizódok is fordultak elő, s nem ritkán történt, hogy a derék Werner a szóvita hevében parókáját lerántotta fejéről s faggatódzó collegájára hajította, vagy a physica professor, Gröber úr, kire tanítványai kissé nyers modora miatt azt a rossz szówitzet csinálták: ,der Gröber wird alle Tag gröber!' — a cathedraban magyar díszöltönyben ülő defendenst in conspectu populi ,szamár'-nak

nevezte, holott ez eddig még száját sem nyitotta ki s maga helyett mindig illető professorát hagyta beszélni. — Olly szerepet játszottunk körülbelül, mint azon szegény fiúk, kiket hajdan a spanyol udvarnál csak azért tartottak, hogy legyen, kit megpáholjanak, ha a herczegfiak valami csínt követtek el.

Megesett néha, hogy a defendens (lucus a non lucendo) urat a vitában különös kedvezésbül, mert hol nincs protectio? részt venni hagyták, s e czélra az adandó kérdéseket és feleleteket vele egyelőre közölték. Nem mondom, hogy a ,betanult‘ feleletek aztán nem ütöttek ki gyakran olly ferdén, mint Nestroy egyik darabjában az iskolás gyermekeké, kiknek czéduláit, melyekre a tanító úr a feleleteket fölírta, egyik pajkos társuk kicsерélte, minek következtében aztán az egyik azon kérdésre: hány múzsa van? azt felelte: harminczkettő, s elkezdte recitálni a — csehországi harminczkét kerületet.

Kis idővel a szünnapok előtt azt a keserű tapasztalást tettem, hogy — ha a művészet az égből származik is — a művészek mivel sem különbek, mint a többi közönséges emberek, sőt ezeknél néha roszabak is.

Említettem már, hogy a társaság hölgyei közt nekem leginkább tetszettek az igazgató leánya s Wagner kisaszszony. Szivem hol az egyik hol a másik felé hajlott, s nem egyszer mondtam nekik, milly nehezen esik köztük a választás. Egyik sem féltett engemet a másiktul, a mi kétségtelen jele volt annak, milly rémítően szeretett mind a kettő.

Utóbb mégis az igazgató leánya Alwina kisaszszony foglalta el az első helyet szivemben, csupán azért, mert meglehetősen énekelt és zongorázott, minek a hölgyeknél már akkor is nagy bolondja voltam. Sokat megbocsátottam s megbocsátok nekik ma is e szép tulajdonokért, s azért Alwina

kisaszszonynak adtam az almát, melly utóbb reám nézve igenis fanyarízüvé lett. —

Sok ember épen azt szereti tenni, a mihez nem ért, s mirül, mint a példabeszéd mondja, olly kevés fogalma van, mint a hajdunak a harangöntésről. Nem tudom, miféle rossz daemon szállt meg engemet is, midőn azt hitettem el magammal egyszerre, hogy — mert kissé jobban gitároztam mint egy szerelmes borbélylegény, s flótázni anynyt tudtam, hogy nem haraptam épen a fuvólyukba — nemcsak jó muzsikus, hanem hangszerző is vagyok, s ha e tekintetben Beethovent vagy Mozartot túl nem haladom is, legalább oldaluk mellett rugtathatok fel a zenészet Parnassusára. Pedig a ,contrapunctírozás'-t, s a ,compositió'-hoz megkívántató egyéb apróságokat csak hírbül s őszintén megvallva, még abbul sem ismertem.

Ezen ostoba, vagy szebben mondva naiv elbizottságomban neki ültem egyszer

egy szép esős reggelen a munkához s három órai vajadás után egy képzeletem szerint igen csinos dalt componáltam — klavirkísérettel. Kár hogy a remek ‚compositio‘ elveszett, sok gyönyörűséget szerzett volna a muzsikális közönségnek. Magát a szöveget, melly hasonlókép' gyáromban készült, annak idejében a ‚Theaterzeitung‘-ba küldtem; de nem vették fel. Nem tudták, mi a szép!

Alwina kisaszszony magán kívül volt — örömében, midőn a neki ajánlott szerzeményt a kótatámaszra kipányváltam: azonnal a székre dült s a dalt ‚prima vista‘ elénekelte. Magasztos momentum volt! — Az asztalon két butellia ménesi állott, mellette egy font piskóta: contóra vettem a cukrásznál. Alwina mellém ült a pamlagra, a ‚maestro‘-t meleg dicséretekkel halmozta el, s a ménesibe mártott piskótának felét az én, a másik felét pedig a maga szájába dugta. Oh ártatlan csintalanság, oh

csintalan ártatlanság! — A szobaboltozatrul lecsüngő asztrállámpának — lehet hogy az asztalon is állott, nem tudom bizonyosan — rózsaszínü ernyője mysticus fénynyel árasztá el a szobát, a ménesi meg a pis-kóta megtette a többit, s egyszerre, magam sem tudom hogyan? Alwina kisaszszony meleg ajka arczomon égett. Neki bátorodtam én is, a mint illy alkalommal illik, mélyen betekintettem a leány szemébe, gömbölyü állát gyöngéden fölemeltem s azon perczben ajkaink az első csókra özsze-forrtak! —

Alwina szentül állítá, hogy az első férfi vagyok, kit megcsókult, s én szentül elhittem, a mit mondott. — Huszonkét éves volt, és színésznő: nem is lehetett más-kép, mint a hogy ő mondta. —

Másnap e boldogító első csók után ismét hozzá siettem. Váratlanul akartam őt meglepni. Az előszobába lépve, zongorahangok érték füleimet, mellyek közé Alwina

angyali szava vegyült. Tulajdon dalom volt, mit a kedves leány énekelt. Szerző-szívem hallhatóan dobogott; örömittasan állottam néhány perczig a ruhatartó mellett, azután hallgatózva közelítettem a félig nyitott szobaajtóhoz, mellyen lassan belépni, az énekesnő háta mögé lopózni s őt édes merengéseiből szinte olly édes csókkal fölébreszteni akartam. Olly megható valami lett volna!!

Már a küszöbön állottam. E perczben Alwina egy rövid fogással bevégezte a dalt, mire hangos nevetés következett. Többen voltak a szobában, mert egy embernek nem lehetett illy pogány lármát ütni. Mintegy bűrő által lelánczolva, lépést sem mozdulhattam helyemből s rendkívüli gyönyörűségemre a következő párbeszédet hallottam:

— Úgy-e, felséges zagyvalék? szólalt meg Alwina, még mindig nevetve. Nehéz volna megmondani mi szebb? a szöveg-é

vagy az ének? olly szív- és fülrepszto mindegyik.

— Schiller csak nyomorult versfaragó s Zumsteeg sípládatoló volt hozzá képest; válaszolt Wagner kisaszszony, kire azonnal ráismertem rekedt tragicus hangjárul.

— Hát még ez a remek quintfogás; ez a szünni nem akaró fermate, mellynél az ember legalább tizenötször megbicsaklik, míg végére ér, hacsak ollyan gégeje nincs, mint a mödlingi bakternak, ki a ,hallod-e háznak urá'-t kétszer elénekli egy lélekzet alatt; meg ezen hasonlíthatatlan melismák, trillák, fioritúrák s egyéb szépségek, mellyek mindanynyan olly kétségtelenül hirdetik a szerzőnek roppant talentumát a — harangozáshoz! Mit mondasz hozzá?

— Azt, hogy add ki neki minél előbb a ,passus'-t, ha füleidet szereted.

— Warum nicht gar! hol találnék ismét olly hamar valakit, kinek contójára olly jóizüen lehet nevetni és — vacsorálni?

Egyébiránt sok tenyeres barátja is van s a mint hallom, az újságokba is irkál: könnyen megboszulhatná magát, ha úgy ,mir nichts dir nichts‘ kiadnék rajta.

— Igazad van; hjah! menynyit is kell nekünk szegény színésznőknek túrnunk, hogy keservesen szerzett hírnevünket félig-meddig föntarthassuk. — Játszd el csak még egyszer búfelejtésül azt a classicus ,ricset-et, hadd kaczagjak kedvem szerint.

S Alwina újra rákezdte, s olly irgalmatlanul torzította el dalomat, hogy minden hajamszála borzadt. Minő irtóztató különbség volt a mai s a tegnapi éneklés közt! A hottentoták emberségesebben bántak volna velem. Anynyi érzékeny áldozat után ezt csakugyan nem érdemeltem meg.

Az ének végével a két leány ismét rémitő hahotára fakadt. Szinte keresztül láttam az ajtón, hogy’ könnyeznek nevetükben szemeik!

— Mondhatom, átkozott nagyot hallhat az ,inamoroso', ha a hamis accordokat, mikkel e ,remarquabilis' éneket kíséri, észre nem veszi; röhögött Wagner kisaszszony. Nézd meg csak füleit, ha eljön; szörnyű vastagok lehetnek, ha dobhártyájukat illy infernalis muzsika nem képes szétrepeszteni.

— Követni fogom tanácsodat; válaszolt Wini kisaszszony folytonos nevetés közt. Meglehet, hogy hasonlatosságot fogok köztük s azon bizonyos szürke állatoké közt találni, mellyeknek hátán olly sokszor rugtattunk föl a ,Kahlenberg'-re. Ach, der liebe Kahlenberg! Emlékezel-e még azon gyöngy-időre, mikor te a báróval én meg a zsidóbankárral olly felséges délutánokat töltöttünk az erdős ormokon? Szép pénzükbe került az Istenattáknak, az igaz . . . ki gondolta volna, hogy a dicsőségnek olly hamar vége legyen s hogy egypár év múlva e rongyvárosban nedvesorru deákocskákra szoruljunk. — —

Nem hallottam többet. Lábaim szárnyra kaptak. Most is csudálom, hogy nyakamat nem szegtem, midőn eszeveszetten rohantam le a lépcsőkön. Tizennégy egész napig a szégyen és boszuság érzete váltá föl egymást szívemben, s többször napjában önkénytelenül füleimhez kaptam. Úgy tetszett, mint ha az utolsó eset után tetemesen megnyúltak volna.

— Utólszor láttál engem, te viperafaj! mondék elkeseredve: s szavamat megtartottam.

XVIII.

Sok apró kalandot s mulatságos eseményt tudnék még felhozni győri deákéletéből, ha attul nem kellene tartanom, hogy az olvasó türelmét még jobban kifárasztom, mint már eddig történt. Bizony nagy önhittségre mutat, ha azt teszem föl másokrul, hogy e tarka semmiségeket szint-olly érdekeseeknek fogják találni, mint a minőknek azok nekem tetszenek. De tudják-e önök, miért szeretek olly sokáig időzni e jelentéktelen emlékeknél? Mert nehezen esik az ifjuság rózsaeveitől megválnom, miután minden lépés, mellyet előre teszek, meszszebb ragad azon, minden apró szenvedése s kellemetlensége daczára mégis anynyira kedves kortul, mellyben életfám levelei tavaszi harmatban fürödtek s friss zománczukat a hideg költőietlenség le nem horzsolta. —

Más ember az ollyféle tapasztalásokat, minőket például az utolsó kalandnál tettem, aligha testi és lelki javára nem fordította volna: bennem azonban épen ellenkező hatást szültek. Ha a hölgyeket előbb mind angyaloknak tekintettem, most valamenynyit ördögöknek tartottam. Higgadt ítélet hiányával egyik végletbül a másikba estem. Vagy gyűlöltem vagy szerettem: középet e kettő között nem találtam. Látván, hogy a világ csupa önzésbül és álnokságbul áll, két három hétig legalább illyforma véleményben voltam, föltettem magamban, hogy ezután egy leánynak se fogok hinni, legkevesbé pedig színésznőnek. A szerelem — így okoskodtam — nem egyéb agyrémnél, melly sehol se létezik, csak versekben és románokban. Rövid ideig tartó csalódás, melly az embert megfosztja azon kevés észtil is, mije netalán van. Megfoghatatlan, hogy lehet valaki szerelmes, a ki öt egészséges érzékkal bir? A világon senki se

játszik olly nevetséges szerepet mint a szerelmes; az emberek ujjal mutatnak reá s azt mondják: „ahol ni, ott megy a számár!”

Ezek után azt lehetett volna gondolni, hogy a társaságoktól elvonulva, magános óráimat teljesen a tanulmányoknak fogom szentelni. Köszönöm e felőlem táplált jó véleményt. Ennél okosabbat csakugyan nem tehettem volna; de kedélyemet a ledér multságok már anynyira elkényesztették, hogy föltett szándékom a jó útra visszatérni sem elég komoly, sem tartós nem volt. Rövid idő múlva már higgadtabban kezdtem a rajtam történt méltatlanság fölött gondolkozni, minek következménye az lett, hogy nagy dőreségnek tartottam, még nagyobbnak mint a szerelmet, egy hálátlan aszszonyi állat miatt búsulni s számüzöttkint a pajtások vig köreit, a kinálkozó élvezet kerülni.

Felfogtam tehát ezen előzmények után ismét okoskodásom fonalát, s rábeszéltem magamat, hogy misem ellenkezik jobban

az emberi természettel, mint az unalmas lomha egyformaság, s misem teszi tűrhetőbbé a rövid életet, mint a változatos-
tosság. A hölgyeket játékszereknek kell tekinteni: ha az embernek kedve van édelegni, erre az egyik épen olly alkalmas mint a másik; csak tűrhető külsejű, s liba ne legyen. De lekötni magát s csupán egynek hódolni, ezt csak az teheti, kinek a függetlenségről olly fogalma van, mint a chinai mandarinnak az emberi méltóságról. Azonban tőlük sem kell többet követelni, mint a menyinyit természetes gyöngeségüknél fogva teljesíthetnek. Örök hűség! milly sületlen képzelet! Ha egypár hétig, a holdnak egyik töltétül a másikig, hívek maradnak: nagyobb hősnék náluknál csakugyan nincsenek. Elég szép tapasztalást tettem, mit lehet az efféle phrásisokra építeni, s hány hű aszszonyt és leányt lehet innen is túl is a Dunán találni? Igenis, állhatatosak és hívek ők mindnyáján, míg

alkalmuk nincs ellenkezőknek lenni. S mégis vannak, kik szerelmüket s hűségüket halálig kötik le egymásnak! Nem a legnagyobb képtelenség-e, hogy az ember, a ki pillanatig sem kezeskedhetik hajlandósága s érzelmeinek tartósságául, hittel állítja s az eget hívja segítségül, hogy azokat soha megváltoztatni nem fogja!? — —

Illy és hasonló hiábavaló sophismákkal akartam maszkírozni azon boszuságot, mit sértett hiuságom érzete bennem okozott. Elég szomorú volt, hogy fiatal koromban már olyanokat láttam és tapasztaltam, melyek illy méltatlan s keserű észrevételekre adtak alkalmat az emberiség s annak tisztetreméltó kötelékei iránt. Kinek lenne kedve élni, ha bizonyos volna, hogy illy emberek közt kell élnie? — Igaz, hogy az illyféle kifakadások inkább csak mondván mint érezve voltak, s ez utolsó esetben is csak futó hatással bírtak: mindazonáltal

mégis beteg kedélyre mutattak s a szívből mindig egypár fulánkot hagytak vissza. —

Természetes, hogy illy lelki állapotban a szünnapok, melyeket ismét otthon töltöttem, kevés élvezetet nyújtottak. Megszokván a zajos és lármás multságokat, a falu ártatlan örömeiben csekély pótlékot találtam. Még igen újjak voltak a benyomások, miket a városból hoztam. Azonfelül a kedves Ríza, ki fölébreszthette volna ismét a nemesebb érzést melyet bennem költött, s melyet egy szilajul áttombolt év majdnem eltemetni látszott, elutazott; apám, kinek tanácsára s vezetésére e válságos korban legnagyobb szükségem volt, meghalt; áldott jó anyám pedig, a ki irántam mindig kegyes és soha szigorú nem volt, nem birt elég tekintélyvel, hogy szelid intéseire hallgattam, vagy figyelmeztései jövőendő életmódomra hatással lehettek volna. Az egyetlen ember, a ki velem még valamire mehetett volna, a plebánus

volt, de ő is egyházi kötelességein kívül, gazdasági dolgokkal levén elfoglalva, kevesebb gondot fordíthatott reám, mint szükséges lett volna, hogy esztelen fogalmaimat az élet valódi céljárul helyreigazítsa s engemet józanabb útra térítsen. —

A szünnapok nagyobb részét S-den, szinte gróf Széchenyi Lajos jószágán töltöttem az ottani főtisztánál, ki apámmal nem a legnagyobb barátságban élván, ennek halála után mintegy engesztelésül különös jóakaratot és részvétet tanusított családom iránt. Áldott jószágú neje s két igen szép és szeretetreméltó leánya volt. Az idősbik, Josephine, egy varasdi közhivatalnok neje, ugyanazon időben látogatóban volt szülőinél. Szébb és kedvesebb teremtest nálánál ritkán láttam. Közelében olly jól éreztem magamat, mint a pacsirta a magos fű között, s ha délután a kertben sétáltunk s megengedte, hogy egy virágot tűzhettem keblére, vagy a szobában, dominó-t játszván

csudaszép kezére egy forró csókot nyomhattam, nem volt boldogabb ember nálamnál. Ki voltam engesztelve az egész nővilággal: szívem mintegy újra alakulni, s érzelmeim tisztasága viszzatérni látszott.

Fájdalom, hogy e boldogság csak tizennégy napig tartott, s azután — válnunk kellett.

S elváltunk örökre! Josephine is közöséges sorsát osztá azon egyének többségének, kik közelébb állottak szívemhez, s kikhez engem a barátság vagy szerelem édesebb kötelékei fűztek: — korának legvirágzóbb szakában halt meg!!

Beteg lélekkel jöttem vissza Somogyvárra. Apám sírját gyakrabban meglátogattam s ha a könyzápor, mellyel a frishantot áztatám, s a viszonzlás boldogító reménye szívemet néhány perczre megkönnyítette is, fölingerült lelkem a valódi nyugalmat tartósabban nem élvezhette. —

Kedélyem meg volt mérgezve; zaj, lárma, szórakozás után vágytam, s mert azt a falusi élet csendes élvei nem nyújtották, alig várhattam a napot, melly visszavitt Győrbe — nem anynyira tanulmányaimat, mint a megkezdett gyöngyéletet folytatni! —

Vége az első kötetnek.

